

तैत्तिरीय
आरण्यकम्

Colophon

This document was typeset using X_YTeX, and uses the Sidhanta font extensively. It also uses several T_EX macros designed by *H. L. Prasād*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY
NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

तैत्तिरीय आरण्यकम्	1
प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	36
तृतीयः प्रश्नः	51
चतुर्थः प्रश्नः	65
पञ्चमः प्रश्नः	91
षष्ठः प्रश्नः	121
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	135
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	141
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	147
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	152
कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम्	188
प्रथमः प्रश्नः	188
द्वितीयः प्रश्नः	201
तृतीयः प्रश्नः	217

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्षभि॒र्यज॑त्राः।
 स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ संस्त॒नूभिः॑। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः।
 स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॒वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
 स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्पति॑र्दधातु॥
 ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्षभि॒र्यज॑त्राः।
 स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ संस्त॒नूभिः॑। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः।
 स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॒वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
 स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्पति॑र्दधातु॥
 आप॑मापाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमु॑तः॥१॥

अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह सं॑श्चस्कर॒द्धिया॑। वा॒य्वश्वा॑
 रश्मि॑पत॒यः। मरी॑च्यात्मानो॒ अद्रु॑हः। दे॒वीर्भुव॑न॒सूव॑रीः।
 पु॒त्रव॑त्वाय॑ मे सुत। महाना॒ग्नीर्म॑हामा॒नाः। म॒हसो॑ म॒हसः॑
 स्वः॑। दे॒वीः प॑र्जन्य॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॑त्वाय॑ मे सुत॥२॥

अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा रक्षः॑। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पार॑घम्। अ॒पाघ्ना॑मपं
 चा॒वर्ति॑म्। अप॑दे॒वीरि॒तो हि॑त। वज्रं॑ दे॒वीरजी॑ताꣳश्च। भुव॑नं
 दे॒वसू॑वरीः। आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमुदी॑षत।

शि॒वा नः॑ श॒न्त॑मा भवन्तु। दि॒व्या आप॑ ओष॑धयः। सु॒मृ॒डीका॑
स॒र॑स्वति। मा ते॒ व्यो॑म स॒न्द॒शि॑॥३॥

[१]

स्मृ॒तिः प्र॒त्यक्ष॑मैति॒ह्यम्। अनु॑मानश्चतुष्टयम्। ए॒तैरा॑दि॒त्य-
मण्ड॑लम्। स॒र्वैरे॒व वि॒धा॑स्यते। सूर्यो॑ मरी॒चिमा॑दत्ते।
सर्व॑स्माद्भु॒व॑नाद॒धि। तस्याः॑ पा॒कवि॑शेषेण। स्मृ॒तं
का॒लवि॑शेष॑णम्। न॒दीव॑ प्रभ॒वात्का॑चित्। अ॒क्षय्या॑त्स्यन्द॒ते
य॑था॥४॥

तां नद्योऽभि॑ स॒माय॑न्ति। सो॒रुः सती॑ न नि॒वर्त॑ते। ए॒वं
ना॒नास॑मु॒त्थानाः॑। का॒लाः सं॒वत्स॑रः॒ श्रिताः॑। अणु॑शश्च
म॒ह॒शश्च। सर्वे॑ स॒मव॑यत्रि॒तम्। स॒तैः स॒र्वैः स॑माविष्टः। ऊ॒रुः
स॒न्न नि॒वर्त॑ते। अधि॑संवत्सरं वि॒द्यात्। तदे॒वं लक्ष॑णे॥५॥

अणु॑भिश्च म॒हद्भि॑श्च। स॒मारूढः॑ प्र॒दृश्य॑ते। सं॒वत्स॑रः
प्र॒त्यक्षे॑ण। ना॒धिस॑त्त्वः प्र॒दृश्य॑ते। प॒टरो॑ वि॒क्लिधः॑ पि॒ङ्गः।
ए॒तद्व॑रुणलक्ष॑णम्। यत्रै॒तदु॑प॒दृश्य॑ते। स॒हस्रं॑ तत्र॒ नीय॑ते।
एक॑ हि शिरो ना॒ना मु॒खे। कृ॒त्स्नं त॑द॒तुल॑क्ष॑णम्॥६॥

उभय॑तः स॒प्तैन्द्रि॑याणि। ज॒ल्पितं॑ त्वे॒व दि॒ह्यते॑। शुक्ल॑कृष्णे
सं॒वत्स॑रस्य। दक्षि॑णवा॒मयोः॑ पा॒र्श्वयोः॑। तस्यै॒षा भ॑वति। शु॒क्रं
तै॑ अ॒न्यद्य॑ज॒तं तै॑ अ॒न्यत्। विषु॑रूपे अ॒ह॒नी द्यौरि॑वासि। विश्वा॑
हि मा॒या अ॒व॑सि स्वधा॒वः। भ॒द्रा तै॑ पूष॒न्नि॒ह रा॒तिर॑स्त्विति॑।

नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नऽऽदित्यः संवत्सर
एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं
रूपम्। योऽस्य महानर्थं उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं
कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकञ्जानां सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा
इति। तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रजन्ते
विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा
सखायमब्रवीत्। जहाको अस्मदीषते। यस्तित्याज
सखिविदं सखायम्। न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति।
यदीं शृणोत्यलकं शृणोति॥८॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुरऋतुना
नुद्यमानः। विननादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिंशका वल्गाः।
शुक्लकृष्णौ च षष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो
वसुभिः सह। संवत्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः।
अमूनादयतेत्यन्यान्॥९॥

अमूश्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते।
एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु
वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासा रुद्रगणः।
ग्रीष्मेणऽऽवर्तते सह। निजहन् पृथिवीं सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषांऽप्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासांसि।

आदित्यानां॑ निबोध॑त। संवत्सरीणं॑ कर्मफलम्।
 वर्षाभिर्ददता॑ꣳ सह। अदुःखो॑ दुःखचक्षुरिव। तद्भाऽऽपीत
 इव दृश्यते। शीतेना॑व्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते।
 ह्लादयते॑ ज्वलंतश्चैव। शाम्यतश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा
 भ्रंश्यन्ते। संवत्सरात्ता भ्रंश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति।
 संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वर्षाभ्य इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्र्गणं
 नास्ति। ऋभूणां॑ तन्निबोध॑त। कनकाभानि॑ वासाꣳसि।
 अहता॑नि निबोधत। अन्नमश्रीतं मृज्मीत। अहं वो
 जीवन्प्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। शरद्यत्रोपदृश्यते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः।
 अमुतो जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह।
 अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव। विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य
 योत्स्यमानस्य। क्रुद्धस्यैव लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्।
 अक्ष्णयोः॑ क्षिपणोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मूनानामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः।
 वैद्युतो॑ यान्ति शैशिरीः। ता अग्निः पवमना अन्वैक्षत। इह
 जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति। इहेहवः स्वतपसः।
 मरुतः॑ सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणे॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्निं च। विश्वे देवा
विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असञ्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न
राजा वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कच्चन
विद्यते। दिव्यस्यैका धनुरारिः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वग्निरूपेण। धनुर्ज्यामछिनत्स्वयम्। तदिन्द्रधनु-
रित्यज्यम्। अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य।
एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरारिः। शिर उत्पिपेष। स
प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य
स शिरः प्रतिदधाति। नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं
वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्वात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं
न वासांसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न
हिंसातः। सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षिण शारशीर्ष्णिः।
सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि
निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै
सर्व ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं
आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः
सह। इन्द्राय सर्वान्कामान्भिवहति। स द्रप्सः। तस्येषा
भवति॥१८॥

अवद्रप्सो अ॒शु॒मती॑मतिष्ठत्। इ॒या॒नः कृ॒ष्णो द॒शभिः
 स॒हस्रैः॑। आ॒व॒र्त॒मिन्द्रः॑ श॒च्या ध॒म॒न्तम्। उ॒प्सु॒हि तं
 नृ॒म॒णा॒मथ॑द्रा॒मि॒ति। ए॒त॒यै॒वेन्द्रः॑ स॒ला॒वृ॒क्या स॒ह। अ॒सुरा॒न्
 प॒रि॒वृ॒श्च॒ति। पृथि॑व्य॒शु॒मती॑। ता॒म॒न्व॒व॒स्थि॒तः सं॒वत्स॒रो दि॒वं
 च॑। नै॒वं वि॒दुषाऽऽचा॒र्या॒न्ते॒वा॒सि॒नौ। अ॒न्यो॒न्यस्मै॑ द्रु॒ह्या॒ताम्।
 यो द्रु॒ह्य॒ति। भ्र॒श्य॒ते स्व॑र्गा॒ल्लो॒कात्। इ॒त्यु॒तु॒म॒ण्ड॒ला॒नि।
 सूर्य॑मण्ड॒ला॒न्या॒ख्या॒यिकाः॑। अ॒त ऊ॒र्ध्वं॑ स॒निर्व॑च॒नाः॥१९॥

[६]

आ॒रो॒गो भ्रा॒जः प॒टरः॑ प॒त॒ङ्गः॑। स्व॒र्ण॒रो ज्यो॒ति॒षि॒मान्
 वि॒भा॒सः॑। ते अ॒स्मै स॒र्वे दि॒व॒मा॒त॒प॒न्ति। ऊ॒र्जं दु॒हा॒ना
 अ॒न॒प॒स्फु॒रन्त॑ इ॒ति। क॒श्य॒पोऽष्ट॒मः॑। स म॒हा॒मे॒रुं न
 ज॒हा॒ति। तस्यै॒षा भ॒व॒न्ति। य॒त्ते शि॒ल्पं क॒श्य॒प रो॒च॒ना॒व॒त्।
 इ॒न्द्रि॒या॒व॒त्पु॒ष्क॒लं चि॒त्र॒भा॒नु। यस्मि॒न्सूर्या॑ अ॒र्पि॒ताः स॒प्त
 सा॒कम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे
 कश्यपाज्योतिर्लभन्ते। तान्त्सोमः कश्यपादधिनिर्द्धमति।
 भस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त
 शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्सप्त
 सूर्यानि। पञ्चकर्णो वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न

हि शेकुमिव महामैरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं
परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्।
एकं चाजुह्वतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति।
तस्मादिह तत्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातत्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त
सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानुन्वेति पृथिभिर्दक्षिणावान्। ते
अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति।
सप्तर्त्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो
नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः
सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति।
एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा
भवति। यद्वाव इन्द्र ते शतं शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा
वज्रिन्त्सहस्रं सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां
नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात
ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदङ्गादनीकम्।
चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्।
सूर्य आत्मा जगत्स्तस्थुषश्चेति॥२५॥

[७]

क्वेदमभ्रं निविशते। कायं संवत्सरो मिथः। काहः केयं

दे॒व रा॒त्री। क्व मा॒सा ऋ॒तवः॑ श्रि॒ताः। अ॒र्द्धमा॒सा मु॒हूर्ताः।
नि॒मे॒षास्तु॑टिभिः॒ सह। के॒मा आ॒पो नि॑वि॒शन्ते। य॒दीतो॑
या॒न्ति स॒म्प्र॑ति। का॒ला अ॒प्सु नि॑वि॒शन्ते। आ॒पः सू॒र्ये
स॒माहि॑ताः॥ २६॥

अ॒भ्रा॑ण्य॒पः प्र॑प॒द्यन्ते। वि॒द्युत्सू॒र्ये स॒माहि॑ता। अ॒नव॑र्णे इ॒मे
भू॒मी। इ॒यं चा॑ऽसौ च॒ रोद॑सी। कि॒ं॒स्वि॒दत्रा॑न्त॒रा भू॑तम्।
ये॒ने॒मे वि॑धृ॒ते उ॒भे। वि॒ष्णुना॑ वि॒धृते॑ भू॒मी। इ॒ति व॑त्स॒स्य
वे॒द॒ना। इ॒रा॒वती॑ धे॒नुम॑ती हि भू॒तम्। सू॒यव॑सिनी॒ मनु॑षे
द॒शस्ये॑॥ २७॥

व्य॑ष्ट॒भ्राद्रो॑द॒सी वि॒ष्णावे॑ते। दा॒ध॒र्थं पृ॒थि॒वीम॒भितो॑
म॒यू॒खैः। किं॑ तद्वि॒ष्णोर्ब॑लमा॒हुः। का॒ दी॒प्तिः किं॑
प॒राय॑णम्। ए॒को य॒द्धार॑यद्दे॒वः। रे॒ज॒ती रो॑द॒सी उ॒भे।
वा॒ताद्वि॒ष्णोर्ब॑लमा॒हुः। अ॒क्षरा॑दी॒प्तिरु॑च्य॒ते। त्रि॒पदा॑द्धार॑यद्दे॒वः।
यद्वि॒ष्णोरे॑कमु॒त्त॑मम्॥ २८॥

अ॒ग्नयो॑ वा॒यव॑श्चै॒व। ए॒तद॑स्य प॒राय॑णम्। पृ॒च्छामि॑ त्वा प॑रं
मृ॒त्युम्। अ॒वम॑ म॒ध्यम॑श्च॒तुम्। लो॒कं च॒ पु॒ण्य॑पा॒पाना॑म्।
ए॒तत्पृ॑च्छामि॒ स॒म्प्र॑ति। अ॒मुमा॑हुः प॑रं मृ॒त्युम्। प॒व॒मानं॑ तु
म॒ध्यम॑म्। अ॒ग्निरे॒वाव॑मो मृ॒त्युः। च॒न्द्रमा॑श्चतु॒रुच्य॑ते॥ २९॥

अ॒ना॒भो॒गाः प॑रं मृ॒त्युम्। पा॒पाः सं॑य॒न्ति॒ सर्व॑दा। आ॒भो॒गास्त्वे॒व
सं॑य॒न्ति। य॒त्र पु॑ण्यकृ॒तो ज॑नाः। ततो॑ म॒ध्यम॑मा॒य॒न्ति।

चतुर्मा॑ग्निं च॒ सम्प्र॑ति। पृच्छामि॑ त्वा॑ पाप॒कृतः॑। यत्र॑ या॒तय॑ते
यमः॑। त्वं नस्तद्ब्र॒ह्मन् प्रब्रू॑हि। यदि॑ वै॒त्थाऽस॒तो गृ॑हान्॥३०॥

क॒श्यपा॑दुदि॒ताः सूर्याः॑। पा॒पान्नि॑र्घ्नन्ति॒ सर्व॑दा। रोद॑स्योन्त॒र्देशे॑षु।
तत्र॑ न्यस्यन्ते॑ वास॒वैः। तेऽशरी॑राः प्रपद्यन्ते। य॒थाऽपु॑ण्यस्य॒
कर्म॑णः। अपा॑ण्यपाद॑केशा॒सः। तत्र॑ तेऽयोनि॒जा ज॑नाः।
मृत्वा पुनर्मृत्युमा॑पद्यन्ते। अ॒द्यमा॑नाः स्व॒कर्म॑भिः॥३१॥

आशा॑तिकाः क्रिम॑य इ॒वा। ततः॑ पू॒यन्ते॑ वास॒वैः। अपै॑तं मृत्युं
ज॑यति। य ए॒वं वेद॑। स खल्वै॒वं वि॒द्वाह्म॑णः। दी॒र्घश्रु॑त्तमो॒
भ॒व॑ति। कश्य॑पस्याति॒थिः सिद्ध॑ग॒मनः॑ सिद्धा॒गमनः॑। तस्यै॒षा
भ॒व॑ति। आय॑स्मिन्त्स॒प्त वा॑स॒वाः। रोह॑न्ति पू॒र्व्या रु॒हः॥३२॥

ऋषि॑र्ह दी॒र्घश्रु॑त्तमः। इन्द्र॑स्य घर्मो अति॑थिरिति।
कश्य॑पः पश्य॑को भ॒वति। यत्सर्वं॑ परिपश्यतीति॑
सौ॒क्ष्म्यात्। अथाग्ने॑रष्टपुरुष॒स्य। तस्यै॒षा भ॒वति। अग्ने॑
नय॑ सु॒पथा॑ रा॒ये अ॒स्मान्। विश्वा॑नि दे॒व व॒युना॑नि
वि॒द्वान्। यु॒योर्ध्व॑स्मङ्गु॒हुरा॒णमे॑नः। भूयि॑ष्ठां ते नम उक्तिं
वि॒धेमे॒ति॥३३॥

[८]

अग्नि॑श्च जा॒तवे॑दाश्च। सहो॒जा अ॑जिरा॒प्रभुः॑। वैश्वान॑रो
न॒र्यापा॑श्च। प॒ङ्क्तिरा॑धाश्च स॒प्तमः॑। विस॑र्पे॒वाऽष्ट॑मोऽग्नी॒नाम्।
एते॑ऽष्टौ वस॒वः, क्षि॑ता इति। यथ॑र्त्वे॒वाग्ने॑रर्चिर्वर्णवि॒शेषाः॑।

नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैका-
दशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला
अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं
वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः।
विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामं हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानुभ्राट्। अङ्घ्रिर्बम्भारिः।
हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्सूर्यवर्चाः।
कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च
देवा गरगिरः॥३६॥

नैनं गरौ हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि
तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी
बभ्रुवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्।
अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः
स्वतपसः॥३७॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये
चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति।
वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिविपरीताः। सप्तभिर्वा
तैरुदीरिताः। अमूल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति।
समानमेतदुदकम्॥३८॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्नय

इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासते। म॒हर्षि॑मस्य गो॒प्तारम्। ज॒मद॑ग्निमकुर्वत। ज॒मद॑ग्निराप्यायते। छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः॥३९॥

ब्रह्म॑णा वी॒र्या॑वता। शि॒वा नः॑ प्र॒दिशो॑ दि॒शः। तच्छ्रु॑योरावृणीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवीः॑ स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्। शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति निगदव्याख्याताः॥४०॥

[९]

स॒हस्र॑वृ॒दि॒यं भूमिः॑। परं व्योम स॒हस्र॑वृत्। अ॒श्विना॑ भुज्यूनास॒त्या। वि॒श्वस्य॑ जग॒तस्प॑ती। जा॒या भूमिः॑ प॒तिव्यो॑म। मि॒थुन॑न्ता अ॒तुर्य॑थुः। पु॒त्रो बृ॒हस्प॑ती रु॒द्रः। स॒रमा॑ इति स्त्रीपुमम्। शु॒क्रं वा॑म॒न्यद्य॑ज॒तं वा॑म॒न्यत्। वि॒षु॒रूपे॑ अ॒ह॒नी द्यौरि॑व स्थः॥४१॥

वि॒श्वा हि मा॒या अ॒व॒थः स्व॑धावन्तौ। भ॒द्रा वा॑ पू॒षणा॑वि॒ह रा॒तिर॑स्तु। वा॒सा॒त्यौ चि॒त्रौ जग॑तो नि॒धानौ॑। द्यावा॑भूमी च॒रथः॑ स॒५ सखा॑यौ। ताव॒श्विना॑ रा॒सभा॑श्वा ह॒वं मे। शु॒भस्प॑ती आ॒गत॑५ सूर्यया॑ स॒ह। त्यु॒ग्रो॒ह भु॒ज्युम॑श्विनोदमेघे। र॒यिं न कश्चि॑न्ममृ॒वां (२) अवा॑हाः। तमू॒हथु॒र्नोभि॑रा॒त्मन्व॑तीभिः। अ॒न्तरि॑क्षप्रु॒द्धिर॑पोदकाभिः॥४२॥

तिस्रः, क्षपस्त्रिरहातिव्रजंद्भिः। नासंत्या भुज्युमूहथुः
 पतङ्गैः। समुद्रस्य धन्वन्नाद्रस्य पारे। त्रिभीरथैः शतपद्भिः
 षडंशैः। सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बरः।
 आपपूरषम्बरश्चैव। सवितारेपुसोऽभवत्। त्य९ सुतृप्तं
 विदित्वैव। बहुसोम गिरं वंशी॥४३॥

अन्वेति तुग्रो वक्रियान्तम्। आयसूयान्तसोमंतृप्सुषु। स
 सङ्ग्रामस्तमोद्योऽत्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स
 तद्गोभिः स्तवाऽत्येत्यन्ये। रक्षसानन्विताश्च ये। अन्वेति
 परिवृत्याऽस्तः। एवमेतौ स्थौ अश्विना। ते एते द्युः पृथिव्योः।
 अहरहर्गर्भं दधाथे॥४४॥

तयोरेतौ वत्सावहोरात्रे। पृथिव्या अहः। दिवो रात्रिः।
 ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वत्सौ।
 अग्निश्चादित्यश्च। रात्रेर्वत्सः। श्वेत आदित्यः। अहोऽग्निः॥४५॥
 ताम्रो अरुणः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ
 वत्सौ। वृत्रश्च वैद्युतश्च। अग्नेर्वृत्रः। वैद्युत आदित्यस्य। ता
 अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वत्सौ॥४६॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव
 प्रतिपद्येते। सेय९ रात्रीं गर्भिणीं पुत्रेण संवसति। तस्या वा
 एतदुल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयः। यथा गोर्गर्भिण्यां उल्बणम्।
 एवमेतस्यां उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च भवति।
 य एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य

वत्सः। अथ पवित्राङ्गिरसः॥४७॥

[१०]

पवित्रवन्तः परिवाजमासन्ते। पितृषां प्रलो अभिरक्षति व्रतम्।
महः समुद्रं वरुणस्तिरोदधे। धीरा इच्छे कुर्धरुणेष्वारभम्।
पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते। प्रभुर्गात्राणि पर्येषिविश्वतः।
अतप्ततनूर्न तदामो अश्रुते। श्रुतास इद्वहन्तस्तत्समाशत।
ब्रह्मा देवानाम्। असन्तः सद्ये ततक्षुः॥४८॥

ऋषयः सप्तात्रिंश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः
शङ्कृतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य।
अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददृश्रे कुहचिद्विवेयुः।
अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति।
तत्सवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तत्सवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य
भोजनम्। श्रेष्ठं सर्वधातमम्। तुरं भगस्य धीमहि।
अपागूहत सविता तृभीन्। सर्वाँन्द्रिवो अन्धसः। नक्तं
तान्यभवन्दृशे। अस्थ्यस्त्रा सम्भविष्यामः। नाम् नामैव नाम
मै॥५०॥

नपुंसकं पुमाँस्त्र्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः।
यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षत। पशवो मम
भूतानि। अनूबन्ध्योऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे

पु॒ंस आ॑हुः। पश्य॑दक्ष॒ण्वान्न॑विचे॒तद॒न्धः। क॒विर्यः पु॒त्रः स
इ॒मा चि॑केत॥५१॥

यस्ता वि॑जानात्स॒वितुः पि॒तास॑त्। अ॒न्धो मणि॑मविन्दत्।
तम॑नङ्गुलि॒राव॑यत्। अ॒ग्नीवः प्रत्य॑मुश्चत्। तमजि॑ह्वा अ॒सश्च॑त।
ऊ॒र्ध्वमूल॑मवाक्छा॒खम्। वृ॒क्षं यो वेद॑ सम्प्र॒ति। न स जातु
जनः॑ श्रद्ध॒ध्यात्। मृ॒त्युर्मा मा॒र्यादि॑तिः। ह॒सित॑ रु॒दितं
गी॒तम्॥५२॥

वीणा॑पणव॒लासि॑तम्। मृतं जी॒वं च यत्कि॑ञ्चित्। अ॒ङ्गानि
स्ने॒व वि॒द्धि तत्। अतृ॑ष्य॒स्तृष्य॑ध्यायत्। अ॒स्माज्जा॒ता
मे॒ मिथू॑ चरन्। पु॒त्रो निर्ऋ॑त्या॒ वैदे॒हः। अ॒चेता॑ यश्च
चेत॑नः। स॒ तं मणि॑मविन्दत्। सोऽन॑ङ्गुलि॒राव॑यत्। सोऽ॒ग्नीवः
प्रत्य॑मुश्चत्॥५३॥

सोऽजि॑ह्वो अ॒सश्च॑त। नैतमृ॑षिं विदित्वा नगरं प्र॒विशेत्। यदि
प्र॒विशेत्। मि॒थौ चरि॑त्वा प्र॒विशेत्। तत्स॒म्भवं॑स्य व्र॒तम्।
आ॒तम॑ग्रे र॒थं ति॑ष्ठ। एका॑श्वमे॒कयो॑र्जनम्। एकच॑क्रमे॒कधुर॑म्।
वा॒तध्रा॑जिग॒तिं वि॑भो। न॒ रि॒ष्यति॑ न व्य॒थते॥५४॥

ना॒स्याक्षौ॑ यातु स॒ज्जति॑। यच्चे॒तान् रोहि॑ताश्चा॒ग्नेः। र॒थे
यु॒क्त्वाऽधि॑तिष्ठ॒ति। एक॑या च दशभि॑श्च स्वभू॒ते। द्वाभ्या॑मिष्टये
वि॑श॒त्या च। तिसृ॑भिश्च वह॒से त्रि॑श॒ता च। नियु॑द्धिर्वायविह
ता॑ विमुश्च॥५५॥

आतनुष्व प्रतनुष्व। उद्धमऽऽधमं सन्धम। आदित्ये
चन्द्रवर्णानाम्। गर्भमार्धेहि यः पुमान्। इतः सिक्तः
सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं कृधि। वारादं जनयाग्रेऽग्निम्। य
एको रुद्र उच्यते। असङ्ख्याताः सहस्राणि। स्मर्यते न च
दृश्यते॥५६॥

एवमेतं निबोधत। आमन्दैरिन्द्र हरिभिः। याहि मयूररोमभिः।
मा त्वा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव ता इहि।
मा मन्दैरिन्द्र हरिभिः। यामि मयूररोमभिः। मा मा
केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। निधन्वेव तां (२) इमि। अणुभिश्च
महद्भिश्च॥५७॥

निघृष्वैरसमायुतैः। कालैरहरित्वमापन्नैः। इन्द्रऽऽयाहि
सहस्रयुक्। अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्रुकः।
संवत्सरो विषूवर्णैः। नित्यास्तेऽनुचरास्तव। सुब्रह्मण्योः
सुब्रह्मण्योः सुब्रह्मण्योम्। इन्द्रऽऽगच्छ हरिव आगच्छ
मैधातिथेः। मेष वृषणश्चस्य मेने॥५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमब्रुवाण।
अरुणाश्वा इहागताः। वसवः पृथिविक्षितः। अष्टौदिग्वासो-
ऽग्नयः। अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते। ताम्राश्वास्ताम्ररथाः।
ताम्रवर्णास्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः खादग्दतः। इतो रुद्राः
पराङ्गताः॥५९॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च।
 विश्वरूपैरिहऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा इति
 तद्वयोः। उक्तो वेषो वासांसि च। कालावयवानामितः
 प्रतीज्या। वासात्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं
 करोतीति। वासिष्ठो रौहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति।
 वाश्रेवं विद्युदिति। ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि।
 ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण उपस्तरणमसि॥६०॥

[१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद
 न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोन्यष्टपुत्रम्।
 अष्टपदिदमन्तरिक्षम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न
 चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीममूं
 दिवम्॥६१॥

अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। सुत्रामाणं
 महीम् षु। अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षम्। अदितिर्माता
 स पिता स पुत्रः। विश्वे देवा अदितिः पञ्चजनाः।
 अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्। अष्टौ पुत्रासो अदितेः। ये
 जातास्तन्वः परि। देवां (२) उपप्रेत्सप्तभिः॥६२॥

परा मार्ताण्डमास्यत्। सप्तभिः पुत्रैरदितिः। उपप्रेत्पृथ्व्यं
 युगम्। प्रजायै मृत्यवे तत्। परा मार्ताण्डमाभरदितिः।

ताननु॒क्रमि॑ष्यामः। मि॒त्रश्च॑ वरु॒णश्च॑। धा॒ता चा॑र्य॒मा च॑।
अ॒श्वश्च॑ भग॑श्च। इन्द्र॑श्च वि॒वस्वा॑श्चेत्ये॒ते। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भो
ह॒सः शु॑चि॒षत्। ब्रह्म॑ज॒ज्ञानं॑ तदि॒त्प॒दमि॑ति। ग॒र्भः
प्रा॒जाप॑त्यः। अथ॑ पु॒रुषः॑ स॒प्त पु॒रुषः॑॥६३॥

[य॒था॒स्थानं॑ ग॒र्भि॒ण्यः]

[१३]

योऽसौ॑ त॒प॒न्नुदे॑ति। स॒ सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॑दायो॒देति॑। मा
मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा म॒म प्रा॒णाना॑दायो॒दगाः॑। अ॒सौ
योऽस्त॑मेति। स॒ सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॑दाया॒ऽस्तमे॑ति। मा मे॑
प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा म॒म प्रा॒णाना॑दाया॒ऽस्तङ्गाः॑। अ॒सौ
य आ॒पूर्य॑ति। स॒ सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरा॒पूर्य॑ति॥६४॥

मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा म॒म प्रा॒णैरा॒पूरि॑ष्ठाः।
अ॒सौ योऽप॑क्षीयति। स॒ सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑क्षीयति। मा
मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा म॒म प्रा॒णैरप॑क्षेष्ठाः। अ॒मूनि॒
नक्ष॑त्राणि। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति
च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा म॒म प्रा॒णैरप॑प्रसृ॒पत्
मोत्सृ॑पत्॥६५॥

इ॒मे मा॒साश्चा॑र्धमा॒साश्च॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पन्ति॒
चोत्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा म॒म
प्रा॒णैरप॑प्रसृ॒पत् मोत्सृ॑पत्। इ॒म ऋ॒तवः॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑

प्राणैरपंप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्।
मा मम प्राणैरपंप्रसृपत मोत्सृपत। अयं संवत्सरः। सर्वेषां
भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च॥६६॥

मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृप मोत्सृप।
इदमहः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा
मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृप मोत्सृप।
इयं रात्रिः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च।
मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृप मोत्सृप।
ॐ भूर्भुवः स्वः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६७॥

[१४]

अथऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानां स्थाने
स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा
भानि। आदित्यानामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि।
सतां सत्यानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि।
अभिधून्वतामभिघ्नताम्। वातवतां मरुताम्। आदित्यानां
स्थाने स्वतेजसा भानि। ऋभूणामादित्यानां स्थाने
स्वतेजसा भानि। विश्वेषां देवानाम्। आदित्यानां स्थाने
स्वतेजसा भानि। संवत्सरस्य सवितुः। आदित्यस्य स्थाने
स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा
नो मिथुनं रीद्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।

व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां
 रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां
 स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने
 स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने
 स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा
 भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
 वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः
 स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७१॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
 भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
 भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
 भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
 भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।
 नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस
 उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य
 स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं
 मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
 दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
 उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
 उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ
 यस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥७३॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो
 वः पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः
 पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्।
 त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्ठादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति।
 आदित्यः सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि।
 चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येवा। एवा ह्यग्रे।
 एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्। एवा हि
 देवाः॥७४॥

[२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च
 सूर्यश्च। सह संश्वस्करद्धिया। वाय्वश्चा रश्मिपतयः।
 मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे
 सुत। महानाग्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः॥७५॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। अपाश्र्युष्णिमपा

रक्षः। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पार॑घम्। अ॒पा॑घ्ना॒मप॑चा॒वर्ति॑म्।
अ॒पदे॑वीरि॒तो हि॑त। वज्रं॑ दे॒वीर॑जी॒ताः॒श्च। भुव॑नं दे॒वसू॑वरीः।
आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमुदी॒षत॑॥७६॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृ॒णुया॑म॒ देवाः॑। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ संस्त॒नूभिः॑। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं॒ यदायुः॑।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॑श्ववे॒दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॒र्दधा॑तु।
के॒तवो॑ अरु॒णास॑श्च। ऋ॒षयो॑ वा॒तर॑श॒नाः। प्र॒ति॒ष्ठाꣳ श॒तधा॑
हि। स॒माहि॑ता॒सो सह॑स्र॒धाय॑सम्। शि॒वा नः॑ श॒न्त॑मा भवन्तु।
दि॒व्या आप॑ ओष॑धयः। सु॒मृ॒डीका॑ सर॒स्वति॑। मा ते॒ व्योम॑
स॒न्दृशि॑॥७७॥

[२१]

योऽ॒पां पु॑ष्पं वेद। पु॒ष्प॒वान् प्र॒जावा॑न् प॒शुमा॑न् भ॒वति॑।
च॒न्द्रमा॑ वा अ॒पां पु॑ष्पम्। पु॒ष्प॒वान् प्र॒जावा॑न् प॒शुमा॑न् भ॒वति॑।
य ए॒वं वेद॑। योऽ॒पामा॑य॒तनं॑ वेद। आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑।
अ॒ग्नि॒र्वा अ॒पामा॑य॒तनम्। आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। योऽ॒ग्नेरा॑य॒तनं॑
वेद॑॥७८॥

आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। आ॒पो वा अ॒ग्नेरा॑य॒तनम्। आ॒य॒त॒न॒वान्
भ॒वति॑। य ए॒वं वेद॑। योऽ॒पामा॑य॒तनं॑ वेद। आ॒य॒त॒न॒वान्
भ॒वति॑। वा॒युर्वा अ॒पामा॑य॒तनम्। आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। यो
वा॒योरा॑य॒तनं॑ वेद। आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑॥७९॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽमुष्य तपत आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्य तपत आयतनम्॥८०॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यश्चन्द्रमस आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान् भवति॥८१॥

य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद॥८२॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्यऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्यऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः संवत्सरस्यऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै संवत्सरस्यऽऽयतनम्।

आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। योऽप्सु॑ ना॒वं प्र॑ति॒ष्ठितां॑
वेद॑। प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॥८४॥

इ॒मे वै लो॒का अ॒प्सु प्र॑ति॒ष्ठिताः। तदेषा॑ऽभ्य॒नूक्ता। अ॒पा॒ र॒स॒मुद॑य॒सन्न॑। सूर्ये॑ शु॒क्र॒ समा॑भृतम्। अ॒पा॒ र॒स॒स्य॒ यो
र॒सः। तं वो॑ गृह्णाम्युत्त॒ममि॑ति। इ॒मे वै लो॒का अ॒पा॒ र॒सः।
तेऽमु॑ष्मिन्नादि॒त्ये समा॑भृताः। जा॒नुद॒घ्नीमु॑त्तरवेदीं खा॒त्वा।
अ॒पां पू॑रयित्वा गु॒ल्फद॒घ्नम्॥८५॥

पुष्कर॑पर्णैः पुष्कर॑दण्डैः पुष्करै॑श्च स॒स्तीर्य॑। तस्मि॑न्विहाय॒से।
अ॒ग्निं प्र॒णीयो॑पसमा॒धाय॑। ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति। कस्मा॑त्प्रणी॒ते-
ऽयम॑ग्निश्ची॒यते॑। साप्र॑णी॒तेऽयम॑प्सु ह्य॒यं ची॒यते॑। अ॒सौ
भुव॑ने॒प्यना॑हिताग्निरे॒ताः। तम॑भित॑ ए॒ता अ॒बीष्ट॑का उप॑दधाति।
अ॒ग्निहो॒त्रे दर्श॑पूर्णमा॒सयोः॑। प॒शुब॒न्धे चा॑तुर्मा॒स्येषु॑॥८६॥

अथो॑ आहुः। सर्वेषु॑ यज्ञ॒क्रतु॑ष्विति। ए॒तद्धं स्म॒ वा
आहुः॑ शण्डि॒लाः। कम॑ग्निं चि॒नुते। स॒त्रिय॑म॒ग्निं चि॑न्वा॒नः।
सं॒वत्सरं॑ प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॑ग्निं चि॒नुते। सा॒वि॒त्रम॑ग्निं चि॑न्वा॒नः।
अ॒मुमा॑दित्यं प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॑ग्निं चि॒नुते॥८७॥

ना॒चिके॑तम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। प्रा॒णान्प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॑ग्निं चि॒नुते।
चा॒तुर्हो॒त्रिय॑म॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। ब्र॒ह्म प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॑ग्निं चि॒नुते।
वैश्व॑सृजम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। शरी॑रं प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॑ग्निं चि॒नुते।
उ॒पा॒नु॒वा॒क्यमा॑शुम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः॥८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं
चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती।
तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति। आपो वा
अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥

[२२]

आपो वा इदमांसन्त्सलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपुर्णे
समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं
सृजेयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा
वेदति। तत्कर्मणा करोति। तद्देवाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्ने
समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

सुतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या क्वयों
मनीषेति। उपैनन्तदुपनमति। यत्कामो भवति। य एवं
वेद। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य
यन्मांसमासीत्। ततोऽरुणाः केतवो वातरशना ऋषय
उदतिष्ठन्॥९१॥

ये नखाः। ते वैखानसाः। ये वालाः। ते वालखिल्याः। यो
रसः। सोऽपाम्। अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम्। तमब्रवीत्।
मम वैत्वङ्मांसम्। समभूत्॥९२॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्।
स सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। भूत्वोदतिष्ठत्।

तमब्रवीत्। त्वं वै पूर्वः समभूः। त्वमिदं पूर्वः कुरुष्वेति। स
इत आदायापः॥१३॥

अञ्जलिनां पुरस्तादुपादधात्। एवाह्येवेति। तत आदित्य
उदतिष्ठत्। सा प्राची दिक्। अथारुणः केतुर्दक्षिणत
उपादधात्। एवाह्यग्र इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्। सा
दक्षिणा दिक्। अथारुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि
वायो इति॥१४॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः केतुरुत्तरत
उपादधात्। एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची
दिक्। अथारुणः केतुर्मध्यं उपादधात्। एवा हि पूषन्निति।
ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥१५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति।
ततो देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा
दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षांसि
पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुङ्गो हि ते
समभवन्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१६॥

आपो ह यद्वहतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जनयन्तीः
स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्ध्यो वा इदं
समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्विति। तस्मादिदं
सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव

तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्।
तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः
प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य।
आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमाप्त्वा।
सर्वमवरुद्ध। तदेवानुप्रविशति। य एवं वेद॥१८॥

[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपां रूपाणि।
मेघो विद्युत्। स्तनयितुर्वृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति
वर्षा गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या
आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो
ब्रह्मवर्चसितरः॥१९॥

कूप्या गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै
तेजस्विनीरापः। तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति।
तस्मादक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः
पश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः। पश्चादेव प्रतितिष्ठति।
वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्धतीरिव
आकूजतीरिव धावन्तीः। ओज एवास्योत्तरतो दधाति।
तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य

उप॑दधाति। इ॒यं वै सं॑म्भार्याः। अ॒स्यामे॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति।
प॒ल्व॒ल्या गृ॑ह्णाति। ता उप॑रि॒ष्टादु॒पाद॑धाति॥१०१॥

अ॒सौ वै प॑ल्व॒याः। अ॒मुष्या॑मे॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। दि॒क्षूप॑दधाति।
दि॒क्षु वा आप॑ः। अन्नं॑ वा आप॑ः। अ॒द्ध्यो वा अन्नं॑ जायते।
यदे॒वाद्ध्योऽन्नं॑ जाय॑ते। तदव॑रुन्धे। तं वा ए॒तम॑रु॒णाः के॒तवो॑
वात॑र॒शना ऋष॑योऽचिन्वन्। तस्मा॑दारुणके॒तुकः॑॥१०२॥

तदे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता। के॒तवो॑ अरु॒णासश्च। ऋष॑यो वात॑र॒शनाः।
प्र॒ति॒ष्ठा५ श॒तधा॑ हि। स॒माहि॑तासो स॒हस्र॑धाय॑स॒मिति॑।
श॒तश॑श्चै॒व स॒हस्र॑शश्च॒ प्रति॑तिष्ठति। य ए॒तम॑ग्निं चि॒नुते॑। य
उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑॥१०३॥

[२४]

जा॒नुद॒घ्नीमु॑त्तरवे॒दीं खा॒त्वा। अ॒पां पू॑रयति। अ॒पा५ सं॑र्व॒त्वाय॑।
पु॒ष्कर॒पर्ण॑५ रु॒क्मं पु॑रुष॒मित्यु॑प॑दधाति। तपो॑ वै पु॒ष्कर॒पर्णम्।
स॒त्य५ रु॒क्मः। अ॒मृतं॑ पु॒रुषः॑। ए॒ताव॑द्वा वा॑ऽस्ति। याव॑दे॒तत्।
याव॑दे॒वास्ति॑॥१०४॥

तदव॑रुन्धे। कूर्ममु॑प॑दधाति। अ॒पामे॒व मे॒धम॑व॑रुन्धे। अथो॑
स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ स॒मंष्ट्यै॑। आप॑मा॒पाम॒पः सर्वाः॑।
अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमु॑तः। अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह
सं॑श्चस्कर॒द्धिया॑ इति॑। वा॒य्वश्चा॑ रश्मि॒पत॑यः। लो॒कं
पृ॒णच्छि॒द्रं पृ॒ण॥१०५॥

यास्ति॒स्रः पर॑म॒जाः। इन्द्र॒घोषा वो॒ वसु॑भिरे॒वाह्ये॑वेति॑।
 पञ्च॒चित॑य॒ उप॑दधाति। पाङ्क्तोऽग्निः। यावा॑ने॒वाग्निः। तं चि॑नुते।
 लो॒कं पृ॑णया द्वितीया॒मुप॑दधाति। पञ्च॒ पदा॒ वै वि॒राट्।
 तस्या॒ वा इ॒यं पादः॑। अ॒न्तरि॑क्षं॒ पादः॑। द्यौः॒ पादः॑। दि॒शः
 पादः॑। प॒रोर॑जाः॒ पादः॑। वि॒राज्ये॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। य ए॒तम॒ग्निं
 चि॑नुते। य उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑॥१०६॥

[२५]

अ॒ग्निं प्र॑णीयो॑पसमा॒धाय॑। तम॒भित॑ ए॒ता अ॒बीष्ट॑का॒ उप॑दधाति।
 अ॒ग्निहो॑त्रे द॑र्शपूर्णमा॒सयोः॑। प॒शुब॑न्धे चा॒तुर्मा॑स्येषु॑। अथो॑
 आहुः। स॒र्वेषु॑ य॒ज्ञक्र॑तुष्विति॑। अथ॒ ह स्मा॑हारुणः
 स्वा॒यम्भु॑वः। सा॒वि॒त्रः स॒र्वोऽग्नि॑रित्यन॑नुषङ्गं॒ मन्या॑महे। नाना॒
 वा ए॒तेषां॑ वी॒र्या॑णि। क॒म॒ग्निं चि॑नुते॥१०७॥

स॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। सा॒वि॒त्रम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः।
 क॒म॒ग्निं चि॑नुते। ना॒चि॒के॒तम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते।
 चा॒तुर्हो॑त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। वै॒श्वसृ॑जम॒ग्निं
 चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते॥१०८॥

उ॒पा॒नु॒वाक्य॑मा॒शुम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते।
 इ॒ममा॑रुणकेतु॒कम॒ग्निं चि॑न्वा॒न इति॑। वृषा॒ वा अ॒ग्निः।
 वृषा॑णौ स॒स्फाल॑येत्। ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। तस्मा॑न्नानुष॒ज्यः।
 सो॒त्तर॑वेदिषु॑ क्र॒तुषु॑ चिन्वीत। उ॒त्तर॑वेद्या॒ ह्यग्नि॑श्ची॒यते॑।
 प्र॒जाका॑मश्चिन्वीत॥१०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान्
भवति। य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत्
पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते। पशुमान्
भवति। य एवं वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति।
य एवं वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्।
भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति। अभिचरश्चिन्वीत।
वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो
यशस्कामः। ब्रह्मवर्चसकामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा
वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति। तदवरुन्धे। तस्यैतद्वृतम्।
वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं
कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा
एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनतिदाहाय। न पुष्करपर्णानि हिरण्यं
वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्रीयात्।
नोदकस्याघातुकान्येनोदकानि भवन्ति। अघातुका आपः।
य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[२६]

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं
च नस्तन्वं च प्रजां च। आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु।

आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिः। अस्माकं भूत्वविता
तनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व। आण्डीभवज मा मुहुः।
सुखादीन्दुःखनिधनाम्। प्रतिमुञ्चस्व स्वां पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यकल्पयन्। ते ते देहं
कल्पयन्तु। मा च ते ख्यास्मं तीरिषत्। उत्तिष्ठत् मा स्वप्त।
अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः। सूर्येण
सयुजोषसः। युवा सुवासाः। अष्टाचक्रा नवद्वारा॥११५॥

देवानां पूरयोध्या। तस्यां हिरण्मयः कोशः। स्वर्गो लोको
ज्योतिषाऽऽवृतः। यो वै तां ब्रह्मणो वेद। अमृतेनऽऽवृतां
पुंरीम्। तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः कीर्तिं प्रजां ददुः।
विभ्राजमानां हरिणीम्। यशसा सम्परीवृताम्। पुरं
हिरण्मयीं ब्रह्मा॥११६॥

विवेशाऽपराजिता। पराडेत्यज्यामयी। पराडेत्यनाशकी।
इह चामुत्र चान्वेति। विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी
मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिव्रता। अरिष्टं यत्किं च क्रियते।
अग्निस्तदनुवेधति। अश्रुतांसः श्रुतासश्च॥११७॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापैक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च
ये विदुः। सिकता इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः।
अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः। अपेत वीत वि
च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्विरक्तु-

भिर्व्यक्तम्॥११८॥

यमो ददात्ववसानमस्मै। नृ मुणन्तु नृपात्वयः। अकृष्टा ये
च कृष्टजाः। कुमारीषु कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः।
रेतः पीता आण्डपीताः। अङ्गारेषु च ये हुताः। उभयान्
पुत्रपौत्रकान्। युवेऽहं यमराजगान्। शतमिन्नु शरदः॥११९॥

अदो यद्वह्म विलबम्। पितृणां च यमस्य च।
वरुणस्याश्विनोरग्रेः। मरुतां च विहायसाम्। कामप्रयवणं मे
अस्तु। स ह्येवास्मि सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो
धनम्। पुत्रानापो देवीरिहऽऽहितः॥१२०॥

[२७]

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च। अपेतो निर्ऋतिः हथः। परिबाधः
श्वेतकुक्षम्। निजङ्घः शबलोदरम्। स तान् वाच्यायया सह।
अग्ने नाशय सन्दृशः। ईर्ष्यासूये बुभुक्षाम्। मन्युं कृत्यां च
दीधिरे। रथेन किं शुकावता। अग्ने नाशय सन्दृशः॥१२१॥

[२८]

पर्जन्याय प्रगायत। दिवस्पुत्राय मीढुषे। स नो
यवसमिच्छतु। इदं वचः पर्जन्याय स्वराजे। हृदो
अस्त्वन्तरन्तद्युयोत। मयोभूर्वातो विश्वकृष्टयः सन्त्वस्मे।
सुपिप्पला ओषधीर्देवगोपाः। यो गर्भमोषधीनाम्। गवां
कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम्॥१२२॥

[२९]

पुन॑र्मामै॒त्विन्द्रि॑यम्। पुन॒रायुः पुन॒र्भगः। पुन॒र्ब्राह्म॑णमैतु
मा। पुन॒र्द्रवि॑णमैतु मा। यन्मे॒ऽद्य रे॑तः पृथि॒वीम॑स्कान्।
यदोष॑धीर॒प्यसं॒द्यदापः॑। इ॒दं तत्पुन॒राद॑दे। दी॒र्घायु॑त्वाय॒
वर्च॑से। यन्मे॒ रेतः॑ प्रसि॒च्यते। यन्म॒ आजा॑यते पुनः॑। तेन॑
माम॒मृतं॑ कुरु। तेन॑ सुप्र॒जसं॑ कुरु॥१२३॥

[३०]

अ॒द्ध्यस्ति॑रो॒ऽधाऽजा॑यत। तव॑ वैश्रव॒णः सं॑दा। तिरो॑ऽधेहि
स॒प॒त्नान्नः॑। ये अपो॑ऽश्र॒न्ति के॒चन॑। त्वा॒ष्ट्रीं मा॒यां वैश्र॑व॒णः।
रथ॑ꣳ सहस्र॒वन्धु॑रम्। पुरु॒श्चक्र॑ꣳ सह॑स्राश्वम्। आ॒स्था॒याया॑हि
नो ब॒लिम्। यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमा॑व॒हन्ति॑। धनं॑ गावो॒ हस्ति॑
हि॒रण्य॑मश्वान्॥१२४॥

अ॒साम॑ सु॒म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। श्रियं॑ बिभ्र॒तोऽन्न॑मुखीं
वि॒राज॑म्। सु॒दर्श॑ने च॒ क्रौञ्चे॑ च। मै॒नागे॑ च॒ म॒हागि॑रौ।
श॒त॒द्वा॒ट्टार॑गम॒न्ता। सꣳहा॒र्यं न॑गरं॒ तव॑। इति॑ मन्त्राः॑।
क॒ल्पो॑ऽत ऊ॒र्ध्वम्। यदि॑ ब॒लिꣳ ह॑रेत्। हि॒रण्य॑ना॒भये॑
वि॒तुद॑ये॒ कौबे॑रायायं॒ बलिः॑॥१२५॥

सर्व॑भूताधिपतये नम इति। अथ बलिꣳ हृत्वोप॑तिष्ठेत्।
क्ष॒त्रं क्ष॒त्रं वैश्र॑व॒णः। ब्रा॒ह्मणा॑ वयुꣳ स्मः। नम॑स्ते
अस्तु॒ मा मा॑ हिꣳसीः। अस्मा॑त्प्रविश्यान्नम॒द्धीति॑। अथ
तम॑ग्निमा॑दधीत्। यस्मिन्ने॒तत्कर्म॑ प्रयु॒ञ्जीत॑। तिरो॑ऽधा भूः।

तिरोऽधा भुवः॥१२६॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां
लोकानामधिपत्ये सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत।
यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा
भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः
स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीरहुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत। परः
सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः
सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था
न सिद्ध्यन्ते। यस्ते विघातुको भ्राता। ममान्तरहृदये
श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवंधीत्। मयि
स्वाहा। राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने। नमो वयं वैश्रवणाय
कुर्महे। स मे कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो
ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय नमः। केतवो
अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठां शतधा हि।
समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु।
दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम
सन्दृशि॥१२९॥

[३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः

समासेन। तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी।
चतुर्थकालपानभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्नीयात्।
औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं परिचरेत्। पुनर्मामैत्विन्द्रियमि-
त्येतेनऽनुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभिरद्धिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥
असञ्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये।
चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति
व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः।
अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकं संपृश्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा-
नः शन्तमेत्योषधीरालभते। सुमृडीकैति भूमिम्। एवमपवर्गे।
धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्।
यथाशक्ति वा। एवमस्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत।
तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ संस्तूयामि। व्यशेम देवहितं यदायुः।
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः।
स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम
ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते
करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां
वयं स्वर्गं लोकमेष्यामो वयमेष्याम इति तेऽसुराः
सन्नह्य सहसैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा
अमुह्यंस्ते न प्राजानुस्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं
लोकमायन् प्रसृतेन वै यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन्
प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै यज्ञोपवीतिनो
यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते
यजंत एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्येवाधीयीत याजयेद्यजैत वा
यज्ञस्य प्रसृत्या अजिनं वासो वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं
बाहुमुद्धरतेऽव धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं
प्राचीनावीतं संवीतं मानुषम्॥१॥

[१]

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान्
प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत् तानि वरमवृणीतऽऽदित्यो
नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति
तस्मादुत्तिष्ठन्तं ह वा तानि रक्षांस्यदित्यं योधयन्ति
यावदस्तमन्वगात्तानि ह वा एतानि रक्षांसि गायत्रियाऽभिमन्त्रितेनाम्भ

शाम्यन्ति तद् ह वा एते ब्रह्मवादिनः पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां
 गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आप ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति ता एता आपो
 वज्रीभूत्वा तानि रक्षांसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति
 यत्प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानम् अवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं
 यन्तम् आदित्यमभिध्यायन् कुर्वन् ब्राह्मणो विद्वान्सकलं
 भद्रमश्रुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति य एवं
 वेद॥ २॥

[२]

यद्देवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मांन्मा
 मुश्चतर्तस्यर्तेन मामिता। देवा जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृत-
 मूदिमा। तस्मान्न इह मुश्चत विश्वे देवाः सजोषंसः। ऋतेन
 द्यावापृथिवी ऋतेन त्वं सरस्वति। कृतान्नः पाह्येनंसो यत्किं
 चानृतमूदिमा। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः।
 ते नो मुश्चन्त्वेनंसो यदन्यकृतमारिमा। सजातशंसादुत
 जामिशंसाज्यायंसः शंसादुत वा कनीयसः। अनाधृष्टं
 देवकृतं यदेनस्तस्मात् त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि॥ ३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवद्वां शिश्रैर्यदनृतं
 चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनंसो गार्हपत्यः प्रमुश्चतु
 चकृम यानि दुष्कृता। येन त्रितो अर्णवान्निर्बभूव येन
 सूर्यं तमंसो निर्मुमोच। येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं
 ज्योतिषा ज्योतिरानशान आक्षि। यत्कुसीदमप्रतीत्तं मयेह

येन॑ य॒मस्य॑ नि॒धिना॒ चरा॑मि। ए॒तत्तद॑ग्रे अ॒नृ॒णो भ॑वामि
जी॒वन्ने॒व प्र॒ति तत्तै॑ दधामि। य॒न्मयि॑ मा॒ता यदा॑ पि॒पेषु॑
यद॒न्तरि॑क्षं॒ यदा॑श॒साति॑क्रामामि त्रि॒ते दे॒वा दि॒वि जा॒ता
यदा॑प॒ इमं॑ मे॒ वरु॑ण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अ॒ग्रे स त्वं नो॑
अ॒ग्रे त्वम॑ग्रे अ॒यासि॑॥४॥

[३]

यददी॑व्य॒नृ॒णम॒हं ब॒भूवा॑दि॒त्सन्वा॒ सञ्ज॑गर॒ जनै॑भ्यः।
अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒दिन्द्र॑श्च॒ संविदा॑नौ प्रमु॑ञ्चताम्। यद्ध॒स्ताभ्यां॑
च॒कर॒ किल्बि॑षाण्य॒क्षाणां॑ व॒श्रुमु॑प॒जिघ्र॑मानः। उ॒ग्रं प॒श्या
च॒ रा॒ष्ट्रभृ॑च्च॒ तान्य॑प्स॒रसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑। उ॒ग्रं प॒श्ये
रा॒ष्ट्रभृ॑त्किल्बि॑षाणि॒ यद॑क्ष॒वृत्त॑मनु॒दत्त॑मे॒तत्। ने॒त्रं ऋ॑णानृ॒णव॑
इ॒त्समा॑नो य॒मस्य॑ लो॒के अधि॑र॒ज्जुरा॑य। अ॒वं ते हे॒ळ
उ॒दुत्त॑ममि॒मं मे॒ वरु॑ण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अ॒ग्रे स त्वं
नो अ॒ग्रे। सङ्कु॑सुको॒ विकु॑सुको॒ निर्ऋ॑थो यश्च॑ नि॒स्वनः॑।
तेऽ(१)स्मद्य॑क्ष॒मना॑गसो दू॒रादू॒रम॑चीचतम्। निर्य॑क्ष॒मम॑चीचते
कृ॒त्यां निर्ऋ॑तिं च। तेन॒ योऽ(१)स्मत्स॑मृ॒च्छातै॑ तम॑स्मै
प्रसु॑वामसि। दुःश॒॑सानु॑श॒साभ्यां॑ घ॒णेना॑नुघ॒णेन॑ च।
तेना॒न्योऽ(१)स्मत्स॑मृ॒च्छातै॑ तम॑स्मै प्रसु॑वामसि। सं वर्च॑सा॒
पय॑सा॒ सन्त॑नूभि॒रग॑न्महि॒ मन॑सा॒ स॒ शि॒वेन॑। त्वष्टा॑ नो
अत्र॒ विद॑धातु रा॒योऽनु॑मार्ष्टु॒ तन्वो॑(१) यद्वि॒लिष्ट॑म्॥५॥

[४]

आयु॑ष्टे वि॒श्वतो॑ दध॒द्यम॒ग्निर्वरे॑ण्यः। पुन॑स्ते प्रा॒ण आया॑ति
 परा॒यक्ष्मः॑ सुवामि ते। आ॒युर्दा अ॒ग्ने ह॒विषो॑ जुषा॒णो
 घृत॑प्रतीको घृतयो॑निरेधि। घृतं पी॒त्वा मधु॑ चारु॒ गव्यं
 पि॒तेवं पु॒त्रम॒भिर॑क्षतादिमम्। इ॒मम॑ग्न॒ आयु॑षे वर्च॑से कृधि
 ति॒ग्ममो॑जो वरुण॒ सः शि॑शाधि। मा॒तेवा॑स्मा अ॒दिते॑ शर्म
 यच्छु॒ विश्वे॑ देवा॒ जर॑दष्टिर्यथाऽस॑त्। अ॒ग्न आ॒यूँषि॑ पवस॒
 आ सु॒वोर्ज॑मिषं च नः। आ॒रे बा॑धस्व दु॒च्छुना॑म्। अ॒ग्ने पव॑स्व
 स्वपा॑ अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॑द्रयिं मयि॒ पोष॑म्॥६॥

अ॒ग्निर्ऋ॑षिः पव॑मानः पा॒ञ्चज॑न्यः पु॒रोहि॑तः। तमी॑महे
 महा॒ग॒यम्। अ॒ग्ने जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्प्र॑त्यजा॑ता॒ज्ञात॑वेदो
 नुद॑स्व। अ॒स्मे दी॑दिहि सु॒मना॒ अह॑ँळ्ळ॒र्मन्ते॑ स्याम त्रि॒वरू॑थ
 उ॒द्भौ। सह॑सा जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्प्र॑त्यजा॑ता॒ज्ञात॑वेदो
 नुद॑स्व। अधि॑ नो ब्रूहि सु॒मन॑स्यमा॒नो व॒यः स्या॑म
 प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्। अ॒ग्ने यो नो॑ऽभि॒तो ज॒नो वृ॒को वा॒रो
 जि॒घाँस॑ति। ताँस्त्वं वृ॒त्रहं॑ जहि॒ वस्व॑स्मभ्य॒माभ॑र। अ॒ग्ने
 यो नो॑ऽभि॒दास॑ति स॒मा॒नो यश्च॑ नि॒ष्ट्यः। तं व॒यः स॒मिधं॑
 कृ॒त्वा तुभ्य॑म॒ग्नेऽपि॑ दध्मसि॥७॥

यो नः॑ शपा॒दश॑पतो॒ यश्च॑ नः॑ शप॑तः शपा॑त्। उ॒षाश्च॑ तस्मै
 नि॒मृक्क॒ सर्वं॑ पा॒पः स॒मूह॑ताम्। यो नः॑ स॒पत्नो॒ यो र॑णो
 म॒र्तोऽभि॑दास॑ति देवाः। इ॒ध्मस्यै॑व प्र॒क्षाय॑तो॒ मा तस्यो॑च्छे॒षि

किं च॒न। यो मां द्वेष्टि॑ जा॒तवे॒दो यं चा॒हं द्वेष्मि॒ यश्च॒
 मा॒म्। सर्वा॑ऽस्ता॒नग्रे स॒न्दह॑ या॑श्चा॒हं द्वेष्मि॒ ये च॒ मा॒म्।
 यो अ॒स्मभ्य॑म॒राती॒याद्यश्च॑ नो द्वे॒षते॑ ज॒नः। नि॒न्दा॒द्यो
 अ॒स्मान्दि॒प्साच्च॑ सर्वा॑ऽस्ता॒न्मष्म॑षा कुरु। स॑श्चि॒तं मे
 ब्र॒ह्म स॑श्चि॒तं वी॒र्या(१)म्ब॒लम्। स॑श्चि॒तं क्ष॒त्रं मे जि॒ष्णु
 यस्या॑ह॒मस्मि॑ पु॒रोहि॑तः। उ॒देषां॑ बा॒हू अ॑ति॒रमु॒द्वर्चो॑ अथो
 ब॒लम्। क्षि॒णोमि॑ ब्र॒ह्मणा॑ऽमि॒त्रानु॑न्न॒यामि॑ स्वा(१)म् अ॒हम्।
 पुन॑र्म॒नः पुन॑रायु॒र्म आ॒गात्पुन॑श्चक्षुः पुनः॑ श्रो॒त्रं म॒ आ॒गात्पुनः॑
 प्रा॒णः पुन॑राकू॒तं म॒ आ॒गात्पुन॑श्चित्तं पुन॒राधी॑तं म॒ आ॒गात्।
 वै॒श्वान॒रो मेऽद॑ब्ध॒स्तनू॒पा अ॒व॒बा॒धतां॑ दुरि॒तानि॑ वि॒श्वा॥८॥

[५]

वै॒श्वान॒राय॑ प्र॒तिवे॑दयामो॒ यदी॑नृ॒णः स॑ङ्ग॒रो दे॒वता॑सु। स
 ए॒तान्पा॑शा॒न् प्र॒मुच॑न् प्र॒वेद॑ स नो॒ मुञ्चा॑तु दुरि॒ताद॑व॒द्यात्।
 वै॒श्वान॒रः प॒व॒या॒न्नः प॒वि॒त्रैर्य॑त्स॑ङ्ग॒रम॑भिधा॒वा॒म्याशा॑म्।
 अ॒ना॒जा॒न॒न्मन॑सा॒ याच॑मानो॒ यद॑त्रै॒नो अ॒व॒ तत्सु॑वामि।
 अ॒मी ये सु॒भगे॑ दि॒वि वि॒चृ॒तौ ना॒म ता॑र॒के। प्रे॒हामृ॑त॒स्य
 यच्छ॑ता॒मे॒तद्व॑द्धक॒मोच॑नम्। वि॒जि॒ही॒र्ष लो॒कान्कृ॑धि
 ब॒न्धा॒न्मुञ्चा॑सि॒ बद्ध॑कम्। यो॒ने॒रिव॑ प्र॒च्यु॒तो गर्भः॑ सर्वा॒न्
 प॒थो अ॑नु॒ष्व। स प्र॑जा॒न॒म्रति॑गृ॒णीत॑ वि॒द्वान्प्र॒जाप॑तिः
 प्रथ॑म॒जा ऋ॒तस्य॑। अ॒स्माभि॑र्द॒त्तं ज॒रसः॑ प॒रस्ता॑दच्छि॒न्नं
 तन्तु॑म॒नुस॑श्चरे॒म॥९॥

त॒तं त॒न्तु॒मन्वे॒के अनु॒ सञ्च॑रन्ति॒ येषां॑ द॒त्तं पि॒त्र्य॒माय॑नवत्।
 अ॒बन्ध॑वे॒के द॑द॒तः प्र॒यच्छा॑द्वातुं॒ चेच्छ॑क्र॒वाँ॒सः स्व॑र्ग ए॒षाम्।
 आर॑भेथामनु॒ सञ्च॑र॒भेथाँ॑ स॒मानं॑ प॒न्था॑मवथो घृ॒तेन॑। यद्वा॑
 पू॒र्तं परि॑विष्टं॒ यद॒ग्नौ तस्मै॑ गो॒त्राये॒ह जा॒याप॑ती॒ सञ्च॑र॒भेथाम्॑।
 यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॒त द्यां॑ यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहि॑सि॒मा।
 अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒देन॑सो॒ गार्ह॑पत्य॒ उन्नो॑ नेषदु॒रिता॑ या॒नि
 च॒कृ॒म। भूमि॑र्मा॒ताऽदि॑तिर्नो॒ ज॒नित्रं॑ भ्रा॒ताऽन्तरि॑क्षम॒भिशा॑स्त
 ए॒नः। द्यौर्नः॑ पि॒ता पि॑तृयाच्छं भ॒वासि॑ जा॒मि मि॒त्वा मा
 वि॑वित्सि लो॒कात्। यत्र॑ सु॒हार्दः॑ सु॒कृतो॑ म॒दन्ते॑ वि॒हाय॑ रोगं
 त॒न्वा(१)ँ॒ स्वाया॑म्। अ॒श्लो॒णाङ्गैर॑हु॒ताः स्व॑र्गे तत्र॑ पश्येम
 पि॒तरं॑ च पु॒त्रम्। यद॒न्नम॑द्भ्यनृ॒तेन॑ दे॒वा दा॑स्यन्नदा॑स्यन्नु॒त
 वा॑ करि॒ष्यन्। यद्दे॒वानां॑ चक्षु॒ष्यागो॑ अ॒स्ति॒ यदे॒व किं॑
 च॑ प्रतिज॒ग्राह॑म॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒दनृ॑णं कृ॒णोतु॑। यद॒न्नम॑द्भि
 बहु॒धा वि॑रू॒पं वा॒सो हि॑र॒ण्यमु॒त गा॒मजा॑मवि॒म। यद्दे॒वानां॑
 चक्षु॒ष्यागो॑ अ॒स्ति॒ यदे॒व किं॑ च॑ प्रतिज॒ग्राह॑म॒ग्निर्मा॑
 तस्मा॒दनृ॑णं कृ॒णोतु॑। य॒न्मया॑ मन॑सा वा॒चा कृ॑तमे॒नः
 कदा॒चन। सर्व॑स्मा॒त्तस्मा॑न्मेळि॒तो मो॒ग्धि॒ त्वँ हि॑ वेत्थ
 यथा॒तथ॑म्॥१०॥

[६]

वा॒त॒र॒श॒ना ह॒ वा ऋ॒षयः॑ श्र॒म॒णा ऊ॒र्ध्वम॑न्थि॒नो

बभूवुस्तानृषयोऽर्थमायुःस्ते निलायमचरुःस्तेऽनुप्रविशुः
 कूश्माण्डानि ताःस्तेष्वन्विन्दच्छ्रद्धया च तपसा च
 तानृषयोऽब्रुवन्कथा निलायं चरथेति त ऋषीनब्रुवन्नमो
 वोऽस्तु भगवन्तोऽस्मिन्धाम्नि केन वः सपर्यामेति
 तानृषयोऽब्रुवन्पवित्रं नो ब्रूत येनारेपसः स्यामेति त एतानि
 सूक्तान्यपश्यन् यदेवा देवहेळनं यददीव्यनृणमहं बभूवऽऽयुष्टे
 विश्वतो दधदित्येतैराज्यं जुहुत वैश्वानराय प्रतिवेदयाम
 इत्युपतिष्ठत यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मोक्ष्यध्व
 इति त एतैरजुहवुस्तेऽरेपसोऽभवन्कर्मादिष्वेतैर्जुहुयात्पूतो
 देवलोकान्त्समंश्रुते॥११॥

[७]

कूश्माण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा
 भ्रूणहैवमेष भवति योऽयोनौ रेतः सिञ्चति यदर्वाचीनमेनो
 भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मुच्यते यावदेनो दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः
 संतति जुहोति संवत्सरं दीक्षितो भवति संवत्सरादेवऽऽत्मानं
 पुनीते मासं दीक्षितो भवति यो मासः स संवत्सरः
 संवत्सरादेवऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विंशतिः रात्रीर्दीक्षितो
 भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरादेवऽऽत्मानं
 पुनीते द्वादश रात्रीर्दीक्षितो भवति द्वादश मासाः
 संवत्सरः संवत्सरादेवऽऽत्मानं पुनीते षड्रात्रीर्दीक्षितो

भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरादेवऽऽत्मानं
 पुनीते तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति त्रिपदा गायत्री
 गायत्रिया एवऽऽत्मानं पुनीते न मा३समश्रीयान्न
 स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत् जुगुप्सेतानृतात्पयो ब्राह्मणस्य
 व्रतं यवागू राजन्यस्यामिक्षा वैश्यस्याथो सौम्येष्वर
 एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्योदनं धानाः सक्तू
 घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय ॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृथ्वींस्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्भ्वभ्यानर्षत्
 ऋषयोऽभवन्तदृषीणामृषित्वं तां देवतामुपातिष्ठन्त
 यज्ञकामास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त
 यदृचोऽध्यगीषत् ताः पर्याहुतयो देवानामभवन् यद्यजूंषि
 घृताहुतयो यत्सामानि सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो
 मध्वाहुतयो यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
 नाराश३सीर्मेदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः क्षुधं पाप्मानमपाघ्नन्नपह
 देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः सायुज्यमृषयोऽगच्छन् ॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः संतति प्रतायन्ते सतति सन्तिष्ठन्ते
 देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति
 यदग्नौ जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः

स्वधा करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्धूतेभ्यो बलिः
हरति तद्धूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्वाह्मणेभ्योऽन्नं ददाति
तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते यत्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं
यजुः सामं वा तद्वाह्ययज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयसः
कूल्या अस्य पितृन्त्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूंषि घृतस्य
कूल्या यत्सामानि सोमं एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो
मधोः कूल्या यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पाङ्गाथा
नाराशंसीर्मेदसः कूल्या अस्य पितृन्त्स्वधा अभिवहन्ति
यदृचोऽधीते पयसाहुतिभिरेव तद्देवास्तर्पयति यद्यजूंषि
घृताहुतिभिर्यत्सामानि सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वा-
हुतिभिर्यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पाङ्गाथा
नाराशंसीर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवास्तर्पयति त एनं तृप्ता
आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च
तर्पयन्ति॥१४॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादछदिर्दर्श उदीच्यां
प्रागुदीच्यां वोदित आदित्ये दक्षिणत उपवीयोपविश्य
हस्ताववनिज्य त्रिराचामेद्विः परिमृज्य सकृदुपस्पृश्य
शिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य यत्रिराचामति
तेन ऋचः प्रीणाति यद्विः परिमृजति तेन यजूंषि
यत्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि यत्सव्यं पाणिं पादौ

प्रोक्षति यच्छिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभते
 तेनार्थवर्वाङ्गिरसो ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पाङ्गाथा
 नाराशंसीः प्रीणाति दर्भाणां महदुपस्तीर्योपस्थं कृत्वा
 प्राङ्गसीनः स्वाध्यायमधीयीतापां वा एष ओषधीनां रसो
 यद्दर्भाः सरसमेव ब्रह्म कुरुते दक्षिणोत्तरौ पाणी पादौ कृत्वा
 सपवित्रावोमिति प्रतिपद्यत एतद्वै यजुस्त्रयीं विद्यां प्रत्येषा
 वागेतत्परममक्षरं तदेतदृचाऽभ्युक्तमृचो अक्षरं परमे व्योमन्
 यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुर्यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति
 य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त भूर्भुवः
 स्वरित्याहैतद्वै वाचः सत्यं यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्त
 सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पच्छोऽर्धर्चशोऽनवानं सविता
 श्रियः प्रसविता श्रियमेवऽऽप्रोत्यथो प्रज्ञातयैव प्रतिपदा
 छन्दांसि प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत दिवा नक्तं वेति हं
 स्मऽऽह शौच आह्वेय उत्तरण्येऽबलं उत वाचोत तिष्ठन्नुत
 ब्रजन्नुतऽऽसीन उत शयानोऽधीयीतैव स्वाध्यायं तपस्वी
 पुण्यो भवति य एवं विद्वान्त्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे
 नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः नमो वाचे
 नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो
 यद्वाह्मणस्तस्मात्तरहि तेऽक्षिणं तपति तदेषाऽभ्युक्ता।
 चित्रं देवानामुदंगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा-
 द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगत्तस्तस्थुषश्चेति
 स वा एष यज्ञः सद्यः प्रतायते सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक्
 सायमवभृथो नमो ब्रह्मण इति परिधानीयां त्रिरन्वाहाप
 उपस्पृश्य गृहानेति ततो यत्किं च ददाति सा दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्वर्षः
 हविः स्तनयितुर्वर्षद्वारो यदवस्फूर्जति सोऽनुवर्षद्वारो
 वायुरात्माऽमावास्यां स्विष्टकृद्य एवं विद्वान्मेघे वर्षति
 विद्योतमाने स्तनयत्यवस्फूर्जति पवमाने वायावमावास्यायाः
 स्वाध्यायमधीते तप एव तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्युत्तमं
 नाकं रोहत्युत्तमः समानानां भवति यावन्तं ह वा इमां
 वित्तस्य पूर्णां ददत्स्वर्गं लोकं जयति तावन्तं लोकं जयति
 भूयांसं चाक्षय्यं चाप पुनर्मृत्युं जयति ब्रह्मणः सायुज्यं
 गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्देशः
 समृद्धिर्देवतानि य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते
 ब्रजं स्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये ग्रामे वा यावत्तरसः

स्वाध्यायमधीते सर्वा॑ल्लो॒काञ्जयति॑ सर्वा॑ल्लो॒कान॑नृ॒णोऽनु॒-
 सञ्चरति॑ तदेषा॑भ्यु॒क्ता। अनृ॒णा अस्मिन् नृ॒णाः पर॑स्मि॒-
 स्तृतीये॑ लो॒के अ॑नृ॒णाः स्या॑म। ये दे॒व्याना॑ उ॒त पि॑तृया॒णाः
 सर्वा॑न्प॒थो अ॑नृ॒णा आक्षी॑येमेत्य॒ग्निं वै जा॒तं पा॒प्मा ज॑ग्राह
 तं दे॒वा आहु॑तीभिः पा॒प्मान॑मपा॒घ्नन्नाहु॑तीनां य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञस्य॑
 दक्षि॑णाभिर्दक्षि॑णानां ब्राह्म॒णेन॑ ब्राह्म॒णस्य॑ छन्दो॑भिश्छन्द॑सा॒-
 स्वाध्या॑येनाप॑हतपा॒प्मा स्वाध्या॑यो दे॒वप॑वि॒त्रं वा ए॒तत्तं
 योऽनू॑त्सृजत्यभा॑गो वा॒चि भ॑वत्यभा॑गो ना॒के तदेषा॑भ्यु॒क्ता।
 यस्ति॒त्याजं॑ सखि॒विद॑- सखा॒यं न तस्य॑ वा॒च्यपि॑ भा॒गो
 अ॑स्ति। यदी॑- शृ॒णोत्य॒लक॑- शृ॒णोति॑ न हि प्र॒वेद॑ सुकृ॒तस्य॑
 पन्था॑मिति॒ तस्मा॑त्स्वाध्या॒योऽध्ये॑त॒व्यो यं यं क्र॑तुमधी॒ते
 तेन॑ तेना॒स्येष्टं॑ भ॑वत्य॒ग्नेर्वायो॑रा॒दित्य॑स्य॒ सायु॑ज्यं गच्छति॑
 तदेषा॑भ्यु॒क्ता। ये अ॒र्वाङ्मु॒त वा॑ पु॒राणे॑ वे॒दं वि॒द्वा-सं॑म॒भितो॑
 वद॑न्त्यादि॒त्यमे॒व ते परि॑वदन्ति॒ सर्वे॑ अ॒ग्निं द्वि॒तीयं
 तृती॑यं च ह॒-समि॑ति॒ याव॑ती॒र्वे दे॒वता॑स्ताः सर्वा॑ वे॒दवि॑दि
 ब्राह्म॒णे व॑सन्ति॒ तस्मा॑ब्राह्म॒णेभ्यो॑ वे॒दवि॑द्भ्यो॒ दिवे॑ दि॒वे
 नम॑स्कु॒र्यान्ना॒श्लीलं॑ की॒र्तये॑दे॒ता ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति॥१९॥

[१५]

रिच्य॑त इ॒व वा ए॒ष प्रे॒व रि॑च्यते॒ यो या॒जय॑ति॒ प्रति॑
 वा गृ॒ह्णाति॑ या॒जयि॑त्वा॒ प्रति॑गृह्य॒ वाऽन॑श्न॒न्निः स्वा॑ध्या॒यं
 वे॒दम॑धी॒यीत॑ त्रि॒रात्रं॑ वा॒ सावि॒त्रीङ्गा॒यत्रीम॑न्वाति॒रेच॑यति॒ वरो॑

दक्षिणा वरैणैव वरः॑ स्पृणोत्यात्मा हि वरः॑ ॥ २० ॥

[१६]

दुहे॑ ह॒ वा ए॒ष छन्दा॑सि॒ यो या॒जय॑ति॒ स
येन॑ य॒ज्ञक्र॑तुना॑ या॒जये॑त्सोऽर॑ण्यं प॒रेत्य॑ शुचौ॒ देशे
स्वा॑ध्या॒यमे॒वैन॑मधी॒यन्नासी॑त तस्या॒नश॑नं दी॒क्षा स्था॒नमु॑प॒सद॒
आस॑नं॒ सु॒त्या वाग्जु॑हूर्मनं॒ उप॑भृद्धृतिर्ध्रु॒वा प्रा॑णो ह॒विः
सामा॑ध्व॒र्युः स वा ए॒ष य॒ज्ञः प्रा॒णदक्षि॑णोऽन॑न्तदक्षिणः
समृ॑द्धतरः ॥ २१ ॥

[१७]

क॒तिधा॑वकी॒र्णी प्र॒वि॒शति॑ चतु॒र्धेत्या॑हुर्ब्रह्मवा॒दिनो॑ म॒रुतः॑
प्रा॒णैरिन्द्रं॒ बले॑न॒ बृह॑स्पतिं॒ ब्रह्म॑वर्च॒सेना॒ग्निमे॒वेत॑रेण॒ सर्वे॑ण॒
तस्यै॒तां प्राय॑श्चित्तिं॒ वि॒दाश्च॑कार सुदे॒वः का॑श्यपो॒ यो
ब्र॑ह्मचा॒र्यव॑किरे॒दमा॒वास्या॑या॒ रात्र्या॑म॒ग्निं प्र॒णीयो॑पसमा॒धाय॑
द्वि॒राज्य॑स्योप॒घातं॑ जुहोति॒ कामा॑वकी॒र्णोऽस्म्य॑वकी॒र्णोऽस्मि॑
काम॑ कामा॒य स्वाहा॑ कामाभि॒द्रुग्धोऽस्म्य॑भि॒द्रुग्धोऽस्मि॑ काम॑
कामा॒य स्वा॑हेत्य॒मृतं॑ वा आ॒ज्यम॑मृतमे॒वऽऽत्म॑न्धत्ते
हु॒त्वा प्र॑य॒ताञ्जलिः॑ क॒वाति॑र्य॒ङ्मुग्नि॑म॒भिर्म॑न्त्रयेत॒ सं
मा॑ऽऽसिश्चन्तु॒ म॒रुतः॑ समिन्द्रः॒ सं बृह॑स्पतिः। सं
मा॑ऽयम॒ग्निः सि॑श्च॒त्वायु॑षा च॒ बले॑न॒ चऽऽयु॑ष्मन्तं करोत॒
मेति॑ प्र॒ति हा॑स्मै म॒रुतः॑ प्रा॒णान्द॑धति॒ प्रतीन्द्रो॑ बलं॒
प्रति॑ बृह॒स्पति॑र्ब्रह्मवर्च॒सं प्रत्य॑ग्निरि॒तर॑त्सर्वं॒ सर्व॑तनुर्भू॒त्वा

सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत् त्रिषत्या हि देवा योऽपूत
 इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत् पुनीत
 एवऽऽत्मानमायुरेवऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरः
 स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म
 प्रपद्ये ब्रह्मकोशं प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं
 ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं
 प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा कश्यपस्य
 यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा
 विष्णुरहृदयं संवत्सरः प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं
 मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य प्रथमं काण्डं तत्
 इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थं स वा एष दिव्यः शक्रः
 शिशुमारस्तं ह य एवं वेदापं पुनर्मृत्युं जयति जयति
 स्वर्गं लोकं नाध्वनि प्रमीयते नाप्सु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते
 नानपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नौ भवति ध्रुवस्त्वमसि ध्रुवस्य
 क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानां श्रेष्ठोऽसि
 त्वां भूतान्युपं पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः
 शिशुकुमाराय नमः॥२३॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमो दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां
 प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै दिशे याश्च देवता
 एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च
 देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे
 याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽधरायै
 दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो
 नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं
 जीवितं वर्धयन्ति नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमो नमो
 गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नमः
 ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते
 करोमि॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः स्रुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बर्हिः। केतो
अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिर्होता। मन उपवक्ता। प्राणो
हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते विधे नामन्। विधेम ते नाम।
विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। आऽस्मासु
नृमणन्धात्स्वाहा॥१॥

अध्वर्युः पञ्च च॥१॥ [१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता।
वाचस्पते वाचो वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय
वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥

पृथिवी होता दश॥२॥ [२]

अग्निर्होता। अश्विनाऽध्वर्यू। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता।
सोमः सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रतास्तं
इन्द्र सोमाः। वातापेर्हवनश्रुतः स्वाहा॥३॥

अग्निर्होताऽष्टौ॥३॥ [३]

सूर्य ते चक्षुः। वातं प्राणः। द्यां पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा।

अङ्गैर्यज्ञम्। पृथिवी॑ शरीरैः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा।
अच्छिद्रया जुह्वा॑। दिवि देवावृधः॑ होत्रा मेरयस्व स्वाहा॑॥४॥

सूर्यं ते नमः॥४॥ [४]

महाहविरहोता॑। सत्यहविरध्वर्युः। अच्युतपाजा अग्नीत्।
अच्युतमना उपवक्ता। अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च यज्ञस्याभिगुरौ।
अयास्यं उद्गाता। वाचस्पते हृद्विधे नामन्। विधेम ते नामं।
विधेस्त्वमस्माकं नामं। वाचस्पतिः सोममपात्। मा
दैव्यस्तन्तुश्छेदि मा मनुष्यः। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै
स्वाहा॑॥५॥

अपात्रीणि च॥५॥ [५]

वाग्घोता॑। दीक्षा पत्नी॑। वातोऽध्वर्युः। आपोऽभिगुरः। मनो
हृविः। तपसि जुहोमि। भूर्भुवः सुवः। ब्रह्म स्वयम्भु। ब्रह्मणे
स्वयम्भुवे स्वाहा॑॥६॥

वाग्घोता नमः॥६॥ [६]

ब्राह्मण एकहोता। स यज्ञः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं
यशः। यज्ञश्च मे भूयात्। अग्निर्द्विहोता। स भर्ता। स मे ददातु
प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। भर्ता च मे भूयात्। पृथिवी त्रिहोता।
स प्रतिष्ठा॥७॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्रतिष्ठा च मे भूयात्।
अन्तरिक्षं चतुर्होता। स विष्ठाः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं

यशः। विष्ठाश्च मे भूयात्। वायुः पञ्चहोता। स प्राणः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणश्च मे भूयात्॥८॥

चन्द्रमाः षड्होता। स ऋतून्कल्पयाति। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। ऋतवश्च मे कल्पन्ताम्। अन्नं सप्तहोता। स प्राणस्य प्राणः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणस्य च मे प्राणो भूयात्। द्यौरष्टहोता। सोऽनाधृष्यः॥९॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। अनाधृष्यश्च भूयासम्। आदित्यो नवहोता। स तेजस्वी। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। तेजस्वी च भूयासम्। प्रजापतिर्दशहोता। स इदं सर्वम्। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। सर्वं च मे भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥७॥ [७]

अग्निर्यजुर्भिः। सविता स्तोमैः। इन्द्र उक्थामदैः। मित्रावरुणावाशिषा। अङ्गिरसो धिष्णियैरग्निभिः। मरुतः सदोहविर्धानाभ्याम्। आपः प्रोक्षणीभिः। ओषधयो बर्हिषा। अदितिर्वेद्या। सोमो दीक्षया॥११॥ त्वष्टेधमेन। विष्णुर्यज्ञेन। वसव आज्येन। आदित्या दक्षिणाभिः। विश्वे देवा ऊर्जा। पूषा स्वंगाकारेण। बृहस्पतिः पुरोधया। प्रजापतिरुद्गीथेन। अन्तरिक्षं पवित्रेण। वायुः पात्रैः। अहं श्रद्धया॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥८॥ [८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतेः। पत्न्या पूष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा

सोमस्य। पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्।
आदित्यानां जगती। विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य
श्रद्धा। सवितुः प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो
रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्। चतस्रो
दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च
वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृता
च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुप्दिशः षट्॥१॥ [९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि
दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे।
मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः
कामाय। कामो दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामश्च समुद्रमाविश। कामेन
त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा।
उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय गाम्।
वरुणायार्श्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या
अश्वतरगर्दभौ। हिमवतो हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलं

करुणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्। ब्रह्मण
ओदनम्। समुद्रायापः॥१७॥

उत्तानायङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः
प्रत्नथा नाकमारुहत्। दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः।
स पूर्ववज्जनयञ्जन्तवे धनम्। समानमज्मा परियाति
जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु देविदक्षिणे वैश्वानराय
रथम्। तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु
प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता।
कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमा विश। कामैन
त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा।
उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु॥१९॥

दाता पुरुषमपः प्रतिग्रहीत्रे नवं च॥१०॥

सुवर्णं घर्मं परिवेद वेनम्। इन्द्रस्यात्मानं दशधा चरन्तम्।
अन्तः समुद्रे मनसा चरन्तम्। ब्रह्मान्वविन्दुदशहोतारमर्णैः।
अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम्। एकः सन्बहुधा विचारः।
शतः शुक्राणि यत्रैकं भवन्ति। सर्वे वेदा यत्रैकं भवन्ति। सर्वे
होतारो यत्रैकं भवन्ति। समानसीन आत्मा जनानाम्॥२०॥

अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानां सर्वात्मा। सर्वाः प्रजा यत्रैकं
भवन्ति। चतुर्होतारो यत्र सम्पदं गच्छन्ति देवैः। समानसीन

आ॒त्मा जना॑नाम्। ब्र॒ह्मेन्द्र॑म॒ग्निं जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। दि॒व
आ॒त्मान॑ꣳ सवि॒तारं॑ बृ॒हस्प॑ति॒म्। चतु॑र्होतारं प्र॒दिशोऽनु॑
क्लृ॒प्तम्। वा॒चो वी॒र्यं॑ तप॒साऽन्व॑विन्दत्। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं
क॒र्तार॑मे॒तम्। त्वष्टा॑ꣳ रू॒पाणि॑ विकु॒र्वन्तं॑ विप॒श्चिम्॥२१॥

अ॒मृत॑स्य प्रा॒णं य॒ज्ञमे॒तम्। चतु॑र्होतृणामा॒त्मानं॑ क॒वयो
निचि॑क्युः। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। दे॒वानां॑ बन्धु॒ निहि॑तं
गुहा॑सु। अ॒मृते॑न क्लृ॒प्तं य॒ज्ञमे॒तम्। चतु॑र्होतृणामा॒त्मानं॑
क॒वयो॒ निचि॑क्युः। श॒तत्रि॒युतः॑ परि॒वेद॑ विश्वा॑ वि॒श्ववा॑रः।
वि॒श्वमि॒दं वृ॑णाति। इन्द्र॑स्या॒त्मा निहि॑तः पञ्च॑होता। अ॒मृतं॑
दे॒वाना॑मायुः प्र॒जाना॑म्॥२२॥

इन्द्र॑ꣳ राजा॑नꣳ सवि॒तार॑मे॒तम्। वा॒योरा॒त्मानं॑ क॒वयो॒
निचि॑क्युः। र॒श्मिꣳ र॑श्मी॒नां मध्ये॑ तप॑न्तम्। ऋ॒तस्य॑
प॒दे क॒वयो॒ निपा॑न्ति। य आ॑ण्डको॒शे भुव॑नं बि॒भर्ति॑।
अ॒निर्भि॑ण्णः सन्न॑थं लो॒कान् विच॑ष्टे। यस्या॑ण्डको॒शꣳ
शुष्म॑माहुः प्रा॒णमु॒ल्बम्। तेन॑ क्लृ॒प्तोऽमृ॑ते॒नाह॑मस्मि। सु॒वर्णं॑
को॒शꣳ रज॑सा॒ परी॑वृतम्। दे॒वानां॑ वसु॒धानीं॑ वि॒राज॑म्॥२३॥

अ॒मृत॑स्य पूर्णान्ता॒मु क॒लां विच॑क्षते। पाद॑ꣳ षड्भौ॒तुन॑
कि॒ला॒विवि॑त्से। येन॑र्तवः पञ्च॒धोत॑ क्लृ॒प्ताः। उ॒त वा॑ ष॒ड्वा
मन॑सोत क्लृ॒प्ताः। तꣳ षड्भौ॒तार॑मृ॒तुभिः॑ कल्प॑मानम्।
ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॒ निपा॑न्ति। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्।

अ॒न्तश्च॒न्द्रम॑सि॒ मन॑सा॒ चर॑न्तम्। स॒हैव स॑न्तं न वि॒जान॑न्ति
दे॒वाः। इन्द्र॑स्या॒त्मान॑ः शत॒धा चर॑न्तम्॥२४॥

इन्द्रो॒ राजा॒ जग॑तो॒ य ई॒शैः। स॒प्तहो॑ता स॒प्तधा॒ विक्लृ॑तः।
परे॑ण॒ तन्तुं॑ परि॒षिच्य॑मानम्। अ॒न्तरा॑दित्ये॒ मन॑सा॒ चर॑न्तम्।
दे॒वाना॑ः हृद॑यं ब्रह्म॒न्विन्द॑त्। ब्रह्मै॒तद्ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भार। अ॒र्कः
श्चोत॑न्तः सरि॒रस्य॒ मध्ये॑। आ यस्मि॑न्स॒प्त पे॑रवः। मेह॑न्ति
बहु॒लाः श्रिय॑म्। ब॒ह्वश्वामि॑न्द्र गोम॑तीम्॥२५॥

अच्यु॑तां बहु॒लाः श्रिय॑म्। स हरि॑र्वसुवित्त॑मः। पे॒रुरिन्द्रा॑य
पि॒न्वते। ब॒ह्वश्वामि॑न्द्र गोम॑तीम्। अच्यु॑तां बहु॒लाः श्रिय॑म्।
मह्य॑मिन्द्रो॒ निय॑च्छतु। श॒तः श॒ता अ॑स्य यु॒क्ता हरी॑णाम्।
अ॒र्वाङा॒ यातु॑ वसु॑भी र॒श्मिरिन्द्रः॑। प्रम॑ह॒माणो॒ बहु॒लाः
श्रिय॑म्। र॒श्मिरिन्द्रः॑ सवि॒ता मे॒ निय॑च्छतु॥२६॥

घृ॒तं तेजो॑ मधु॑मदिन्द्रि॒यम्। मय्य॑यम॒ग्निर्दधा॑तु। हरिः॑ प॒तङ्गः
प॒टरी॑ सु॒पर्णः। दि॒विक्षयो॑ नभ॑सा॒ य ए॒ति। स न॒ इन्द्रः॑
का॒मव॑रं द॒दातु॑। प॒ञ्चारं॑ च॒क्रं परि॑वर्तते पृथु॑। हि॒र॑ण्यज्योतिः
स॒रि॒रस्य॒ मध्ये॑। अज॑स्रं ज्योति॒र्नभ॑सा॒ सर्प॑देति। स न॒ इन्द्रः॑
का॒मव॑रं द॒दातु॑। स॒प्त यु॑ञ्जन्ति रथ॒मेक॑चक्रम्॥२७॥

एको॒ अश्वो॑ वहति स॒प्तना॒मा। त्रि॒णाभिं॑ च॒क्रम॑ज॒रम॑न॑र्वम्।
येने॒मा वि॒श्वा भुव॑नानि तस्थुः। भ॒द्रं पश्य॑न्त॒ उप॑सेदु॒रग्रैः। तपो॑
दी॒क्षामृष॑यः सुव॒र्विदः॑। ततः॑ क्ष॒त्रं बल॑मो॒जश्च॒ जा॒तम्। तद॒स्मै

दे॒वा अ॒भि सन्न॑मन्तु। श्वे॒तः र॒श्मिं बो॑भुज्यमा॒नम्। अ॒पां
ने॒तारं॑ भुव॑नस्य गो॒पाम्। इन्द्रं॑ निचि॑क्युः पर॒मे व्यो॑मन्॥२८॥
रोहि॑णीः पिङ्ग॒ला ए॒क॑रूपाः। क्षर॑न्तीः पिङ्ग॒ला ए॒क॑रूपाः।
श॒तः स॒हस्रा॑णि प्र॒युता॑नि नाव्या॑नाम्। अ॒यं यः श्वे॒तो र॒श्मिः।
परि॑ सर्व॑मिदं जग॑त्। प्र॒जां प॒शून्धना॑नि। अ॒स्माकं॑ ददातु।
श्वे॒तो र॒श्मिः परि॑ सर्वं॑ बभू॒व। सुव॑न्मह्यं प॒शून् वि॒श्वरू॑पान्।
प॒तङ्ग॑म॒क्तम॑सुरस्य मा॒यया॑॥२९॥

हृ॒दा प॑श्यन्ति मन॑सा मनी॒षिणः॑। स॒मुद्रे॑ अ॒न्तः क॒वयो॑
विच॑क्षते। मरी॑चीनां प॒दमि॑च्छन्ति वे॒धसः॑। प॒तङ्गो॑ वाचं
मन॑सा बिभर्ति। तां ग॑न्ध॒र्वोऽव॑द॒द्रभे॑ अ॒न्तः। तां द्योत॑मानाः
स्व॒र्यं मनी॑षाम्। ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॑ निपा॑न्ति। ये ग्रा॒म्याः
प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। वि॒रूपाः॑ सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। अ॒ग्निस्ता॑
अ॒ग्रे प्र॑मु॒मोक्तु॑ दे॒वः॥३०॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संवि॒दानः॑। वी॒तः स्तु॑केस्तुके।
यु॒वम॑स्मासु नि॒यच्छ॑तम्। प्र॒प्रे य॒ज्ञप॑ति॒न्तिर॑। ये ग्रा॒म्याः
प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। वि॒रूपाः॑ सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। तेषा॑
स॒प्ताना॑मिह रन्ति॑रस्तु। रा॒यस्पोषा॑य सुप्र॒जास्त्वाय॑
सु॒वीर्या॑य। य आ॑र॒ण्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। वि॒रूपाः॑
सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। वा॒युस्ता॑ अ॒ग्रे प्र॑मु॒मोक्तु॑ दे॒वः।
प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संवि॒दानः॑। इडा॑यै सृ॒तङ्मृत॑व॒च्चराच॑रम्।

दे॒वा अ॒न्ववि॒न्दन्गुहां॑ हि॒तम्। य आ॑र॒ण्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः।
वि॒रूपाः॑ स॒न्तो बहु॑धै॒करू॑पाः। तेषां॑ स॒प्ताना॑मि॒ह र॑न्ति॒रस्तु॑।
रा॒यस्पोषा॑य सु॒प्रजा॒स्त्वाय॑ सु॒वीर्या॑य॥ ३१॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानां विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छुत्वेकचक्रव्योमन्मायया

देव एकरूपा अष्टौ च॥११॥ [११]

स॒हस्र॑शी॒र्षा पु॑रुषः। स॒हस्रा॒क्षः स॒हस्र॑पात्। स भूमिं॑ वि॒श्वतो॑
वृ॒त्वा। अत्य॑तिष्ठ॒दशाङ्गु॑लम्। पु॒रुष ए॒वेद॑ सर्व॒म्। यद्भू॑तं यच्च
भ॒व्यम्। उ॒तामृ॑त॒त्वस्ये॑शा॒नः। यद॒त्रेना॑ति॒रोह॑ति। ए॒तावा॑न॒स्य
महि॑मा। अतो॒ ज्याया॑श्च पू॒रुषः॑। [३२]

पादो॑ऽस्य॒ विश्वा॑ भू॒तानि॑। त्रि॒पाद॑स्या॒मृतं॑ दि॒वि। त्रि॒पादूर्ध्वं॑
उ॒दैत्पु॑रुषः। पादो॑ऽस्ये॒हाभ॑वात्पु॒नः। ततो॒ विष्व॑ङ्म॒क्रामत्।
सा॒श॒ना॒न॒श॒ने अ॒भि। तस्मा॑द्वि॒राड॑जायत। वि॒राजो॒ अधि॑
पू॒रुषः॑। स जा॒तो अत्य॑रिच्यत। प॒श्चाद्भूमि॑मथो॒ पुरः॑। [३३]

यत्पु॑रुषेण ह॒विषा॑। दे॒वा य॒ज्ञम॑त॒न्वत। व॒स॒न्तो
अ॒स्यासी॑दाज्य॒म्। ग्री॒ष्म इ॒ध्मः श॒रद्ध॑विः। स॒प्तास्या॑स॒न्परि॑-
धयः॑। त्रिः स॒प्त स॒मिधः॑ कृ॒ताः। दे॒वा यद्य॑ज्ञं त॒न्वा॒नाः।
अ॒बध्न॑न्पु॒रुषं॑ प॒शुम्। तं य॒ज्ञं ब॒र्हिषि॑ प्रौक्षन्। पु॒रुषं॑
जा॒तम॑ग्र॒तः। [३४]

तेन॑ दे॒वा अय॑जन्त। सा॒ध्या ऋ॒षय॑श्च॒ ये। तस्मा॑द्य॒ज्ञात्सर्व॑हुतः।
स॒म्भृतं॑ पृषदाज्यम्। प॒शूँस्ताँश्च॑क्रे वा॒य॒व्यान्।

आ॒र॒ण्यान्ग्रा॒म्याश्च॒ ये। तस्मा॑द्य॒ज्ञात्सर्व॑हुतः। ऋचः॑ सा॒मानि॑
ज॒ज्ञिरे। छ॒न्दांसि॑ ज॒ज्ञिरे॒ तस्मा॑त्। यजु॒स्तस्मा॑दजायत।
[३५]

तस्मा॑दश्वा॑ अजायन्त। ये के चो॑भयादतः। गावो॑ ह ज॒ज्ञिरे॒
तस्मा॑त्। तस्मा॑ज्जा॒ता अ॑जावयः। यत्पुरु॑षं व्य॒दधुः। क॒तिधा॑
व्य॑कल्पयन्। मुखं॑ किम॑स्य॒ कौ बा॒हू। कावू॑रू पादा॑वुच्येते।
ब्रा॒ह्म॒णोऽस्य॒ मुख॑मासीत्। बा॒हू रा॑ज॒न्यः कृतः॑। [३६]

ऊ॒रू तद॑स्य॒ यद्वैश्यः॑। प॒द्भ्यां शू॒द्रो अ॑जायत। च॒न्द्रमा॑
मन॑सो जातः। चक्षोः॑ सूर्यो॑ अजायत। मुखा॑दिन्द्र॒श्चाग्नि॑श्च।
प्रा॒णाद्वायु॑रजायत। नाभ्या॑ आसीद॒न्तरि॑क्षम्। शी॒र्ष्णो द्यौः
सम॑वर्तत। प॒द्भ्यां भूमि॑र्दिशः॒ श्रोत्रा॑त्। तथा॑ लो॒कां
अ॑कल्पयन्। [३७]

वेदा॑हमे॒तं पुरु॑षं म॒हान्त॑म्। आ॒दि॒त्यव॑र्णं॒ तम॑सस्तु
पा॒रे। सर्वा॑णि रू॒पाणि॑ वि॒चित्य॒ धीरः॑। ना॒मानि॑
कृ॒त्वाऽभि॑वदन्॒ यदास्ते॑। धा॒ता पु॒रस्ता॑द्यमु॒दाज॑हार।
श॒क्रः प्रवि॑द्वान्प्रदिश॒श्चत॑स्रः। तमे॒वं वि॑द्वान॒मृत॑ इ॒ह भ॑वति।
नान्यः॑ पन्था॒ अय॑नाय विद्यते। य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञम॑यजन्त दे॒वाः।
तानि॑ धर्मा॑णि प्रथ॒मान्या॑सन्। ते ह॒ नाकं॑ महि॒मानं॑ सचन्ते।
यत्र॒ पूर्वे॑ सा॒ध्याः सन्ति॑ दे॒वाः॥ [३८]

पूरुषः पुरोऽग्रतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पूरुषः। अन्यत्र पुरुषः॥)॥१२॥ [१२]

अ॒द्भ्यः सम्भू॑तः पृथि॒व्यै रसा॑च्च। वि॒श्वक॑र्मणः॒ सम॑वर्तताधि॑।
 तस्य॒ त्वष्टा॑ वि॒दध॑द्रूपमे॑ति। तत्पुरु॑षस्य॒ विश्व॑माजानु॒मग्रे॑।
 वेदा॑हमे॒तं पुरु॑षं म॒हान्त॑म्। आ॒दि॒त्यव॑र्णं॒ तम॑सः॒ पर॑स्तात्।
 तमे॒वं वि॒द्वान॒मृत॑ इ॒ह भ॑वति। नान्यः पन्था॑ वि॒द्यतेऽय॑नाय।
 प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः। अ॒जाय॑मानो बहु॒धा विजा॑यते।
 [३९]

तस्य॒ धीराः॒ परि॑जानन्ति॒ योनि॑म्। मरी॑चीनां प॒दमि॑च्छन्ति
 वे॒धसः॑। यो दे॒वेभ्य॒ आत॑पति। यो दे॒वानां॑ पु॒रोहि॑तः। पूर्॒वो यो
 दे॒वेभ्यो॑ जा॒तः। नमो॑ रु॒चाय॒ ब्राह्म॑ये। रुचं॑ ब्रा॒ह्मं ज॒नय॑न्तः।
 दे॒वा अग्रे॑ तद॑ब्रुवन्। यस्त्वै॒वं ब्रा॑ह्म॒णो वि॒द्यात्। तस्य॑ दे॒वा
 अस॒न्वशे॑। ह्रीश्च॑ ते ल॒क्ष्मीश्च॒ पत्न्यौ॑। अ॒होरा॒त्रे पा॒र्श्वे। नक्ष॑त्राणि
 रू॒पम्। अ॒श्विनौ॒ व्यात्त॑म्। इ॒ष्टं म॑निषाण। अ॒मुं म॑निषाण।
 सर्व॑ मनिषाण॥ [४०]

जा॒यते॒ वशे॑ स॒प्त च॑॥१३॥ [१३]

भ॒र्ता स॒न्ध्रिय॑माणो बिभर्ति॑। ए॒को दे॒वो ब॑हु॒धा नि॒विष्टः॑। य॒दा
 भा॒रं त॒न्द्रय॑ते॒ स भ॑र्तुम्। नि॒धाय॑ भा॒रं पु॒नर॑स्तमेति। तमे॒व
 मृ॒त्युम॒मृतं॑ तमा॑हुः। तं भ॒र्तारं॒ तमु॑ गो॒प्तार॑माहुः। स भृ॒तो
 भ्रि॒यमा॑णो बिभर्ति॑। य ए॒नं वेद॑ स॒त्येन॑ भ॑र्तुम्। स॒द्यो जा॒तमु॒त
 ज॑हात्ये॒षः। उ॒तो ज॑रन्तं॒ न ज॑हात्ये॒कम्॥४१॥

उ॒तो ब॒हूने॒कम॑हर्जहार। अत॑न्द्रो दे॒वः स॒दमे॒व प्रार्थः॑। यस्त॑द्वेद॒

यत॑ आब॒भूव॑। स॒न्धां च॒ या॑ सं॒न्दधे॑ ब्रह्म॒णैषः॑। रम॑ते
तस्मि॑न्नु॒त जी॒र्णे शया॑ने। नैनं॑ जहा॒त्यहः॑ सु॒ पूर्व्येषु॑। त्वामापो
अनु॑ सर्वा॑श्चरन्ति जान॒तीः। व॒त्सं पय॑सा पुना॒नाः। त्वम॒ग्निः
ह॑व्य॒वाहः॑ स॒मिन्त्से॑। त्वं भ॒र्ता मा॑तरि॒श्वाम् प्र॒जाना॑म्॥४२॥

त्वं य॒ज्ञस्त्वमु॑वे॒वासि॒ सोमः॑। तव॑ दे॒वा हव॑माय॑न्ति॒ सर्वे॑।
त्वमे॒कोऽसि॑ ब॒हून्नु॒प्रवि॑ष्टः। नम॑स्ते अस्तु सु॒हवो॑ म ए॒धि।
नमो॑ वामस्तु शृ॒णुत॑ ह॒व मे। प्राणा॑पानावजि॒रः स॒श्चर॑न्तौ।
ह्या॑मि वां ब्रह्म॒णा तूर्त॑मेत॒म्। यो मां द्वेष्टि॒ तं ज॑हितं
यु॒वाना॑। प्राणा॑पानौ संविदा॒नौ ज॑हितम्। अ॒मुष्या॑सु॒नामा
सङ्ग॑साथाम्॥४३॥

तं मे॑ दे॒वा ब्रह्म॑णा संविदा॒नौ। व॒धाय॑ दत्तं तम॒हः ह॑नामि।
असं॑ज्ज॒जान॑ स॒त आब॑भूव। यं यं ज॒जान॑ स उ॒ गो॒पो अ॑स्य।
य॒दा भा॒रं त॒न्द्रय॑ते स भर्तु॑म्। प॒रास्य॑ भा॒रं पुन॑रस्तमेति। तद्वै
त्वं प्रा॒णो अ॑भवः। म॒हान्भोगः॑ प्र॒जाप॑तेः। भुजः॑ क॒रिष्य॑माणः।
यद्दे॒वान्प्रा॑णयो॒ नव॑॥४४॥

एकं प्र॒जाना॑ङ्गसा॒थाम् नव॑॥१४॥ [१४]

हरि॑ः ह॒रन्त॑मनु॒यन्ति॒ दे॒वाः। वि॒श्वस्ये॑शा॒नं वृष॑भं म॒तीना॑म्।
ब्रह्म॑ स॒रूप॑मनु॒मेद॑मागा॒त्। अय॑नं॒ मा वि॒व॒धीर्वि॒क्रम॑स्व। मा
छि॒दो मृ॒त्यो मा व॑धीः। मा मे॒ बलं॑ वि॒वृहो॑ मा प्रमो॑षीः।
प्र॒जां मा मे॑ रीरिष॒ आयु॑रु॒ग्र। नृ॒चक्ष॑सं त्वा ह॒विषा॑ विधेम।

सद्यश्चकमानाय। प्रवेपानाय मृत्यवे॥४५॥

प्रास्मा आशा अशृण्वन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे
काम आगात्। हृदयाद्धृदयं मृत्योः। यदमीषामदः प्रियम्।
तदैतूपमामभि। परं मृत्यो अनु परैहि पन्थाम्। यस्ते स्व
इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजा
रीरिषो मोत वीरान्। प्र पूर्वं मनसा वन्दमानः। नाधमानो
वृषभं चर्षणीनाम्। यः प्रजानामेकराण्मानुषीणाम्। मृत्युं
यजे प्रथमजामृतस्य॥४६॥

मृत्यवे वीराश्चत्वारि च॥१५॥ [१५]

तुरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य। विश्वमा भासि
रोचनम्। उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वत एष ते
योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते॥४७॥

[१६]

आ प्यायस्व मदिन्तम् सोम् विश्वाभिरूतिभिः। भवा नः
सुप्रथस्तमः॥४८॥

[१७]

ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् व्युच्छन्तीमुषसं मर्त्यासः।
अस्माभिरू नु प्रतिचक्ष्याऽभूदो ते यन्ति ये अपरीषु
पश्यान्॥४९॥

[१८]

ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि
 ज्योतिर्विदं त्वा सादयामि भास्वतीं त्वा सादयामि ज्वलन्तीं
 त्वा सादयामि मल्मलाभवन्तीं त्वा सादयामि दीप्यमानां
 त्वा सादयामि रोचमानां त्वा सादयाम्यजस्रां त्वा सादयामि
 बृहज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं
 त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहा वियासाय स्वाहा
 संयासाय स्वाहोद्यासाय स्वाहाऽवयासाय स्वाहा शुचे
 स्वाहा शोकाय स्वाहा तप्यत्वै स्वाहा तपते स्वाहा
 ब्रह्महत्यायै स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५१॥

[२०]

चित्तं सन्तानेन भवं यक्रा रुद्रन्तनिम्ना पशुपतिं
 स्थूलहृदयेनाग्निं हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मर्तस्त्राभ्यां
 महादेवमन्तः पार्श्वेनौषिष्ठहनं शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥५२॥

[२१]

तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
 स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
 शं नो अस्तु द्विपदै। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो वा॒चे या चो॑दिता या चानु॑दिता तस्यै वा॒चे नमो॑ नमो॑
वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये नम ऋषि॑भ्यो मन्त्र॑कृद्भ्यो मन्त्र॑पति॒भ्यो
मा मामृष॑यो मन्त्र॑कृतो मन्त्र॑पत॑यः परा॑दुर्माहमृषी॑न्मन्त्र॑कृतो
मन्त्र॑पतीन्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यास५ शि॒वामद॑स्तां जुष्टां
दे॒वेभ्यः॑ शर्म॑ मे द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॑ विश्व॑मिदं जगत्।
शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्यश्च॒ शर्म॑ ब्रह्म॑प्रजाप॒ती। भूतं॑ वदिष्ये भुव॑नं
वदिष्ये तेजो॑ वदिष्ये यशो॑ वदिष्ये तपो॑ वदिष्ये ब्रह्म॑ वदिष्ये
स॒त्यं वदिष्ये॑ तस्मा॑ अ॒हमिद॑मु॒पस्तर॑णमु॒पस्तृ॑ण उप॒स्तर॑णं
मे प्र॒जायै॑ पशूनां भूयादु॒पस्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशूनां भूयासं
प्राणा॑पानौ मृत्योर्मा॑ पातं प्राणा॑पानौ मा मा॑ हासिष्टं मधुं
मनिष्ये॑ मधुं जनिष्ये॑ मधुं वक्ष्यामि॑ मधुं वदिष्यामि॑ मधु॑मतीं
दे॒वेभ्यो॑ वाच॑मुद्यास५ शुश्रू॑षेण्यां मनुष्ये॑भ्यस्तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु
शो॒भायै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु। ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥

नमो वा॒चे या चो॑दिता या चानु॑दिता तस्यै वा॒चे नमो॑ नमो॑
वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये नम ऋषि॑भ्यो मन्त्र॑कृद्भ्यो मन्त्र॑पति॒भ्यो
मा मामृष॑यो मन्त्र॑कृतो मन्त्र॑पत॑यः परा॑दुर्माहमृषी॑न्मन्त्र॑कृतो
मन्त्र॑पतीन्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यास५ शि॒वामद॑स्तां जुष्टां
दे॒वेभ्यः॑ शर्म॑ मे द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॑ विश्व॑मिदं जगत्।
शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्यश्च॒ शर्म॑ ब्रह्म॑प्रजाप॒ती। भूतं॑ वदिष्ये भुव॑नं

वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये
 सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं
 मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं
 प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु
 मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं
 देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु
 शोभायै पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

[१]

युञ्जते मनं उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो
 विपश्चितः। वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इत्। मही
 देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।
 अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे। अभिरसि
 नारिरसि। अध्वरकृद्देवेभ्यः। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

देवयन्तस्त्वेमहे। उप प्रयन्तु मरुतः सुदानवः। इन्द्र प्राशूर्भवा
 सचा। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिः। प्र देव्येतु सूनृता। अच्छा वीरं नर्यं
 पङ्क्तिराधसम्। देवा यज्ञं नयन्तु नः। देवी द्यावापृथिवी अनु
 मे मसाथाम्। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः॥३॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। इयत्यग्रं आसीः।
 ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः। मुखाय त्वा। मुखस्य
 त्वा शीर्ष्णे। देवीर्वप्रीरस्य भूतस्य प्रथमजा ऋतावरीः।

ऋद्ध्यासंमद्य। मुखस्य शिरः॥४॥

मखायं त्वा। मुखस्यं त्वा शीर्ष्णे। इन्द्रस्यौजोऽसि।
ऋद्ध्यासंमद्य। मुखस्य शिरः। मखायं त्वा। मुखस्यं त्वा
शीर्ष्णे। अग्निजा असि प्रजापते रेतः। ऋद्ध्यासंमद्य। मुखस्य
शिरः॥५॥

मखायं त्वा। मुखस्यं त्वा शीर्ष्णे। आयुर्धेहि प्राणं धेहि।
अपानं धेहि व्यानं धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि
वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि। मां धेहि मयि धेहि।
मधु त्वा मधुला करोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्यं पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन त्वा
छन्दसा करोमि। जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य
रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्केन छन्दसा। सूर्यस्य
हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पते शिरं ऋतावरीरुद्ध्यासंमद्य मुखस्य शिरः शिरः शिरोंऽसि नवं च॥२॥—————[२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रत आधूपयतु।
मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा।
ज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं महिना दिवम्। मित्रो
बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्यं चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्यं सानसिम्। द्युम्नं
चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वपतु।

सुपा॒णिः स्व॑ङ्गुरिः। सु॒बा॒हुरु॒त श॑क्त्या॑। अप॑द्यमानः
पृथि॒व्याम्। आशा॒ दिश॒ आ पृ॑ण। उत्तिष्ठ॑ बृहन्म॑व॥९॥

ऊ॒र्ध्वस्तिष्ठ॑द्भुवस्त्वम्। सूर्य॑स्य त्वा॒ चक्षु॑षाऽन्वी॑क्षे।
ऋज॑वे॒ त्वा। सा॒धवे॒ त्वा। सु॒क्षित्यै॑ त्वा॒ भूत्यै॑
त्वा। इ॒दम॒हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒
पर्यू॑हामि। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्भि। त्रैष्टु॑भेन त्वा॒
छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्भि। जा॒ग॒तेन॑ त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्भि।
छृ॒णत्तु॑ त्वा॒ वाक्। छृ॒णत्तु॑ त्वो॒र्क्। छृ॒णत्तु॑ त्वा ह॒विः। छृ॒न्धि
वाच॑म्। छृ॒न्ध्यूर्ज॑म्। छृ॒न्धि ह॒विः। दे॒वं पु॒रश्चर॑ स॒ग॒ध्यासं॑
त्वा॥१०॥

पृथि॒वी भ॑व॒ वाख्य॑द्दं॥३॥ [३]

ब्र॒ह्मन् प्र॑व॒र्ग्येण॑ प्रच॑रिष्यामः। होत॑र्घर्म॒मभिष्टु॑हि। अग्नी॒द्रौहि॑णौ
पुरो॒डाशा॑वधि॒श्रय। प्र॒तिप्र॑स्थात॒र्विह॑र। प्र॒स्तोतुः॑ सा॒मानि॑
गाय। यजु॑र्यु॒क्तं॒ सामं॑भि॒राक्तं॑ खन्त्वा। वि॒श्वैर्दे॒वैरनु॑मतं
म॒रुद्भिः॑। दक्षि॑णाभिः प्र॒त॒तं पार॑यिष्णुम्। स्तु॒भौ वह॑न्तु
सुम॑न॒स्यमा॑नम्। स नो॒ रुचं॑ धे॒ह्यह॑णीयमानः। भूर्भुवः॑ सु॒वः।
ओमिन्द्र॑वन्तः प्रच॑रत॥११॥

अह॑णीयमानो द्वे च॥४॥ [४]

ब्र॒ह्मन्प्र॑च॒रिष्या॑मः। होत॑र्घर्म॒मभिष्टु॑हि। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वा।
सूर्य॑स्य॒ हर॑से त्वा। प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॒

स्वाहा॥ चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा॥ मनसे स्वाहा वाचे
सरस्वत्यै स्वाहा॥ दक्षाय स्वाहा क्रतवे स्वाहा॥ ओजसे
स्वाहा बलाय स्वाहा॥ देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्तु॥१२॥

पृथिवीं तपसस्त्रायस्व। अर्चिरसि शोचिरसि ज्योतिरसि
तपोऽसि। सःसीदस्व महाः असि। शोचस्व देववीतमः।
विधूममंग्रे अरुषं मियेध्या। सृज प्रशस्तदर्शतम्। अञ्जन्ति
यं प्रथयन्तो न विप्राः। वपावन्तं नाग्निना तपन्तः। पितुर्न
पुत्र उपसि प्रेष्ठः। आ घर्मो अग्निमृतयन्नसादीत्॥१३॥

अनाधृष्या पुरस्तात्। अग्रेराधिपत्ये। आयुर्मे दाः। पुत्रवती
दक्षिणतः। इन्द्रस्याधिपत्ये। प्रजां मे दाः। सुषदा पश्चात्।
देवस्य सवितुराधिपत्ये। प्राणं मे दाः। आश्रुतिरुत्तरतः॥१४॥

मित्रावरुणयोराधिपत्ये। श्रोत्रं मे दाः। विधृतिरुपरिष्ठात्।
बृहस्पतेराधिपत्ये। ब्रह्मं मे दाः। क्षत्रं मे दाः। तेजो मे धा वर्चो
मे धाः। यशो मे धास्तपो मे धाः। मनो मे धाः। मनोरश्वाऽसि
भूरिपुत्रा। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पाहि॥१५॥

सूपसदा मे भूया मा मां हिःसीः। तपोष्वंग्रे अन्तराः
अमित्रान्। तपाशःसमररुषः परस्य। तपावसो चिकितानो
अचित्तान्। वि ते तिष्ठन्तामजरा अयासः। चितः स्थ
परिचितः। स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्व। मा असि। प्रमा
असि। प्रतिमा असि॥१६॥

स॒म्मा अ॑सि। वि॒मा अ॑सि। उ॒न्मा अ॑सि। अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्द्धि॒-
र॑सि। दि॒वं तप॑सस्त्रायस्व। आ॒भिर्गी॑र्भिर्यदतो॑ न ऊ॒नम्।
आ॒प्याय॑य हरि॒वो वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒तृभ्यो॑ महि॑ गो॒त्रा
रू॒जासि॑। भू॒यिष्ठ॑भाजो॒ अथ॑ ते स्याम। शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यद्य॑ज॒तं
ते॑ अ॒न्यत्॥१७॥

विषु॑रूपे॒ अह॑नी॒ द्यौरि॑वासि। विश्वा॑ हि मा॒या अव॑सि
स्वधा॑वः। भ॒द्रा ते॑ पू॒षन्नि॒ह रा॒तिर॑स्तु। अ॒र्हन्बि॑भर्षि
साय॑कानि॒ धन्वा॑। अ॒र्हं नि॒ष्कं य॑ज॒तं वि॒श्वरू॑पम्। अ॒र्हं
नि॒दन्द॑यसे॒ विश्व॑मभू॒वम्। न वा ओ॒र्जीयो॑ रु॒द्र त्वद॑स्ति।
गा॒य॒त्रम॑सि। त्रै॒ष्टुभ॑मसि। जा॒ग॒तम॑सि। मधु॑ मधु॑ मधु॑॥१८॥

अ॒न॒न्क॒सादी॑दुत्तरतः पा॒हि प्र॑ति॒मा अ॑सि य॒ज॒तन्ते॑ अ॒न्यज्जा॑ग॒तम॒स्येकं॑ च॥५॥ [५]

दश॑ प्रा॒चीर्दश॑ भा॒सि दक्षि॑णा। दश॑ प्र॒तीची॑र्दश॑ भा॒स्युदी॑चीः।
दशो॑र्ध्वा भा॒सि सु॑मन॒स्यमा॑नः। स नो॒ रुच॑ धे॒ह्यह॑णीयमानः।
अ॒ग्नि॒ष्ट्वा वसु॑भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयतु॒ गाय॑त्रेण॒ छन्द॑सा। स मा॑
रुचि॒तो रो॑चय। इन्द्र॑स्त्वा रु॒द्रेर्दक्षि॑णतो॒ रोच॑यतु॒ त्रैष्टु॑भेन॒
छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। वरु॑णस्त्वादित्यैः प॒श्चाद्रो॑चयतु॒
जा॒ग॒तेन॑ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय॥१९॥

द्यु॒ता॒नस्त्वा॑ मा॒रुतो॑ म॒रुद्भि॑रुत्तरतो॒ रोच॑य॒त्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा।
स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। बृह॑स्पति॑स्त्वा वि॒श्वैर्दे॒वैरु॑परि॒ष्टाद्रो॑चयतु॒
पा॒ङ्केन॑ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। रो॒चि॒तस्त्वं दे॒व घ॑र्म

दे॒वेष्व॑सि॒। रो॒चि॒षी॒याहं॑ म॒नुष्ये॑षु। स॒म्रा॑द्ध॒र्म रु॒चि॒तस्त्वं॑
 दे॒वेष्व॑यायु॒ष्मा॑स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑सि। रु॒चि॒तोऽहं॑
 म॒नुष्ये॑ष्वायु॒ष्मा॑स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भू॑यासम्। रु॒ग॑सि।
 रुचं॑ मयि॑ धेहि॥ २०॥

मयि॑ रुक्। दशं॑ पु॒रस्ता॑द्रोचसे। दशं॑ दक्षि॒णा। दशं॑ प्र॒त्यङ्।
 दशो॑दङ्। दशो॒र्ध्वो भा॑सि सुमन॒स्यमा॑नः। स नः॑ स॒म्रा॒डिष॒मूर्जं॑
 धेहि। वा॒जी वा॒जिने॑ पवस्व। रो॒चि॒तो घ॒र्मो रु॑चीय॥ २१॥

रोचय॑ धेहि॒ नवं॑ च॥ ६॥ [६]

अप॑श्यं गो॒पाम॑निपद्यमानम्। आ च॒ परां॑ च प॒थिभि॑श्चरन्तम्।
 स स॒ध्रीचीः॑ स वि॒षूची॑र्वसानः। आ व॑रीवर्ति॒ भुव॑नेष्वन्तः।
 अत्र॑ प्रा॒वीः। मधु॑ मा॒ध्वीभ्यां॑ मधु॑ मा॒धूची॑भ्याम्। अनु॑ वां
 दे॒ववी॑तये। स॒म॒ग्नि॒र॒ग्निना॑ गत। सं दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। स॑ सूर्ये॒ण
 रो॒चते॑॥ २२॥

स्वाहा॑ स॒म॒ग्नि॒स्तप॑सा गत। सं दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। स॑ सूर्ये॒णारो॑चिष्ट। ध॒र्ता दि॒वो विभा॑सि रज॑सः। पृ॒थि॒व्या ध॒र्ता।
 उ॒रोर॑न्तरि॒क्षस्य॑ ध॒र्ता। ध॒र्ता दे॒वो दे॒वाना॑म्। अ॒मर्त्य॑स्तपो॒जाः।
 हृ॒दे त्वा॒ मन॑से त्वा। दि॒वे त्वा॒ सूर्या॑य त्वा॥ २३॥

ऊ॒र्ध्वमि॑मम॒ध्वरं॑ कृ॒धि। दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रा यच्छ॑। वि॒श्वासां॑
 भुवां॑ पते। वि॒श्वस्य॑ भुवनस्पते। वि॒श्वस्य॑ मनसस्पते। वि॒श्वस्य॑
 वच॑सस्पते। वि॒श्वस्य॑ तपसस्पते। वि॒श्वस्य॑ ब्रह्मणस्पते।

दे॒व॒श्रू॒स्त्वं दे॒व घ॒र्म दे॒वान्पा॑हि। त॒पो॒जां वाच॑म॒स्मे निय॑च्छ
दे॒वा॒युव॑म्॥ २४॥

ग॒र्भो दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑ती॒नाम्। पतिः॑ प्र॒जाना॑म्। म॒तिः
क॒वी॒नाम्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ स॒वि॒त्रा य॑ति॒ष्ट। स॒ सूर्ये॑णारु॒क्त।
आ॒यु॒र्दा॒स्त्वम॒स्मभ्य॑ घ॒र्म व॑र्चो॒दा अ॑सि। पि॒ता नो॑ऽसि
पि॒ता नो॑ बो॒धा। आ॒यु॒र्द्धा॒स्त॒नू॒धाः प॑यो॒धाः। व॑र्चो॒दा व॑रि॒वो॒दा
द्र॒वि॒णो॒दाः॥ २५॥

अ॒न्त॒रि॒क्ष॒प्र उ॒रोर्व॑री॒यान्। अ॒शी॒महि॑ त्वा॒ मा मा॑ हि॒सीः।
त्वम॑ग्रे गृ॒हप॑तिर्वि॒शाम॑सि। वि॒श्वा॑सां॒ मानु॑षी॒णाम्। श॒तं
पू॒र्भिर्य॑वि॒ष्ट पा॒ह्य॒हंसः॑। स॒मे॒द्धार॑ श॒त॒ हिमाः॑।
त॒न्द्रा॒वि॒ण॒ हार्दि॑वान॒म्। इ॒हैव॑ रा॒तयः॑ स॒न्तु। त्व॑ष्टी॒मती॑
ते स॒पे॒य। सु॒रेता॑ रे॒तो द॑धाना। वी॒रं वि॑दे॒य तव॑ स॒न्द॒शि।
माऽह॑ रा॒यस्पोषे॑ण॒ वि योष॑म्॥ २६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुर्व द्रविणोदा दधाना द्वे च॥ ७॥ [७]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो
ह॒स्ताभ्या॑माद॑दे। अ॒दित्यै॑ रा॒स्त्रासि॑। इ॒ड ए॒हि। अ॒दित॑ ए॒हि।
स॒र॒स्वत्ये॑हि। अ॒सावे॑हि। अ॒सावे॑हि। अ॒सावे॑हि॥ २७॥

अ॒दित्या॑ उ॒ष्णीष॑म॒सि। वा॒युर॑स्यै॒डः। पू॒षा त्वो॒पाव॑सृजतु।
अ॒श्विभ्यां॑ प्र दा॑पय। यस्ते॒ स्तनः॑ श॒शयो॑ यो म॑यो॒भूः।
येन॑ वि॒श्वा पु॒ष्यसि॑ वा॒र्याणि॑। यो र॑त्न॒धा व॑सु॒विद्यः॑ सु॒द॒त्रः।

सरस्वति॒ तमि॒ह धात॑वेकः। उ॒स्रं घ॒र्म॑ꣳ शि॑ꣳष। उ॒स्रं घ॒र्म॑
पा॒हि॥ २८॥

घ॒र्माय॑ शि॑ꣳष। बृ॒ह॒स्पति॒स्त्वोप॑सीदतु। दान॑वः स्थ॒ पे॒र॑वः।
वि॒ष्व॒ग्वृ॒तो लो॒हि॒तेन॑। अ॒श्विभ्या॑ पि॒न्वस्व॑। सर॑स्वत्यै
पि॒न्वस्व॑। पू॒ष्णे पि॑न्वस्व। बृ॒ह॒स्पत॑ये पि॒न्वस्व॑। इन्द्रा॑य
पि॒न्वस्व॑। इन्द्रा॑य पि॒न्वस्व॑॥ २९॥

गा॒य॒त्रो॑ऽसि। त्रै॒ष्टु॒भो॑ऽसि। जा॒ग॒तम॑सि। स॒हो॒र्जो
भा॒गेनो॑प॒मेहि॑। इन्द्रा॑श्विना॒ मधु॑नः सा॒र॒घस्य॑। घ॒र्मं
पा॒त व॑सवो॒ यज॑ता॒ वट्। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑
वृ॒ष्टि॒वन॑ये जुहोमि। मधु॑ ह॒विर॑सि। सूर्य॑स्य॒ तप॑स्तप।
द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ त्वा॒ परि॑गृह्णामि॥ ३०॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामि। दे॒वानां॑ त्वा पि॒तृणा॑मनु॒मतो॑ भर्तु॑ꣳ
श॒केय॑म्। तेजो॑ऽसि। तेजो॑ऽनु॒ प्रेहि॑। दि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मां हि॑ꣳसीः।
अ॒न्तरि॑क्ष॒स्पृ॒ङ्गा मां हि॑ꣳसीः। पृ॒थि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मां हि॑ꣳसीः।
सु॒व॒रसि॑ सु॒व॒र्मे य॑च्छ। दि॒वं य॑च्छ दि॒वो मां पा॒हि॥ ३१॥

एहि॑ पाहि॑ पि॒न्वस्व॑ गृह्णामि॑ नवं च॥ ८॥

स॒मु॒द्राय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। स॒लि॒लाय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑।
अ॒ना॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒प्र॒ति॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒
स्वाहा॑। अ॒व॒स्य॑वे॒ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। दु॒व॒स्वते॑ त्वा॒ वाता॑य॒
स्वाहा॑। शि॒मि॒द्वते॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑ त्वा॒ वसु॑मते॒

स्वाहा॥ सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहा॥ वरुणाय त्वाऽऽदित्यवते
स्वाहा॥ ३२॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहा॥ सवित्रे त्वर्भुमते
विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहा॥ यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते
पितृमते स्वाहा॥ विश्वा आशा दक्षिणसत्। विश्वा
देवानयाडिह। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य। मधोः पिबतमश्विना।
स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय। शं यजुर्भिः। अश्विना घर्म पातं
हार्दिवानम्॥ ३३॥

अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी मंसाताम्।
स्वाहेन्द्राय। स्वाहेन्द्रावद्। घर्ममपातमश्विना हार्दिवानम्।
अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी अमंसाताम्।
तं प्राव्यं यथा वद्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥ ३४॥

दिवि धा इमं यज्ञम्। यज्ञमिमं दिवि धाः। दिवं गच्छ।
अन्तरिक्षं गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्च प्रदिशो गच्छ।
देवान्घर्मपान्गच्छ। पितृन्घर्मपान्गच्छ॥ ३५॥

अदित्यवते स्वाहा हार्दिवानं पृथिव्या अष्टौ च॥९॥ [९]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय पीपिहि।
अद्भ्यः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः पीपिहि।
द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय पीपिहि। ब्रह्मवर्चसाय
पीपिहि॥ ३६॥

यजमानाय पीपिहि। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहि। त्विष्यै त्वा।
द्युम्नाय त्वा। इन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वा। धर्माऽसि सुधर्मा मे
न्यस्मे। ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि धारय। विशं धारय। नेत्वा
वातः स्कन्दयात्॥३७॥

अमुष्यं त्वा प्राणे सांदयामि। अमुना सह निरर्थं गच्छ।
योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। पूष्णे शरसे स्वाहा। ग्रावभ्यः
स्वाहा। प्रतिरेभ्यः स्वाहा। द्यावापृथिवीभ्याः स्वाहा। पितृभ्यो
घर्मपेभ्यः स्वाहा। रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा॥३८॥

अहर्ज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा।
रात्रिर्ज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा।
अपीपरो माऽहो रात्रियै मा पाहि। एषा ते अग्ने समित्।
तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः। अपीपरो मा
रात्रिया अहो मा पाहि॥३९॥

एषा ते अग्ने समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः।
वर्चसा माञ्जीः। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा। सूर्यो
ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा। भूः स्वाहा। हुतः हविः। मधु
हविः। इन्द्रतमेऽग्नौ॥४०॥

पिता नोऽसि मा मां हिंसीः। अश्यामं ते देवघर्म। मधुमतो
वाजवतः पितुमतः। अङ्गिरस्वतः स्वधाविनः। अशीमहि त्वा
मा मां हिंसीः। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्यः। स्वाहा त्वा

नक्षत्रेभ्यः॥४१॥

ब्रह्मवर्चसायं पीपिहि स्कन्दयाद्रुद्रायं रुद्रहोत्रे स्वाहाऽहो मा पाह्यग्नौ सुत च॥१०॥ [१०]

घर्म या ते दिवि शुक्। या गायत्रे छन्दसि। या ब्राह्मणे। या हविर्द्धाने। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा। घर्म या तेऽन्तरिक्षे शुक्। या त्रैष्टुभे छन्दसि। या राजन्ये। याऽऽग्नीध्रे। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा॥४२॥

घर्म या ते पृथिव्यां शुक्। या जागते छन्दसि। या वैश्ये। या सदसि। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा। अनुनोऽद्यानुमतिः। अन्विदनुमते त्वम्। दिवस्त्वा परस्पायाः। अन्तरिक्षस्य तनुवः पाहि। पृथिव्यास्त्वा धर्मणा॥४३॥

वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। ब्रह्मणस्त्वा परस्पायाः। क्षत्रस्य तनुवः पाहि। विशस्त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। प्राणस्य त्वा परस्पायै। चक्षुषस्तनुवः पाहि। श्रोत्रस्य त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। वल्गुरसि शं युधायाः॥४४॥

शिशुर्जनधायाः। शं च वक्षि परि च वक्षि। चतुः स्रक्तिर्नाभिर्ऋतस्य। सदो विश्वायुः शर्म सप्रथाः। अप द्वेषो अपह्वरः। अन्यद्वृतस्य सश्चिम। घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषम्। तेन वर्धस्व चाऽऽ च प्यायस्व। वर्धिषीमहि च वयम्। आ च प्यासिषीमहि॥४५॥

रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्वः। तस्य ते पद्वद्धविद्धानम्।
अग्निर्ध्याक्षाः। रुद्रोऽधिपतिः। समहमायुषा। सं प्राणेन। सं
वर्चसा। सं पर्यसा। सं गौपत्येन। स२ रायस्पोषेण॥४६॥

व्यसौ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। अचिक्रददृषा
हरिः। महान्मित्रो न दर्शतः। स२ सूर्येण रोचते। चिदसि
समुद्रयोनिः। इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो
भुरण्युः। महान्तसधस्थे ध्रुव आनिषत्तः॥४७॥

नमस्ते अस्तु मा मां हि२सीः। विश्वावसु२ सोम गन्धर्वम्।
आपो ददृशुषीः। तदृतेनाव्यायन्। तदन्ववैत्। इन्द्रो रारहाण
आंसाम्। परि सूर्यस्य परिधी२ रपश्यत्। विश्वावसुरभि तन्नो
गृणातु। दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः। यद्वा घा सत्यमुत
यन्न विद्म॥४७॥

धियो हिन्वानो धियु इन्नो अव्यात्। सस्त्रिमविन्दच्चरणे
नदीनाम्। अपावृणोद्दुरो अश्मव्रजानाम्। प्रासाङ्गान्धर्वो
अमृतानि वोचत्। इन्द्रो दक्षं परिजानादहीनम्। एतत्त्वं
देव घर्म देवो देवानुपागाः। इदमहं मनुष्यो मनुष्यान्।
सोमपीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेण। सुमित्रा न
आप ओषधयः सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः।
उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। इममृषुत्यमस्मभ्य२

स॒निम्। गा॒य॒त्र॒न्नवी॑या॒सम्। अ॒ग्रे दे॒वेषु॑ प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्री॑ध्रे॒ तान्तं॑ ए॒तेना॑वं य॒जे स्वा॒हा ध॑र्म॒णा शं॑ यु॒धायाः॑ प्या॒सिषी॑महि॒ पोषे॑ण॒ निष॑त्तो वि॒द्य
स॑न्वृ॒ष्टौ॥११॥

[११]

म॒हीनां॑ प॒योऽसि॑ वि॒हितं॑ दे॒व॒त्रा। ज्यो॒ति॒र्भा अ॑सि॒
व॒न॒स्पती॑ना॒मोष॑धीना॒सु र॑सः। वा॒जिनं॑ त्वा वा॒जिनो॑ऽव
न॒यामः॑। ऊ॒र्ध्वं म॑नः सु॒व॒र्गम्॥५१॥

[१२]

अ॒स्का॒न्धौः पृ॑थि॒वीम्। अ॒स्का॒नृष॑भो यु॒वा॒गाः। स्क्॒न्ने॒मा वि॒श्वा
भु॒व॑ना। स्क्॒न्नो य॒ज्ञः प्र॑ज॒न॒य॒तु। अ॒स्का॒न॒ज॒नि प्रा॑ज॒नि। आ
स्क्॒न्नाज्जा॑य॒ते वृ॑षा। स्क्॒न्नात् प्र॑ज॒निषी॑महि॥५२॥

[१३]

या पु॒र॒स्ता॑द्वि॒द्युदा॑प॒तत्। तान्तं॑ ए॒तेना॑वं य॒जे स्वा॒हा। या
द॑क्षि॒ण॒तः। या प॒श्चात्। यो॒त्त॑र॒तः। योप॑रि॒ष्टाद्वि॒द्युदा॑प॒तत्।
तान्तं॑ ए॒तेना॑वं य॒जे स्वा॒हा॥५३॥

[१४]

प्रा॒णाय॑ स्वा॒हा व्या॒नाय॑ स्वा॒हाऽपा॒नाय॑ स्वा॒हा। चक्षु॑षे स्वा॒हा
श्रो॒त्राय॑ स्वा॒हा। म॑न॒से स्वा॒हा वा॒चे स॑र॒स्वत्यै॑ स्वा॒हा॥५४॥

[१५]

पू॒ष्णे स्वा॒हा पू॒ष्णे श॑र॒से स्वा॒हा। पू॒ष्णे प्र॑प॒त्थ्याय॑ स्वा॒हा
पू॒ष्णे न॑र॒न्धिषाय॑ स्वा॒हा। पू॒ष्णेऽङ्घ्रि॑ण॒ये स्वा॒हा पू॒ष्णे न॑रु॒णाय॑

स्वाहा॥ पूष्णे सांकेताय स्वाहा॥५५॥

[१६]

उदस्य शुष्माद्भानुर्नार्त बिभर्ति। भारं पृथिवी न भूम।
प्र शुक्रैतु देवी मनीषा। अस्मत्सुतष्टो रथो न वाजी।
अर्चन्त एके महि साममन्वत। तेन सूर्यमधारयन्। तेन
सूर्यमरोचयन्। घर्मः शिरस्तदयमग्निः। पुरीषमसि सं
प्रियं प्रजया पशुभिर्भुवत्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५६॥

[१७]

यास्ते अग्र आर्द्रा योनयो याः कुलायिनीः। ये ते
अग्र इन्दवो या उ नाभयः। यास्ते अग्ने तनुव ऊर्जो
नाम। ताभिस्त्वमुभर्याभिः संविदानः। प्रजाभिरग्ने द्रविणेह
सीद। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥५७॥

[१८]

अग्रिरसि वैश्वानरोऽसि। संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि।
इदवत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि। इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि।
तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्।
शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। तस्य ते मासाश्चार्द्धमासाश्च
कल्पन्ताम्। ऋतवस्ते कल्पन्ताम्। संवत्सरस्ते कल्पताम्।

अ॒होरा॒त्राणि॑ ते कल्पन्ताम्। एति॑ प्रेति॑ वीति॑ समित्युदिति॑।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रुवः॑
सीद॥ ५८ ॥

चित्तयो नव च॥ १९ ॥ [१९]

भूर्भुवः॑ सुवः॑। ऊ॒र्ध्व ऊ॒षुण॑ ऊ॒तयै॑। ऊ॒र्ध्वो नः॑ पा॒ह्य॒हंसः॑।
वि॒धुन्द्र॑द्रा॒ण॒ सम॑ने बहुनाम्। युवा॑न॒॒ सन्त॑ पलि॒तो ज॑ंगार।
दे॒वस्य॑ पश्य काव्यं॑ महि॒त्वाद्या॑ म॒मार॑। स॒ह्यः स॒मान॑। यदृ॒ते
चि॑दभि॒श्रिषः॑। पु॒रा ज॒र्त॒भ्य आ॒तृदः॑। स॒न्धा॒ता स॒न्धिं म॒घवा॑
पुरो॒वसुः॑॥ ५९ ॥

निष्कर्ता॑ वि॒हुतं॑ पुनः॑। पुन॑रू॒र्जा स॒ह र॒य्या। मा नो॑ घर्म
व्यथि॑तो वि॒व्यथो॑ नः। मा नः॑ पर॒मध॑रं मा रजो॑ऽनैः।
मोष्व॑स्मा॒ स्तम॑स्यन्तरा धाः॑। मा रु॒द्रिया॑सो अ॒भिगु॑र्वृ॒धानः॑।
मा नः॑ क्रतु॑भिर्हीडि॒तेभि॑र॒स्मान्। द्विषा॑सुनीते मा परा॑ दाः।
मा नो॑ रु॒द्रो नि॒र्ऋति॑र्मा नो॑ अस्ता॑। मा द्यावा॑पृथि॒वी
ही॑डिषाताम्॥ ६० ॥

उप॑ नो मि॒त्रावरु॑णावि॒हाव॑तम्। अ॒न्वादी॑ध्याथामि॒ह नः॑
सखा॑या। आ॒दि॒त्यानां॑ प्रसि॑तिरहेतिः। उ॒ग्रा श॒तापा॑ष्ठा
घ॒विषा॑ परि॑ णो वृणक्तु। इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि। त्वं नो॑
अ॒ग्रे स त्वं नो॑ अ॒ग्रे। त्वम॑ग्रे अ॒यासि॑। उ॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑।
उदु॒त्यं चि॒त्रम्। वयः॑ सु॒पर्णाः॑॥ ६१ ॥

पुरोवसुर्हीडिषाता॒ सु॒पर्णाः॑॥ २० ॥ [२०]

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः।
 मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुङ्घमो विभातु मे। आकूत्या
 मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पयसा
 सह। ब्रह्मणा तेजसा सह। क्षत्रेण यशसा सह। सत्येन
 तपसा सह। तस्य दोहमशीमहि। तस्य सुम्नमशीमहि।
 तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण पीतस्य मधुमतः।
 उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह षट्॥२१॥ [२१]

यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। क्षुच्च तृष्णा च। असुक्कानाहुतिश्च।
 अशनया च पिपासा च। सेदिश्वामतिश्च। एतास्ते अग्ने
 घोरास्तनुवः। ताभिर्मुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
 द्विष्मः॥६३॥

[२२]

स्त्रिक् स्त्रीहितिश्च स्त्रिहितिश्च। उष्णा च शीता च। उग्रा च
 भीमा च। सदाग्री सेदिरनिरा। एतास्ते अग्ने घोरास्तनुवः।
 ताभिर्मुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६४॥

[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। निलिम्पश्च विलिम्पश्च
 विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। सहस्रह्वश्च

सहमानश्च सहस्वाङ्श्च सहीयाङ्श्च। एत्य प्रेत्य
विक्षिपः॥६६॥

[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्धमासास्त्वोदीं जयन्तु।
मासास्त्वा श्रपयन्तु। ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवत्सरस्त्वा
हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् जहि। छिन्धी मिन्धी हुन्धी कट्। इति वाचः
क्रूराणि॥६८॥

[२७]

विगा इन्द्र विचरन्त्स्पाशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र पशुमन्तमिच्छ।
वज्रेणामुं बोधय दुर्विदत्रम्। स्वपतोऽस्य प्रहर भोजनेभ्यः।
अग्ने अग्निना संवदस्व। मृत्यो मृत्युना संवदस्व।
नमस्ते अस्तु भगवः। सकृत्ते अग्ने नमः। द्विस्ते
नमः। त्रिस्ते नमः। चतुस्ते नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः।
दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः। आसहस्रकृत्वस्ते
नमः। अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु मा मा
हिंसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त च॥२८॥ [२८]

असृन्मुखो रुधिरेणाव्यक्तः। यमस्य दूतः श्वपाद्विधावसि।
गृध्रः सुपर्णः कुणपं निषेवसे। यमस्य दूतः प्रहितो भवस्य

चोभयोः॥७०॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्देव्यभिरायसि। द्विषन्तं मेऽभिराय।
तं मृत्यो मृत्यवे नय। स आर्त्यार्तिमाच्छेत्तु॥७१॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडंको वदति वाचमेताम्।
तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा संविदानौ। शिवामस्मभ्यं कृणुतं
गृहेषु॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुरहणु। मा स्म दक्षिणतो वदः। यदि दक्षिणतो
वदाद्विषन्तं मेऽव बाधासै॥७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आपप्तत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत
आगतः। तमितो नाशयाग्रे॥७४॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। देवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः परावद।
तान्मृत्यो मृत्यवे नय। त आर्त्याऽऽर्तिमाच्छेन्तु। अग्निनाऽग्निः
संवदताम्॥७५॥

[३४]

प्रसार्य सक्थ्यौ पतसि। सव्यमक्षि निपेपि च। मेहकस्य

च॒नाम॑मत्॥७६॥

[३५]

अ॒त्रि॑णा त्वा क्रि॒मे ह॒न्मि। क॒ण्वे॑न ज॒मद॑ग्निना।
वि॒श्वाव॑सो॒ब्रह्म॑णा ह॒तः। क्रि॒मी॑णा॒ः राजा॑। अ॒प्येषा॑ः
स्थ॒पति॑र॒ह॒तः। अथो॑ मा॒ताऽथो॑ पि॒ता। अथो॑ स्थू॒रा अथो॑
क्षु॒द्राः। अथो॑ कृ॒ष्णा अथो॑ श्वे॒ताः। अथो॑ आ॒शाति॑का ह॒ताः।
श्वे॒ताभिः॑ स॒ह सर्वे॑ ह॒ताः॥७७॥

[३६]

आ॒ह॒राव॑द्य। शृ॒तस्य॑ ह॒विषो॑ यथा॑। तत्स॒त्यम्। यद्मुं॑ य॒मस्य॑
ज॒म्भ॑योः। आ॒द॒धामि॑ तथा॒ हि तत्। ख॒ण्फ॒ण्म॒सि॑॥७८॥

[३७]

ब्र॒ह्म॑णा त्वा श॒पामि॑। ब्र॒ह्म॑णस्त्वा श॒पथे॑न श॒पामि॑। घो॒रेण॑ त्वा
भृ॒गूणां॑ चक्षु॒षा प्रेक्षे॑। रौ॒द्रेण॑ त्वाङ्गि॒रसां॑ मन॑सा ध्यायामि।
अ॒घस्य॑ त्वा धा॒रया॑ वि॒द्ध्यामि॑। अ॒धरो॑ म॒त्पद्य॑स्वाऽसौ॥७९॥

[३८]

उत्तु॑द शि॒मिजा॑वरि। त॒ल्पे॑ज्जे त॒ल्प उत्तु॑द। गि॒री॑ः र॒नु
प्रवे॑शय। म॒रीची॑रुप॒ सन्नु॑द। याव॑दि॒तः पु॒रस्ता॑दु॒दया॑ति
सूर्यः॑। ताव॑दि॒तोऽमुं॑ ना॒शय॑। यो॑ऽस्मा॒न्देष्टि॑। यं च व॒यं
द्वि॒ष्मः॥८०॥

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भुवोऽद्धायि
 भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि। नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णं
 नृम्णायि नृम्णम्। निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि निधाय्यो
 वायि। ए अस्मे अस्मे। सुवर्न ज्योतीः॥८१॥

[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे।
 तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा
 श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा।
 अन्तरिक्षः समित्॥८२॥

तां वायुः समिन्धे। सा वायुः समिन्धे। तामहः समिन्धे।
 सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा
 ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। द्यौः समित्।
 तामादित्यः समिन्धे॥८३॥

साऽऽदित्यः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा।
 आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन।
 अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। प्राजापत्या मे समिदसि
 सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। अग्ने व्रतपते व्रतं
 चरिष्यामि॥८४॥

तच्छ्रुकेयं तन्मे राध्यताम्। वायो व्रतपत आदित्य व्रतपते।

व्रतानां॑ व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छुकेयं तन्मे राध्यताम्।
द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे। साऽऽदित्यः समिन्धे।
तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा॥८५॥

वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः॑
स्वाहा॑। अन्तरिक्षः समित्। तां वायुः समिन्धे। सा वायुः
समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा।
वर्चसा श्रिया॥८६॥

यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः॑ स्वाहा॑। पृथिवी
समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे। तामहः
समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया।
यशसा ब्रह्मवर्चसेन॥८७॥

अन्नाद्येन समिन्ताः॑ स्वाहा॑। प्राजापत्या मे समिदसि
सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा॑। आदित्य
व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि। वायो
व्रतपतेऽग्ने॑ व्रतपते। व्रतानां॑ व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं
तन्मेऽराधि॥८८॥

समित्समिन्धे व्रतं चरिष्याम्यायुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनाद्यौ च॥४१॥—[४१]

शं नो वातः पवतां मातरिश्वा शं नस्तपतु सूर्यः। अहानिश्
भवन्तु नः शः रात्रिः प्रतिधीयताम्। शमुषा नो व्युच्छतु
शमादित्य उदेतु नः। शिवा नः शन्तमा भव सुमृडीका

सर॑स्वति। मा ते॒ व्यो॑म स॒न्द॒शि। इडा॑यै वास्त्व॑सि
 वास्तु॑मद्वा॑स्तुमन्तो॑ भूयास्म॒ मा वास्तो॑श्छि॒त्स्मह्य॑वास्तुः
 स भू॒याद्यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्विष्मः॑। प्र॒ति॒ष्ठासि॑
 प्रति॒ष्ठाव॑न्तो भूयास्म॒ मा प्र॑ति॒ष्ठाया॑श्छि॒त्स्मह्य॑प्रति॒ष्ठः स
 भू॒याद्यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्विष्मः॑। आ वा॑त वाहि॒ भेष॑जं
 वि वा॑त वाहि॒ यद्र॑पः। त्व॒ हि वि॒श्वभे॑षजो दे॒वानां॑ दू॒त
 ई॒य॑से। द्वावि॒मौ वा॑तौ वा॒त आ सि॒न्धो॑रा प॒राव॑तः॥८९॥

दक्ष॑ मे अ॒न्य आ॒वातु॑ प॒रा॒न्यो वा॑तु॒ यद्र॑पः। यद्दो॑ वा॑तते
 गृह॑ऽमृत॑स्य नि॒धिर्हि॑तः। ततो॑ नो दे॒हि जी॒वसे॒ ततो॑
 नो धे॒हि भेष॑जम्। ततो॑ नो म॒ह आ॑व॒ह वा॑त॒ आवा॑तु
 भेष॑जम्। श॒म्भूर्म॑यो॒भूर्नो॑ हृ॒दे प्र॒ ण॒ आयू॑ऽषि॒ तारि॑षत्।
 इन्द्र॑स्य गृहो॑ऽसि॒ तं त्वा॒ प्रप॑द्ये॒ सगुः॑ सा॒श्वः। स॒ह यन्मे॒
 अ॒स्ति ते॒न। भूः प्र॑प॑द्ये॒ भुवः॑ प्र॑प॑द्ये॒ सुवः॑ प्र॑प॑द्ये॒ भूर्भुवः॑
 सुवः॑ प्र॑प॑द्ये॒ वा॒युं प्र॑प॑द्ये॒ऽना॑र्ता॒ दे॒वतां॑ प्र॑प॑द्ये॒ऽश्मा॑नमा॒खणं॑
 प्र॑प॑द्ये॒ प्र॒जाप॑तेर्ब्रह्म॒कोशं॑ ब्रह्म॒ प्र॑प॑द्य॒ ओं प्र॑प॑द्ये। अ॒न्तरि॑क्षं
 म उ॒र्वन्तरं॑ बृ॒हद॑ग्नयः॒ पर्व॑ताश्च॒ यया॑ वा॒तः स्व॑स्त्या
 स्व॑स्ति॒मान्त॑या॒ स्व॑स्त्या॒ स्व॑स्ति॒मान॑सानि। प्रा॒णापा॑नौ
 मृ॒त्योर्मा॑ पा॒तं प्रा॑णा॒पानौ॒ मा मा॑ हा॒सिष्टं॑ मयि॑ मे॒धां मयि॑
 प्र॒जां मय्य॑ग्नि॒स्तेजो॑ दधातु॒ मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मयीन्द्र॑
 इन्द्रि॒यं द॑धातु॒ मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मयि॑ सूर्यो॒ भ्राजो॑

दधातु॥९०॥

द्युभिर्क्तुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभङ्गेभिः। तन्नो
मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः। कया
नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता।
कस्त्वा सत्यो मदानां म॑हिष्ठो मत्सदन्धसः। दृढाचिदारुजे
वसु। अ॒भी षु णः सखी॑नामविता ज॑रितृणाम्। श॒तं
भ॑वास्यूतिभिः। वयः सु॒पर्णा उप॑सेदुरिन्द्रं प्रि॒यमे॑धा ऋष॑यो
नाध॑मानाः। अप॑ ध्वान्तमूर्णुहि पृ॒थि चक्षु॑र्मुमुग्ध्यस्मान्निधये॒व
ब॒द्धान्॥९१॥

शं नो दे॒वीर॒भिष्ट॑य आपो॑ भवन्तु पी॒तये॑। श॒योर॒भिस्र॑वन्तु
नः। ईशा॑ना वा॒र्याणां॑ क्षय॑न्तीश्चर॑षणीनाम्। अ॒पो या॑चामि
भेष॑जम्। सु॒मित्रा न॒ आप॒ ओष॑धयः सन्तु दुर्मि॒त्रास्तस्मै॑
भूया॑सुर्योऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः। आपो॑ हि ष्ठा
म॑योभुव॒स्ता न॑ ऊ॒र्जे द॑धातन। म॒हे र॑णाय॒ चक्ष॑से। यो वः
शि॒वत॑मो रस॒स्तस्य॑ भाजयते॒ह नः॑। उ॒श॒तीरि॑व मा॒तरः॑।
तस्मा॒ अरं॑ गमाम वो॒ यस्य॑ क्षयाय॒ जिन्व॑थ॥९२॥

आपो॑ ज॒नय॑था च नः। पृथि॒वी शा॒न्ता सा॒ग्निना॑ शा॒न्ता सा
मे॑ शा॒न्ता शुच॑ शमयतु। अ॒न्तरि॑क्षं शा॒न्तं तद्वा॒युना॑ शा॒न्तं
तन्मे॑ शा॒न्तं शुच॑ शमयतु। द्यौः शा॒न्ता सादि॒त्येन॑ शा॒न्ता
सा मे॑ शा॒न्ता शुच॑ शमयतु। पृथि॒वी शान्ति॑र॒न्तरि॑क्षं
शान्ति॒द्यौः शान्ति॒दिशः॑ शान्ति॑रवा॒न्तरदि॑शाः शान्ति॑र॒ग्निः

शान्तिर्वायुः शान्तिरादित्यः शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि
 शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्गौः
 शान्तिर्जा शान्तिरश्वः शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म
 शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मे अस्तु
 शान्तिः। तयाह॥ शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं द्विपदे चतुष्पदे
 च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह श्रीश्च
 ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि
 मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा मा॥ श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा
 प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मा मा हासिषुः। उदायुषा
 स्वायुषोदोषधीना॥ रसेनोत्पुर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृता॥
 अनु। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुचरत्। पश्येम शरदः
 शतं जीवेम शरदः शतं नन्दाम शरदः शतं मोदाम
 शरदः शतं भवाम शरदः शत॥ शृण्वाम शरदः शतं
 प्रब्रवाम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्च
 सूर्यं दृशे। य उदगान्महतोऽर्णवा॥द्विभ्राजमानः सरिरस्य
 मध्यात्स मा वृषभो लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु।
 ब्रह्मणश्चोतन्यसि ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण आवपनमसि
 धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा मही धारितमेनेन महदन्तरिक्षं
 दिवं दाधार पृथिवी॥ सदैवां यदहं वेद तदहं धारयाणि
 मा मद्बेदोऽधिविस्मसत्। मेधामनीषे माविशता॥ समीची

भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि।
 आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा
 स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम।
 ब्रह्म प्रावादिष्म तन्नो मा हासीत्। ॐ शान्तिः शान्तिः
 शान्तिः॥१३॥

परावतो दधातु बद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥४२॥ [४२]

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो
 वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो
 मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो
 मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
 देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्।
 शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं
 वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये
 सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं
 मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं
 प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मां हासिष्टं मधुं
 मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि मधुमतीं
 देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मां देवा अवन्तु
 शोभायै पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥
 दे॒वा वै स॒त्रमा॑सत। ऋ॒द्धि॑परिमितं॒ यश॑स्का॒माः। ते॑ऽब्रुवन्।
 यन्नः॑ प्रथ॒मं यश॑ ऋच्छात्। सर्व॑ेषां न॒स्तत्स॒हास॑दिति। तेषां॑
 कुरु॑क्षेत्रं वेदि॑रासीत्। तस्यै॑ खाण्ड॒वो दक्षि॑णा॒र्द्ध आ॑सीत्।
 तूर्ध्व॑मुत्तरा॒र्द्धः। प॒रीण॑ज्जघना॒र्द्धः। म॒रुवं॑ उत्क॒रः॥१॥

तेषां॑ म॒खं वैष्ण॑वं यश॑ आर्च्छत्। तन्न्य॑कामयत।
 तेनापा॑क्रामत्। तं दे॒वा अन्वा॑यन्। यशो॑ऽव॒रुरु॑त्स॒मानाः।
 तस्या॑न्वागतस्य। स॒व्याद्ध॑नुरजायत। दक्षि॑णादिष॒वः।
 तस्मा॑दिषुध॒न्वं पु॑ण्यजन्म। य॒ज्ञज॑न्मा हि॥२॥

तमेक॑ऽ सन्तम्। ब॒हवो॑ नाभ्य॑धृष्णुवन्। तस्मा॑देकमिषुध॒न्वि॒न॒म्।
 ब॒हवो॑ऽनिषुध॒न्वा नाभि॑धृष्णुवन्ति। सो॑ऽस्मयत। एकं॑
 मा सन्तं॑ ब॒हवो॑ नाभ्य॑धर्षिषुरिति। तस्य॑ सिष्मि॒याण॑स्य
 तेजो॑ऽपा॑क्रामत्। तद्दे॒वा ओष॑धीषु न्य॑मृजुः। ते श्या॒माका॑
 अभवन्। स्म॒याका॑ वै नामै॒ते॥३॥

तत्स्म॒याका॑नाऽ स्मयाक॒त्वम्। तस्मा॑दीक्षितेनापि॒गृह्यं॑
 स्मेत॒व्यम्। तेज॑सो धृ॒त्यै। स धनुः॑ प्रति॒ष्कभ्या॑तिष्ठत्। ता
 उप॑दीका अब्रुवन्वरं वृ॒णाम॑है। अथ॑ व इ॒मं र॑न्धयाम। यत्र॑
 क्व॑ च॒ खना॑म। तद॒पोऽभि॑तृणदामेति। तस्मा॑दुप॒दीका॑ यत्र॑
 क्व॑ च॒ खन॑न्ति। तद॒पोऽभि॑तृन्दन्ति॥४॥

वारै॑वृ॒तः॑ ह्या॑साम्। तस्य॒ ज्याम॑प्या॒दन्। तस्य॒
धनु॑र्वि॒प्रवे॑माणः॒ शिरः॒ उद॑वर्तयत्। तद्वा॒वापृ॑थि॒वी
अनु॑प्रावर्तत। यत् प्राव॑र्तत। तत्प्र॑वर्ग्यस्य प्रवर्ग्य॑त्वम्।
यद्वाँ(४)इत्य॑पतत्। तद्घ॑र्मस्य घ॑र्मत्वम्। म॒ह॒तो
वी॒र्य॑मप॒त्त॒दिति॑। तन्म॑हावी॒रस्य॑ महावी॒रत्वम्॥५॥

यद॒स्याः स॒मभ॑रन्। तत्स॒म्राज्ञः॑ स॒म्रा॒द्वम्। त॑ स्तु॒तं
दे॒वता॑स्त्रे॒धा व्य॑गृह्णत। अ॒ग्निः प्रा॑तः स॒व॒नम्। इन्द्रो॑ मा॒ध्यं
दि॒नः॒ स॒व॒नम्। वि॒श्वेदे॒वास्तृ॑तीयस॒व॒नम्। तेना॑प॒शीर्ष्णा य॒ज्ञेन॑
यज॑मानाः। नाशि॒षोऽवा॑रु॒न्धत। न सु॑व॒र्गं लो॒कम॑भ्य॒जय॑न्।
ते दे॒वा अ॒श्विना॑वब्रुवन्॥६॥

भि॒षजौ॒ वै स्थः॑। इ॒दं य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रति॑धत्त॒मिति॑।
ताव॑ब्रूतां वरं वृ॒णाव॑है। ग्र॒ह ए॒व ना॒वत्रा॑पि गृह्यता॒मिति॑।
ताभ्या॑मे॒तमा॑श्वि॒नम॑गृह्णन्। तावे॒तद्य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रत्य॑धत्ताम्।
यत्प्र॑वर्ग्यः। तेन॒ स॒शी॑र्ष्णा य॒ज्ञेन॑ यज॑मानाः। अवा॒शिषो॑-
ऽरु॒न्धत। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कम॑जयन्। यत्प्र॑वर्ग्यं प्रवृ॒णक्ति॑।
य॒ज्ञस्यै॒व तच्छि॑रः॒ प्रति॑दधाति। तेन॒ स॒शी॑र्ष्णा य॒ज्ञेन॑
यज॑मानः। अवा॒शिषो॑ रु॒न्धे। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं ज॑यति।
तस्मा॑दे॒ष आ॑श्वि॒नप्र॑वया इव। यत्प्र॑वर्ग्यः॥७॥

उत्क॒रो ह्ये॑ते तृ॒न्दन्ति॑ महावी॒रत्वम॑ब्रुवन्नजयन्त्स॒प्त च॑॥१॥

[१]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति॒ प्रसू॑त्यै। च॒तुर्गृ॑ही॒तेन॑ जुहोति। चतु॑ष्पादः

प॒श॒वः। प॒शू॒ने॒वाव॑रुन्धे। च॒त॒स्रो॒ दि॒शः। दि॒क्ष्वे॒व प्र॒ति॒ति॒ष्ठति॑।
छ॒न्दा॑ँ॒सि दे॒वेभ्यो॑ऽप॒क्राम॑न्। न वो॑ऽभा॒गानि॑ ह॒व्यं
व॑क्ष्याम॒ इति॑। तेभ्य॑ ए॒तच्च॑तुर्गृही॒तम॑धारयन्। पु॒रो॒नु॒वा॒क्या॒यै
या॒ज्या॒यै॥८॥

दे॒वता॑यै वष॒ट्कारा॑य। यच्च॑तुर्गृही॒तं जु॒होति॑। छ॒न्दा॑ँ॒स्ये॒व
तत् प्री॑णाति। तान्य॑स्य प्री॒तानि॑ दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हन्ति।
ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्यं दी॒क्षित॑स्य॒ गृहा॑(३)इ न
हो॒त॒व्या(३)मि॒ति। ह॒वि॒र्वै दी॑क्षितः। य॒ज्जु॑ह्यात्। ह॒विष्कृ॑तं
यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑दध्यात्। यन्न जु॑ह्यात्॥९॥

य॒ज्ञ॒प॒रुर॒न्तरि॑यात्। य॒जुरे॒व व॑देत्। न ह॒विष्कृ॑तं यज॑मानम॒ग्नौ
प्र॑दधाति। न य॒ज्ञ॒प॒रुर॒न्तरै॑ति। गा॒य॒त्री छ॒न्दा॑ँ॒स्यत्य॑मन्यत।
तस्यै॑ वष॒ट्कारो॑ऽभ्य॒य्य शिरो॑ऽच्छिनत्। तस्यै॑ द्वेधा र॒सः
परा॑पतत्। पृ॒थि॒वीम॒र्द्धः प्रा॑विशत्। प॒शून्म॒र्द्धः। यः पृ॑थि॒वीं
प्रा॑विशत्॥१०॥

स ख॑दि॒रोऽभ॑वत्। यः प॒शून्। सो॑ऽजाम्। य॒त्खा॑दि॒र्यभि॑र्भवति।
छ॒न्द॑सामे॒व र॑सेन य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यदौदु॑म्बरी।
ऊ॒र्वा उ॑दुम्ब॒रः। ऊ॒र्जे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यद्वै॒ण॒वी।
ते॒जो वै वे॑णुः॥११॥

तेज॑सै॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यद्वैक॑ङ्कती। भा
ए॒वाव॑रुन्धे। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इत्य॑भि॒माद॑त्ते

प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॑मित्या॒ह य॒त्यै। वज्रं॑ इ॒व वा॑ ए॒षा।
यद॑ग्निः। अ॒ग्निर॑सि॒ नारि॑र॒सीत्या॑ह॒ शान्त्यै॑॥१२॥

अ॒ध्वर॑कृ॒द्देवे॑भ्य॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञो वा॑ अ॒ध्वरः॑। य॒ज्ञकृ॑द्दे॒वेभ्य॑
इति॑ वा॒वैतदा॑ह। उ॒त्तिष्ठ॑ ब्र॒ह्मण॑स्प॒त॒ इत्या॑ह। ब्र॒ह्मणै॒व
य॒ज्ञस्य॑ शिरोऽ॒च्छैति॑। प्रै॒तु ब्र॒ह्मण॑स्पति॒रित्या॑ह। प्रेत्यै॒व
य॒ज्ञस्य॑ शिरोऽ॒च्छैति॑। प्र दे॒व्यैतु॑ सू॒नृते॑त्या॒ह। य॒ज्ञो वै
सू॒नृता॑। अ॒च्छा वी॒रं न॑र्यं प॒ङ्क्तिरा॑ध॒समित्या॑ह॥१३॥

पाङ्क्तो॑ हि य॒ज्ञः। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु न॒ इत्या॑ह। दे॒वाने॒व य॒ज्ञनि॑यः
कुरु॑ते। दे॒वी द्या॒वापृ॑थि॒वी अ॒नु मे॑ म॒साथा॑मित्या॒ह।
आ॒भ्यामे॒वानु॑मतो य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॒म्भ॑रति। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य
म॒खस्य॑ शि॒र इत्या॑ह। य॒ज्ञो वै म॒खः। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य य॒ज्ञस्य॑
शि॒र इति॑ वा॒वैतदा॑ह। म॒खाय॑ त्वा म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्ण
इत्या॑ह। नि॒र्दिश्यै॒वैन॑द्धरति॥१४॥

त्रि॒र्ह॑रति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॑
शि॒रः स॒म्भ॑रति। तू॒ष्णीं च॑तु॒र्थं ह॑रति। अ॒प॑रि॒मिता॑दे॒व
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॒म्भ॑रति। मृ॒त्ख॒नाद॑ग्रे॒ ह॑रति। तस्मा॑न्मृ॒त्ख॒नः
के॒रु॒ण्य॑तरः। इ॒य॒त्यग्र॑ आसी॒रित्या॑ह। अ॒स्यामे॒वाछ॑म्ब॒द्धारं॑
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॒म्भ॑रति। ऊ॒र्जं वा॑ ए॒तं र॑सं पृथि॒व्या
उ॒प॒दी॒का उ॒द्दि॑हन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा संम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं
पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः।
यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति। य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय
वज्रमुदयच्छत्। स यत्रयत्र पराक्रमत॥१६॥

तत्राद्धियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सौऽद्धियत।
सौऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्।
यदूतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिं दधति। अग्निजा असि
प्रजापते रेत इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पञ्चैते संम्भारा भवन्ति। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव
यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्गाम्याणां पशूनां चर्मणा
सम्भरेत्। ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्। कृष्णाजिनेन सम्भरति।
आरण्यानेव पशूञ्छुचार्पयति। तस्मात्समावत्पशूनां
प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीयाश्चसः। शुचा ह्यृताः। लोमतः
सम्भरति। अतो ह्यस्य मेध्यम्। परिगृह्या यन्ति।
रक्षसामपहत्यै। बहवो हरन्ति। अपचितिमेवास्मिन्दधति।
उद्धते सिकतोपोमे परिश्रिते निदधति शान्त्यै। मदन्तीभिरुप
सृजति॥१९॥

तेज एवास्मिन्दधाति। मधु त्वा मधुला करोत्वित्याह।
ब्रह्मणैवास्मिन्तेजो दधाति। यद्गाम्याणां पात्राणां कृपालैः

स॒सृ॒जेत्। ग्रा॒म्याणि॑ पात्राणि शु॒चाऽर्प॑येत्। अ॒र्म॒क॒पा॒लैः
 स॒सृ॒जति॑। ए॒तानि॑ वा अ॒नुप॑जीवनी॒यानि॑। तान्ये॒व
 शु॒चा॒र्पय॑ति। श॒र्करा॑भिः स॒सृ॒जति॑ धृ॒त्यै। अथो॑ श॒न्त्वाय॑।
 अ॒ज॒लो॒मैः स॒सृ॒जति॑। ए॒षा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः। यद॒जा।
 प्रि॒ययै॒वैनं॑ त॒नुवा॒ स॒सृ॒जति॑। अथो॑ तेज॒सा। कृ॒ष्णाजि॒नस्य॑
 लो॒म॒भिः स॒सृ॒जति॑। य॒ज्ञो वै कृ॒ष्णाजि॒नम्। य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञः
 स॒सृ॒जति॑॥ २०॥

य॒ज्यायै॑ न जुहुयादविशद्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिराधसमित्याह हरति दिहन्ति पुराक्रमताविशत् प्रजायमानाना॑
 सृजति शन्त्वायाद्यौ च॥ २॥ [२]

परि॑श्रिते करोति। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सस्य॑ परि॑गृहीत्यै। न कुर्वन्न॒भि
 प्रा॑ण्यात्। यत्कुर्वन्न॒भि प्रा॑ण्यात्। प्रा॒णाञ्छु॑चा॒र्पयेत्। अ॒प॒हाय॑
 प्राणि॑ति। प्रा॒णानां॑ गोपी॒थाय॑। न प्र॑व॒र्ग्यं चादि॒त्यं चान्त॑रेयात्।
 यद॑न्तरेयात्। दु॒श्च॒र्मा स्यात्॥ २१॥

तस्मान्नान्तराय्यम्। आ॒त्म॒नो गोपी॑थाय॑। वेणु॑ना करोति।
 तेजो॑ वै वेणुः। तेजः॑ प्र॒व॒र्ग्यः। तेज॑सै॒व तेजः॑ स॒म॒र्द्धय॑ति।
 म॒खस्य॑ शिरोऽसीत्याह। य॒ज्ञो वै म॒खः। तस्यै॒तच्छि॑रः।
 यत्प्र॑व॒र्ग्यः॥ २२॥

तस्मादेवमाह। य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थ॑ इत्याह। य॒ज्ञस्य॑ ह्ये॒ते
 प॒दे। अथो॑ प्रति॑ष्ठित्यै। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॑सा करोमीत्याह।
 छन्दो॑भिरे॒वैनं॑ करोति। त्र्यु॒द्धिं करोति॑। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः।

ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। छ॒न्दो॑भिः करोति॥२३॥

वी॒र्यं॑ वै छ॒न्दा॑सि। वी॒र्ये॑णै॒वैनं॑ करोति। य॒जुषा॑ बि॒लं करोति॑
व्यावृ॑त्यै। इ॒यं तं करोति॑। प्र॒जाप॑तिना य॒ज्ञमु॑खेन॒ सम्मि॑तम्।
इ॒यं तं करोति॑। य॒ज्ञप॑रुषा॒ सम्मि॑तम्। इ॒यं तं करोति॑। ए॒ताव॑द्वै
पुरु॑षे वी॒र्यम्॑। वी॒र्य॑सम्मि॒तम्॥२४॥

अ॒प॑रि॒मितं॑ करोति। अ॒प॑रि॒मित॒स्याव॑रुद्धै। प॒रि॒ग्री॒वं
क॑रोति॒ धृत्यै॑। सूर्य॑स्य॒ हर॑सा श्रा॒येत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्॑।
अ॒श्व॒श॒केन॑ धूपयति। प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः स॑यो॒नित्वा॑य।
वृ॒ष्णो अ॒श्वस्य॑ नि॒ष्पद॑सीत्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो
वृषा॑ऽश्वः। तस्य॒ छ॒न्दा॑सि नि॒ष्पत्॥२५॥

छ॒न्दो॑भिरे॒वैनं॑ धूपयति। अ॒र्चिषे॑ त्वा शो॒चिषे॑ त्वेत्या॑ह। तेजं
ए॒वास्मि॑न्दधाति। वा॒रु॒णोऽभी॑द्धः। मै॒त्रियो॑पैति॒ शान्त्यै॑। सि॒द्ध्यै
त्वेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्॑। दे॒वस्त्वा॑ स॒वितो॑द्व॒प॒त्वित्या॑ह।
स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैनं॑ ब्रह्म॑णा दे॒वता॑भि॒रुद्व॑पति। अ॒प॑द्य॒मानः
पृ॒थि॒व्यामा॑शा दि॒श आ॑पृ॒णेत्या॑ह॥२६॥

तस्मा॑द॒ग्निः सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑ विभा॑ति। उ॒त्तिष्ठ॑ बृ॒हन्म॑वो॒र्ध्वस्तिष्ठ॑
ध्रु॒वस्त्वमि॑त्या॒ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। ई॒श्वरो॑ वा ए॒षोऽन्यो॑ भवि॑तोः।
यः प्र॑व॒र्ग्यम॒न्वीक्ष॑ते। सूर्य॑स्य॒ त्वा चक्षु॑षाऽन्वी॑क्ष॒ इत्या॑ह।
चक्षु॑षो गोपी॒थाय॑। ऋ॒जवे॑ त्वा सा॒धवे॑ त्वा सु॒क्षित्यै॑ त्वा
भू॒त्यै त्वेत्या॑ह। इ॒यं वा ऋ॒जुः। अ॒न्तरि॑क्ष॒ सा॒धु। अ॒सौ

सुक्षितिः॥२७॥

दिशो भूतिः। इमानेवास्मै लोकान्कल्पयति। अथो
प्रतिष्ठित्यै। इदमहममुमांमुष्यायुणं विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन
पर्यूहामीत्याह। विशैवेनं पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहति। विशेति
राजन्यस्य ब्रूयात्। विशैवेनं पर्यूहति। पशुभिरिति वैश्यस्य।
पशुभिरेवेनं पर्यूहति। असुर्य पात्रमनाच्छृण्णम्॥२८॥

आच्छृणोति। देवत्राकः। अजक्षीरेणाऽऽच्छृणोति। परमं वा
एतत्पर्यः। यदजक्षीरम्। परमेणैवेनं पयसाऽऽच्छृणोति।
यजुषा व्यावृत्त्यै। छन्दोभिराच्छृणोति। छन्दोभिर्वा एष
क्रियते। छन्दोभिरेव छन्दाऽस्याच्छृणोति। छृन्धि
वाचमित्याह। वाचमेवावरुन्धे। छृन्ध्यूर्जमित्याह।
ऊर्जमेवावरुन्धे। छृन्धि हविरित्याह। हविरेवाकः।
देव पुरश्चर सध्यासन्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्॥२९॥

स्याद्यत् प्रवर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्मितं छन्दांसि निष्पत्पुणेत्याह सुक्षितिरनाच्छृणोच्छन्दाऽस्या-
च्छृणोत्यष्टौ च॥३॥

[३]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामो होतर्धर्ममभिष्टुहीत्याह। एष वा एतर्हि
बृहस्पतिः। यद्वह्म। तस्मा एव प्रतिप्रोच्य प्रचरति।
आत्मनोऽनात्यै। यमाय त्वा मखाय त्वेत्याह। एता वा
एतस्य देवताः। ताभिरेवेन९ समर्द्धयति। मदन्तीभिः
प्रोक्षति। तेज एवास्मिन्दधाति॥३०॥

अ॒भि॒पूर्वं प्रोक्ष॑ति। अ॒भि॒पूर्वमे॒वास्मिन्तेजो॑ दधाति। त्रिः
प्रोक्ष॑ति। त्र्या॒वृद्धि॑ य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्य॒त्वाय॑। होताऽन्वा॑ह।
रक्ष॑साम॒प॒ह॒त्यै। अन॑वानम्। प्रा॒णाना॑ २ सन्त॑त्यै। त्रि॒ष्टुभः
स॒तीर्गा॑य॒त्रीरि॒वान्वा॑ह॥ ३१॥

गा॒य॒त्रो हि प्रा॒णः। प्रा॒णमे॒व यज॑माने दधाति। सन्त॑त॒मन्वा॑ह।
प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य सन्त॑त्यै। अथो॑ रक्ष॑साम॒प॒ह॒त्यै।
यत्प॑रि॒मिता॑ अनु॒ब्रूयात्। प॑रि॒मित॒मव॑रुन्धीत। अ॒प॑रि॒मिता॑
अन्वा॑ह। अ॒प॑रि॒मित॒स्याव॑रुद्धौ। शिरो॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑॥ ३२॥

यत्प्र॑व॒र्ग्यः। ऊ॒र्ङ्म॒ञ्जो॑ वे॒दो भ॑वति। ऊ॒र्जै॒व
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॑म॒र्द्धय॑ति। प्रा॒णाहु॑तीर्जु॒होति॑। प्रा॒णाने॒व
यज॑माने दधाति। स॒प्त जु॑होति। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः
प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता
म॒ध्वाऽन॒क्तित्या॑ह॥ ३३॥

तेज॑सै॒वैन॑मनक्ति। पृथि॒वीं तप॑स॒न्नाय॑स्वेति॒ हिर॑ण्य॒मुपा॑स्यति।
अ॒स्या अन॑तिदाहाय। शिरो॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः।
अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑। प्र॒ल॒वाना॑दी॒प्योपा॑स्यति। दे॒वता॑स्वे॒व
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। अ॒प्र॑ति॒शीर्णा॑ग्रं भवति।
ए॒तद्व॑र्हि॒रह्यै॑षः॥ ३४॥

अ॒र्चि॑र॒सि शो॒चि॒रसी॑त्याह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मव॒र्चसं॑ दधाति।
स॒सी॑दस्व म॒हा २ अ॒सीत्या॑ह। म॒हान् ह्यै॑षः। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑

वदन्ति। एते वाव त ऋत्विजः। ये दंश्शपूर्णमासयोः। अथ
कथा होता यजमानायाऽऽशिषो नाशास्त इति। पुरस्तादाशीः
खलु वा अन्यो यज्ञः। उपरिष्ठादाशीरन्यः॥ ३५॥

अनाधृष्या पुरस्तादिति यदेतानि यजूंष्याहं। शीर्षत एव
यज्ञस्य यजमान आशिषोऽवरुन्धे। आयुः पुरस्तादाह। प्रजां
दक्षिणतः। प्राणं पश्चात्। श्रोत्रमुत्तरतः। विधृतिमुपरिष्ठात्।
प्राणानेवास्मै समीचो दधाति। ईश्वरो वा एष
दिशोऽनून्मदितोः। यन्दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥ ३६॥

मनोरश्वासि भूरिपुत्रेतीमामभिमृशति। इयं वै मनोरश्वा
भूरिपुत्रा। अस्यामेव प्रतितिष्ठत्यनुन्मादाय। सूपसदा मे
भूया मा मां हिंसीरित्याहाहिंसायै। चितः स्थ परिचित
इत्याह। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। शिरो वा एतद्यज्ञस्य।
यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तस्य मरुतो
रश्मयः॥ ३७॥

स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवादित्यं रश्मिभिः
पर्यूहति। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोके रश्मिभिः पर्यूढः।
तस्माद्राजा विशा पर्यूढः। तस्माद्भामणीः संजातैः पर्यूढः।
अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आच्छत्। यद्वैकङ्कताः
परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥ ३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावरुन्धे। अस्ति

त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्रयोदशः परिधिर्भवति।
तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्द्धिरसीत्याहु
व्यावृत्त्यै। दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्ठाद्धिरण्यमधि निदधाति।
अमुष्या अनतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः
परिगृह्णाति। अरुहन् बिभर्षि सायकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागतमसीति
ध्वित्राण्यादत्ते। छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनीति।
प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति।
त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थसम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां
तनुवमाक्रामति। दुश्कर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां
तनुवमाक्रामति। यत् त्रिः पुरीत्य चतुर्थं पर्येति। एतां ह
वा अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्कर्माऽभवत्। तस्मात्त्रिः पुरीत्य न चतुर्थं
परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै ध्वित्राणि।
अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्य
धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादयं सर्वतः
पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहुष उपरिष्ठादाशीरन्यो व्यास्थापयन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम

समष्टौ द्वे च॥४॥

[४]

अ॒ग्नि॒ष्ट्वा व॒सु॒भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयतु गाय॒त्रेण॒ छन्द॑सेत्याह।
 अ॒ग्नि॒रे॒वैनं॑ व॒सु॒भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयति गाय॒त्रेण॒ छन्द॑सा।
 समा॑रुचि॒तो रो॑चयेत्याह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते। इन्द्र॑स्त्वा
 रु॒द्रैर्दक्षि॑णतो रो॑चयतु त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सेत्याह। इन्द्र॑ ए॒वैनं॑
 रु॒द्रैर्दक्षि॑णतो रो॑चयति त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा। समा॑रुचि॒तो
 रो॑चयेत्याह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते। वरु॑णस्त्वाऽऽदि॒त्यैः
 प॒श्चाद्रो॑चयतु जा॒गते॑न॒ छन्द॑सेत्याह। वरु॑ण ए॒वैनं॑मादि॒त्यैः
 प॒श्चाद्रो॑चयति जा॒गते॑न॒ छन्द॑सा॥४३॥

समा॑रुचि॒तो रो॑चयेत्याह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते। द्यु॒ता॒न॒स्त्वा
 मा॒रु॒तो म॒रुद्भि॑रुत्तरतो रो॑चय॒त्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सेत्याह।
 द्यु॒ता॒न ए॒वैनं॑ मा॒रु॒तो म॒रुद्भि॑रुत्तरतो रो॑चय॒त्यानु॑ष्टुभेन॒
 छन्द॑सा। समा॑रुचि॒तो रो॑चयेत्याह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते।
 बृ॒ह॒स्पति॑स्त्वा वि॒श्वैर्दे॒वैरु॑परि॒ष्टाद्रो॑चयतु पा॒ङ्केन॑ छन्द॑सेत्याह।
 बृ॒ह॒स्पति॑रे॒वैनं॑ वि॒श्वैर्दे॒वैरु॑परि॒ष्टाद्रो॑चयति पा॒ङ्केन॑ छन्द॑सा।
 समा॑रुचि॒तो रो॑चयेत्याह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते॥४४॥

रो॒चि॒तस्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वेष्व॑सीत्याह। रो॒चि॒तो ह्ये॒ष दे॒वेषु॑।
 रो॒चि॒षी॒याहं म॑नु॒ष्यै॒ष्वित्या॑ह। रोच॑त ए॒वैष म॑नु॒ष्येषु॑। स॒म्रा॑द्धर्म
 रुचि॑तस्त्वं दे॒वेष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्यसी॑त्याह।
 रुचि॑तो ह्ये॒ष दे॒वेष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी। रुचि॑तोऽहं
 म॑नु॒ष्यै॒ष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भू॒यास॑मित्याह।

रुचि॒त ए॒वैष॒ म॒नुष्ये॑ष्वायु॒ष्माऽस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी
 भ॑वति। रु॒गं॒सि रुचं॑ मयि॒ धेहि॑ मयि॒ रुगि॑त्याह।
 आ॒शिषं॑मे॒वैता॒माशा॑स्ते। तं यदे॒तैर्यजु॑र्भि॒ररो॑चयित्वा। रुचि॒तो
 घ॒र्म इति॑ प्रब्रूयात्। अरो॑चुकोऽध्व॒र्युः स्यात्। अरो॑चुको
 यज॑मानः। अथ॒ यदे॒नमे॒तैर्यजु॑र्भी रोचयित्वा। रुचि॒तो घ॒र्म
 इति॑ प्राह। रोचु॑कोऽध्व॒र्युर्भव॑ति। रोचु॑को यज॑मानः॥४५॥

पश्चाद्रौचयति जागतेन छन्दसा पाङ्केन छन्दसा समारुचितो रौचयेत्याहाशिषमेवैतामाशास्ते शास्तेऽष्टौ
 च॥५॥

[५]

शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत् प्र॑व॒र्ग्यः। ग्री॒वा उ॑प॒सदः॑।
 पु॒रस्ता॑दुप॒सदा॑ प्र॒व॒र्ग्यं प्र॑वृ॒णक्ति॑। ग्री॒वास्वे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः
 प्र॑ति॒दधा॑ति। त्रिः प्र॑वृ॒णक्ति॑। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व
 लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॑ शि॒रोऽव॑रुन्धे। षट्थ॑सम्प॒द्यन्ते॑। षड्वा
 ऋ॒तवः॑॥४६॥

ऋ॒तुभ्य॑ ए॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रोऽव॑रुन्धे। द्वा॒दश॑कृ॒त्वः प्र॑वृ॒णक्ति॑।
 द्वा॒दश॑ मा॒साः सं॒वत्स॑रः। सं॒वत्स॑रादे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रोऽव॑रुन्धे।
 चतु॑र्विंश॒तिः स॒म्प॒द्यन्ते॑। चतु॑र्विंश॒तिर॒र्द्धमा॒साः।
 अ॒र्द्धमा॒सेभ्य॑ ए॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रोऽव॑रुन्धे। अथो॒ खलु॑।
 स॒कृदे॒व प्र॑वृ॒ज्यः। ए॒कं॒ हि शि॑रः॥४७॥

अ॒ग्नि॒ष्टोमे॑ प्र॑वृ॒णक्ति॑। ए॒तावा॒न् वै य॒ज्ञः। या॒वा॒नग्नि॑ष्टो॒मः।
 या॒वा॒ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। नो॒क्थ्ये॑ प्र॑वृ॒ज्यात्।
 प्र॒जा वै प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्ये॑ प्र॑वृ॒ज्यात्। प्र॒जां प॒शून्स्य॑

निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः। प्राणमेव प्रजासु वियातयति। अपश्यं गोपामित्याह। असौ वा आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव प्रजानां गोप्तारं कुरुते। अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परां च पृथिभिश्चरन्तमित्याह। आ च ह्येष परां च पृथिभिश्चरति। स सध्रीचीः स विषूचीर्वसान् इत्याह। सध्रीचींश्च ह्येष विषूचींश्च वसानः प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्याह। आ ह्येष वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीर्मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्यामित्याह। वासन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह॥५०॥

ग्रेष्मावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह। अग्निर्ह्यैवैषोऽग्निना सङ्गच्छते। स्वाहा समग्निस्तपसा गतेत्याह। पूर्वमेवादितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। धर्ता दिवो विभासि रजसः पृथिव्या इत्याह। शारदावेवास्मा ऋतू कल्पयति॥५१॥

दिवि देवेषु होत्रा यच्छेत्याह। होत्राभिरेवेमाँल्लोकान्सन्दधाति। विश्वासां भुवां पत इत्याह। हैमन्तिकावेवास्मा ऋतू

कल्पयति। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहीत्याह।
 शैशिरावेवास्मा ऋतू कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे
 नियच्छ देवायुवमित्याह। या वै मेध्या वाक्। सा तपोजाः।
 तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्याह। गर्भो ह्येष देवानाम्। पिता
 मतीनामित्याह। प्रजा वै मतयः। तासामेष एव पिता। यत्
 प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह। पतिर्ह्येष
 प्रजानाम्। मतिः कवीनामित्याह॥५३॥

मतिर्ह्येष कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ठ
 स९ सूर्येणारुक्तेत्याह। अमुं चैवादित्यं प्रवर्ग्यं च
 स९शास्ति। आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असीत्याह।
 आशिषमेवैतामाशास्ते। पिता नोऽसि पिता नो बोधेत्याह।
 बोधयत्येवैनम्। न वै तेऽवकाशा भवन्ति। पत्न्यै दशमः।
 नव वै पुरुषे प्राणाः॥५४॥

नाभिर्दशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो दशाक्षरा
 विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। यज्ञस्य
 शिरोऽच्छिद्यत। तद्देवा होत्राभिः प्रत्यदधुः। ऋत्विजोऽवेक्षन्ते।
 एता वै होत्राः। होत्राभिरेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै प्रजापतिः प्रजा असृजत।
 प्रजानां९ सृष्ट्यै। रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै पर्जन्यो

वर्षति। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। सं प्रजा एधन्ते।
रुचितमवेक्षन्ते। रुचितं वै ब्रह्मवर्चसम्। ब्रह्मवर्चसिनो
भवन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवेक्षन्ते। सर्वमायुर्यन्ति। न पत्यवेक्षेत।
यत्पत्यवेक्षेत। प्रजायेत। प्रजां त्वस्यै निर्दहेत्। यन्नावेक्षेत।
न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य यजुर्वाचयति।
प्रजायते। नास्यै प्रजां निर्दहति। त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह।
सपाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणक्त्यनिपद्यमानमित्याह गतेत्याह शार्दावेवास्मां ऋतू कल्पयति रुन्धे
कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारि च॥६॥ [६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै।
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू
आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददेऽदित्यै
रास्नाऽसीत्याह यजुष्कृत्यै। इड एह्यदित एहि
सरस्वत्येहीत्याह। एतानि वा अस्यै देवनामानि।
देवनामैरेवैनामा ह्वयति। असावेह्यसावेह्यसावेहीत्याह।
एतानि वा अस्यै मनुष्यनामानि॥५८॥

मनुष्यनामैरेवैनामा ह्वयति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः।
ऋतुभिरेवैनामा ह्वयति। अदित्या उष्णीषमसीत्याह।
यथायजुरेवैतत्। वायुरस्यैड इत्याह। वायुदेवत्यो वै वत्सः।
पूषा त्वोपावसृजत्वित्याह। पौष्णा वै देवतया पशवः॥५९॥

स्वयैवैनं देवतयोपावसृजति। अश्विभ्यां प्रदापयेत्याह।
 अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति।
 यस्ते स्तनः शशय इत्याह। स्तौत्येवैनान्। उस्त्रं घर्मं
 शिःषोस्त्रं घर्मं पाहि घर्मायं शिःषेत्याह। यथा ब्रूयादमुष्मै
 देहीति। तादृगेव तत्। बृहस्पतिस्त्वोपं सीदत्वित्याह॥६०॥

ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनान्मुपसीदति। दानवः स्थ
 परेव इत्याह। मेध्यानेवैनान्करोति। विष्वग्वृतो लोहितेनेत्याह
 व्यावृत्त्यै। अश्विभ्यां पिन्वस्व सरस्वत्यै पिन्वस्व पूष्णे
 पिन्वस्व बृहस्पतये पिन्वस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः
 पिन्वते। इन्द्राय पिन्वस्वेन्द्राय पिन्वस्वेत्याह। इन्द्रमेव
 भागधेयेन समर्द्धयति। द्विरिन्द्रायेत्याह॥६१॥

तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तमः। गायत्रोऽसि त्रैष्टुभोऽसि
 जागतमसीति शफोपयमानादत्ते। छन्दोभिरेवैनानादत्ते।
 सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं भागमंकः।
 अश्विनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्।
 आवाभ्यामेव पूर्वाभ्यां वर्षद्वियाता इति। इन्द्राश्विना मधुनः
 सारघस्येत्याह। अश्विभ्यामेव पूर्वाभ्यां वर्षद्वरोति। अथौ
 अश्विनावेव भागधेयेन समर्द्धयति॥६२॥

घर्मं पात वसवो यजता वडित्याह। वसूनेव भागधेयेन
 समर्द्धयति। यद्वषट्कुर्यात्। यातयामाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यन्न

वषट्कुर्यात्। रक्षांसि यज्ञं हन्युः। वडित्याह। परोक्षमेव वषट्करोति। नास्य यातयामा वषट्कारो भवति। न यज्ञं रक्षांसि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो वा अस्य पुण्यो रश्मिः। स वृष्टिर्निः। तस्मा एवेनं जुहोति। मधु हविरसीत्याह। स्वदयत्येवेनम्। सूर्यस्य तपस्तपेत्याह। यथायजुरेवैतत्। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवेनं परिगृह्णाति॥६४॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्याह। अन्तरिक्षेणैवेनमुपयच्छति। न वा एतं मनुष्यो भर्तुमर्हति। देवानां त्वा पितृणामनुमतो भर्तुं शक्यमित्याह। देवैरेवेनं पितृभिरनुमत आदत्ते। वि वा एनमेतदर्द्धयन्ति। यत्प्रश्नाप्रवृज्यं पुरो जुहति। तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। दिविस्पृङ्गा मां हिंसीरन्तरिक्षस्पृङ्गा मां हिंसीः पृथिविस्पृङ्गा मां हिंसीरित्याहाहिंसायै॥६५॥

सुवरसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मां पाहीत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। आत्मा वायुः। उद्यत्य वातनामान्याह। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अनवानम्। प्राणानां सन्तत्यै। पश्चाह॥६६॥

पाङ्क्तौ य॒ज्ञः। यावाने॒व य॒ज्ञः। तस्य॒ शिरः॒ प्रति॑दधाति। अ॒ग्नये॑
 त्वा वसु॑मते॒ स्वाहे॑त्याह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽग्नि॑र्वसु॒मान्।
 तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। सोमा॑य त्वा रु॒द्रव॑ते॒ स्वाहे॑त्याह।
 च॒न्द्रमा॒ वै सोमो॑ रु॒द्रवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। वरु॑णाय
 त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒ स्वाहे॑त्याह॥६७॥

अ॒प्सु वै वरु॑ण आ॒दि॒त्यवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति।
 बृ॒हस्प॑तये॒ त्वा वि॒श्वदै॑व्यावते॒ स्वाहे॑त्याह। ब्र॒ह्म वै
 दे॒वानां॑ बृ॒हस्प॑तिः। ब्र॒ह्मणै॒वैनं॑ जुहोति। स॒वित्रे॑ त्व॒र्भुम॑ते
 वि॒भुम॑ते॒ प्रभु॑मते॒ वाज॑वते॒ स्वाहे॑त्याह। सं॒वत्स॑रो वै
 सं॒वित॑र्भु॒मान् वि॒भुमान्प्र॑भु॒मान् वाज॑वान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑
 जुहोति। य॒माय॒ त्वाऽङ्गि॑रस्वते॒ पितृ॑मते॒ स्वाहे॑त्याह। प्रा॒णो
 वै य॒मोऽङ्गि॑रस्वा॒न्पितृ॑मान्॥६८॥

तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। ए॒ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यो जुहोति।
 द॒श स॒म्पद्य॑न्ते। द॒शाक्ष॑रा वि॒राट्। अ॒न्नं वि॒राट्।
 वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मवरु॒न्धे। रौ॒हिणा॑भ्यां॒ वै दे॒वाः सु॑व॒र्गं
 लो॒कमा॑यन्। तद्रौ॒हिण्यो॑ रौहिण॒त्वम्। यद्रौ॒हिणौ॑ भव॑तः।
 रौ॒हिणा॑भ्यामे॒व तद्य॑जमानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति। अ॒हर्ज्यो॑तिः
 के॒तुना॑ जुष॒ताꣳ सु॒ज्योति॒र्ज्योति॑षाꣳ स्वाहा रा॒त्रिर्ज्यो॑तिः
 के॒तुना॑ जुष॒ताꣳ सु॒ज्योति॒र्ज्योति॑षाꣳ स्वाहे॑त्याह।
 आ॒दि॒त्यमे॒व तद॑मुष्मि॒ल्लोके॑ऽह्ना प॒रस्ता॑दाधार। रा॒त्रिया

अवस्तात्। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोकेऽहोरात्राभ्यां
धृतः॥६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्द्धयति घ्नन्ति गृह्णात्यहिंसायै पञ्चाऽहादित्यवन्ते स्वाहेत्याह
पितृमानैति चत्वारि च॥७॥ [७]

विश्वा आशा दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्ग्रीणाति।
अथो दुरिष्ट्या एवैनं पाति। विश्वा देवानयाडिहेत्याह।
विश्वानेव देवान्भागधेयेन समर्द्धयति। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य
मधोः पिबतमश्विनेत्याह। अश्विनावेव भागधेयेन समर्द्धयति।
स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय शं यजुर्भिरित्याह। अभ्येवैनं धारयति।
अथो हविरेवाकः॥७०॥

अश्विना घर्म पातः हार्दिवानमहर्दिवाभिरूतिभिरित्याह।
अश्विनावेव भागधेयेन समर्द्धयति। अनु वान्द्यावापृथिवी
मसातामित्याहानुमत्यै। स्वाहेन्द्राय स्वाहेन्द्रावडित्याह।
इन्द्राय हि पुरो हूयते। आश्राव्याह घर्मस्य यजेति।
वषट्कृते जुहोति। रक्षसामपहत्यै। अनुयजति स्वगाकृत्यै।
घर्ममपातमश्विनेत्याह॥७१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनुवान्द्यावापृथिवी
अमसातामित्याहानुमत्यै। तं प्राव्यं यथावण्णमो दिवे
नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवैतत्। दिविधा इमं यज्ञं
यज्ञमिमन्दिविधा इत्याह। सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। दिवं

गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीङ्गच्छेत्याह। एष्वैवैनं लोकेषु
प्रतिष्ठापयति। पञ्च प्रदिशो गच्छेत्याह॥ ७२॥

दिक्ष्वैवैनं प्रतिष्ठापयति। देवान्धर्मपान्गच्छ पितृन्धर्मपान्गच्छे-
त्याह। उभयैष्वैवैनं प्रतिष्ठापयति। यत्पिन्वते। वर्षपुङ्कः
पर्जन्यो भवति। तस्मात्पिन्वमानः पुण्यः। यत्प्राङ्पिन्वते।
तद्देवानाम्। यदक्षिणा। तत्पितृणाम्॥ ७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यदुदङ्। तद्रुद्राणाम्।
प्राञ्चमुदञ्चं पिन्वयति। देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा
अनु दिशः पिन्वयति। सर्वा दिशः समेधन्ते। अन्तःपरिधि
पिन्वयति॥ ७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिहूर्जे पीपिहीत्याह।
इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। यजमानाय पीपिहीत्याह।
यजमानायैवैतामाशिषमा शास्ते। मह्यं ज्यैष्ठ्याय
पीपिहीत्याह। आत्मन एवैतामाशिषमाशास्ते। त्विष्यै
त्वा द्युम्नाय त्वेन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्।
धर्मासि सुधर्मा मेन्यस्मे ब्रह्माणि धारयेत्याह॥ ७५॥

ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्वा वातः स्कन्दयादिति
यद्यभिचरेत्। अमुष्य त्वा प्राणे सादयाम्यमुनां सह
निरर्थङ्गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनैनं सह
निरर्थङ्गमयति। पूष्णे शरसे स्वाहेत्याह। या एव देवता

हु॒तभा॑गाः। ता॒भ्य ए॒वैनं॑ जुहोति। ग्रा॒व॑भ्यः स्वाहेत्या॑ह। या
ए॒वान्त॑रिक्षे वाचः॥ ७६॥

ता॒भ्य ए॒वैनं॑ जुहोति। प्र॒तिरे॑भ्यः स्वाहेत्या॑ह। प्रा॒णा वै
दे॒वाः प्र॑ति॒राः। ते॒भ्य ए॒वैनं॑ जुहोति। द्या॒वापृ॑थि॒वीभ्या॑ꣳ
स्वाहेत्या॑ह। द्या॒वापृ॑थि॒वीभ्या॑मे॒वैनं॑ जुहोति। पि॒तृभ्यो॑
घ॒र्मपे॑भ्यः स्वाहेत्या॑ह। ये वै यज्वा॑नः। ते पि॒तरो॑ घ॒र्मपाः।
ते॒भ्य ए॒वैनं॑ जुहोति॥ ७७॥

रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे स्वाहेत्या॑ह। रु॒द्रमे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्द्धयति।
स॒र्वतः॑ स॒मन॑क्ति। स॒र्वत॑ ए॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। उद॑श्च
नि॒रस्य॑ति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑ दिक्। स्वा॒यामे॒व दि॒शि रु॒द्रं
नि॒रव॑दयते। अ॒प उप॑स्पृशति मे॒ध्यत्वा॑य। ना॒न्वीक्षे॑त।
यद॒न्वीक्षे॑त॥ ७८॥

चक्षु॑रस्य प्र॒मायु॑कꣳ स्यात्। तस्मा॒न्नान्वीक्ष्यः॑। अ॒पी॒परो॑
माऽहो॑ रा॒त्रियै॑ मा पा॒ह्येषा॑ ते॒ अग्रे॑ स॒मित्तया॑ स॒मि॒ध्य॒स्वायु॑र्मे
दा॒ वर्च॑सा मा॒ञ्जीरि॑त्या॑ह। आ॒युरे॒वास्मि॑न्वर्चो॒ दधा॑ति।
अ॒पी॒परो॑ मा॒ रा॒त्रिया॑ अ॒हो मा॑ पा॒ह्येषा॑ ते॒ अग्रे॑ स॒मित्तया॑
स॒मि॒ध्य॒स्वायु॑र्मे दा॒ वर्च॑सा मा॒ञ्जीरि॑त्या॑ह। आ॒युरे॒वास्मि॑न्वर्चो॒
दधा॑ति। अ॒ग्निज्यो॑ति॒ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहा॑ सू॒र्यो ज्योति॑ज्योतिः
सू॒र्यः स्वाहेत्या॑ह। य॒थाय॑जु॒रेवै॑तत्। ब्र॒ह्मवा॑दि॒नो वद॑न्ति।
हो॒त॒व्यम॑ग्नि॒होत्रा॑(३)न॒ हो॒त॒व्या(३)मि॑ति॥ ७९॥

यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः पराभवेत्। भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। हुतः हविर्मधुं हविरित्याह। स्वदयत्येवैनम्। इन्द्रतमेऽग्नावित्याह॥८०॥

प्राणो वा इन्द्रतमोऽग्निः। प्राण एवैनमिन्द्रतमेऽग्नौ जुहोति। पिता नोऽसि मा मा हिंसीरित्याहाहिंसायै। अश्याम ते देव घर्म मधुमतो वाजवतः पितुमत इत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। स्वधाविनोऽशीमहिं त्वा मा मा हिंसीरित्याहाहिंसायै। तेजसा वा एते व्यृध्यन्ते। ये प्रवर्ग्येण चरन्ति। प्राशजन्ति। तेज एवात्मन्दधते॥८१॥

संवत्सरं न माः समश्जीयात्। न रामामुपेयात्। न मृन्मयेन पिबेत्। नास्य राम उच्छिष्टं पिबेत्। तेज एव तत्संश्यति। देवासुराः संयन्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। विभ्राजि सौर्ये ब्रह्मसन्त्यदधत। यत्किं च दिवाकीर्त्यम्। तदेतेनैव व्रतेनागोपायत्। तस्मादेतद्व्रतं चार्यम्। तेजसो गोपीथाय। तस्मादेतानि यजूंषि विभ्राजः सौर्यस्येत्याहुः। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः सःसादयति। स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्य इति सायम्। एता वा एतस्य देवताः। तामिरेवैनः समर्द्धयति॥८२॥

अक्रश्निनेत्याह प्रदिशो गच्छेत्याह पितृणामन्तःपरिधिं पिन्वयति धारयेत्याह वाचो घर्मपास्तेभ्य एवेन जुहोत्यन्वीक्षेत होतव्या(३)मित्यग्नावित्याह दधतेऽगोपायत्स च॥८॥

घर्म॑ या ते॑ दि॒वि शु॒गिति॑ ति॒स्र आहु॑तीर्जुहोति।
 छन्दो॑भिरे॒वास्यै॒भ्यो लो॒केभ्यः॑ शुच॒मव॑ यजते। इय॒त्यग्रे॑
 जुहोति। अथेय॒त्यथेय॑ति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। अनु॑
 नोऽद्यानु॑मतिरित्या॒हानु॑मत्यै। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पाया॑
 इत्या॑ह। दि॒व ए॒वेमाँल्लो॒कान्दा॑धार। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पाया॑
 इत्या॑ह॥८३॥

ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्र॒जा दा॑धारा। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पाया॑
 इत्या॑ह। प्र॒जास्वे॒व प्रा॒णान्दा॑धार। शिरो॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑।
 यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒सौ खलु॑ वा आ॒दित्यः॑ प्र॑व॒र्ग्यः। तं यद्दक्षि॑णा
 प्र॒त्यश्च॒मुद॑श्चमुद्वा॒सये॑त्। जि॒ह्वां य॒ज्ञस्य॑ शिरो॑ हरेत्।
 प्राश्च॒मुद्वा॑सयति। पु॒रस्ता॑दे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति॥८४॥

प्राश्च॒मुद्वा॑सयति। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्यः पु॒रस्ता॑दुदे॒ति। श॒फोप॑य॒-
 मान्ध॒वित्रा॑णि धृ॒ष्टी इत्य॑न्वव॑हरन्ति। सा॒त्मा॒नमे॒वैन॑ꣳ स॒तनुं॑
 करो॑ति। सा॒त्माऽमु॑ष्मिँल्लो॒के भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। औदु॑बराणि
 भव॑न्ति। ऊ॒र्वा उ॑दु॒म्बरः॑। ऊ॒र्जमे॒वाव॑रुन्धे। वर्त्मना॑ वा
 अ॒न्वित्य॑॥८५॥

य॒ज्ञꣳ रक्षा॑ꣳसि जिघाꣳसन्ति। साम्ना॑ प्र॒स्तोता॑ऽन्ववै॑ति।
 साम॑ वै र॒क्षोहा॑। रक्ष॑साम॒पह॑त्यै। त्रि॒र्निध॑नमु॒पैति॑। त्रयं॑ इ॒मे
 लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ रक्षा॑ꣳस्यप॑हन्ति। पु॒रुषः॑पु॒रुषो॑
 नि॒धन॑मु॒पैति॑। पु॒रुषः॑पु॒रुषो॑ हि र॒क्षस्वी॑। रक्ष॑साम॒पह॑त्यै॥८६॥

यत्पृथिव्यामुद्वासयेत्। पृथिवी५ शुचाऽर्पयेत्। यदप्सु। अपः
शुचार्षयेत्। यदोषधीषु। ओषधीः शुचाऽर्पयेत्। यद्वनस्पतिषु।
वनस्पतीञ्छुचार्षयेत्। हिरण्यं निधायोद्वासयति। अमृतं वै
हिरण्यम्॥८७॥

अमृतं एवैनं प्रतिष्ठापयति। वल्गुरसि शं युधाया इति
त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति। त्रिवृद्धा अग्निः। यावानेवाग्निः।
तस्य शुचः५ शमयति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्सम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवास्य शुचः५ शमयति। चतुः
स्रक्तिर्नाभिर्ऋतस्येत्याह॥८८॥

इयं वा ऋतम्। तस्या एष एव नाभिः। यत् प्रवर्ग्यः।
तस्मादेवमाह। सदो विश्वायुरित्याह। सदो हीयम्। अप द्वेषो
अप ह्वर इत्याह भ्रातृव्यापनुत्यै। घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषमिति
दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि।
ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्द्धयति॥८९॥

अनशनायुको भवति। य एवं वेद। रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्व
इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमान्५ रन्ति बन्धुतां व्याचष्टे।
समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। व्यसौ
योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्यैषः।
अचिक्रदद्वृषा हरिरित्याह। वृषा ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह। स्तौत्येवैनमेतत्।

चिदसि समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं गमयति।
नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीरित्याहाहिंसायै। विश्वावसुं
सोम गन्धर्वमित्याह। यदेवास्यं क्रियमाणस्यान्तर्यन्ति।
तदेवास्यैतेनाप्याययति। विश्वावसुरभि तन्नो गृणात्वित्याह॥११॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो धिय
इन्नो अव्यादित्याह। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। प्रासाङ्गन्धर्वो
अमृतानि वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः। प्राणानेवास्मै
कल्पयति। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपांगा इत्याह। देवो
ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह॥१२॥

मनुष्यो हि। एष सन्मनुष्यानुपैति। ईश्वरो वै
प्रवर्ग्यमुद्वासयन्। प्रजां पशून्सोमपीथमनुद्वासः सोमं
पीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव
पशून्सोमपीथमात्मन्धत्ते। सुमित्रा न आप ओषधयः
सन्त्वित्याह। आशिषमेवैतामा शांस्ते। दुर्मित्रास्तस्मै
भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह।
अभिचार एवास्येषः। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः
प्रवर्ग्यमुद्वासयति। उदुत्यं चित्रमिति सौरीभ्यामृग्भ्यां पुनरेत्य
गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः। अस्मिन्नेव
लोके प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो लोकः।
यत्सौरी भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकान्नैति॥१३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्याया इत्याह दधात्यन्वित्यं रक्षस्वी रक्षंसामपंहत्यै वै हिरण्यमाहाद्वयति ह्येष
गृणात्वित्याह मनुष्यानित्याहास्यैषोऽष्टौ च॥९॥ [९]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुहन्। तदेभ्यो न व्यभवत्।
तदग्निर्व्यकरोत्। तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां
यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूंष्यभवन्। शुक्रियाणां
वा एतानि शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्।
देवानामन्यत्पयः। यद्गोः पयः॥९४॥

तत्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः।
तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति। तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव
तत्पयसाऽन्नाद्येन समर्द्धयन्ति। एष ह त्वै साक्षात्प्रवर्ग्यं
भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वास-
येत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥९५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्द्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासये-
दन्नकामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः।
मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखं सन्धात्यन्नाद्याय।
अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयांसि
पर्यासते। परि वै तां समां प्रजा वयांस्यसते॥९६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथाय। पुरो
वा पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदैति।
तत्पश्चान्निम्रोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां

मध्य उद्वासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्योतिरजायत।
ज्योतिः प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥९७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यान्दिश्युद्वासयेत्। एष
वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि
प्रवर्तयति। औदुम्बर्यां२ शाखायामुद्वासयेत्। ऊर्वा
उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्घर्मः॥९८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह।
शुचैवास्य प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमार्च्छति। यत्र
दर्भा उपदीकसन्तताः स्युः। तदुद्वासयेद्वृष्टिकामस्य। एता
वा अपामनृज्झावर्यो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा
आदित्य इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मा आदित्यो वृष्टिं
नियच्छति। ता आपो नियता धन्वना यन्ति॥९९॥

गोः परं उत्तरवेदिरासते स्थापयति घर्मो यन्ति॥१०॥

प्रजापतिः सम्भ्रियमाणः। सम्राट्सम्भृतः। घर्मः प्रवृक्तः।
महावीर उद्वासितः। असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः।
स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वसीया२सं यथानाममुपचरति। पुण्यातिं वै स तस्मै
कामयते। पुण्यातिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं
विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत। सम्राडिति नक्तम्। एते

वा ए॒तस्य॑ प्रि॒ये त॒नुवौ॑। ए॒ते अ॑स्य प्रि॒ये ना॒म॒नी। प्रि॒ययै॒वैनं॑
त॒नुवौ॑॥१०१॥

प्रि॒येण॑ ना॒म्ना॒ सम॑र्द्धयति। की॒र्तिर॑स्य॒ पूर्वा॑गच्छति
ज॒नता॑माय॒तः। गा॒य॒त्री दे॒वेभ्यो॑ऽपा॑क्रामत्। तां दे॒वाः
प्र॒व॒र्ग्येणै॒वानु॑ व्य॒भवन्। प्र॒व॒र्ग्येणा॑प्रुवन्। यच्च॑तुर्वि॒ंशति॑कृत्वः
प्र॒व॒र्ग्यं प्र॑वृ॒णक्ति॑। गा॒य॒त्रीमे॒व तद॑नु वि॒भवति॑। गा॒य॒त्रीमा॑प्नोति।
पूर्वा॑ऽस्य॒ जनं॑ य॒तः की॒र्तिर्गच्छ॑ति। वै॒श्वदे॒वः स॑ सं॒न्नः॥१०२॥

वस॑वः प्रवृ॒क्तः। सोमो॑ऽभिकी॒र्यमा॑णः। आ॒श्विनः
पय॑स्यानी॒यमा॑ने। मा॒रुतः॑ कथन्। पौ॒ष्ण उ॑द॒न्तः।
सा॒र॒स्वतो॑ वि॒ष्यन्द॑मानः। मै॒त्रः शरो॑ गृही॒तः। तेज॑ उ॒द्यतः॑।
वा॒युर्हि॒यमा॑णः। प्र॒जाप॑तिर्हू॒यमा॑नो वा॒ग्धुतः॥१०३॥

अ॒सौ खलु॑ वावैष आ॑दि॒त्यः। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। स ए॒तानि॑
नामा॑न्यकुरु॒त। य ए॒वं वेद॑। वि॒दुरे॑नं॒ नाम्ना॑। ब्र॒ह्मवा॑दिनो
वद॑न्ति। यन्मृ॒न्मय॑माहु॒तिं नाश्नु॑तेऽथ॑। कस्मा॑दिषो॑ऽश्नु॒त
इति॑। वागे॒ष इति॑ ब्रूयात्। वा॒च्यैव॑ वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मा॑दश्नु॒ते। प्र॒जाप॑तिर्वा ए॒ष द्वाद॑श॒धा वि॑हितः।
यत्प्र॑व॒र्ग्यः। यत्प्रा॑गवका॒शेभ्यः॑। तेन॑ प्र॒जा अ॑सृज॒त।
अ॒वका॒शैर्दे॑वासुरान॑सृज॒त। यदूर्ध्व॑मवका॒शेभ्यः॑। तेनान्न॑म॒-
सृज॑त। अन्नं॑ प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा स०संज्ञो हृयमानो वाग्धुतो दधात्येषः॥११॥ [११]

स॒वि॒ता भू॒त्वा प्र॑थ॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते। तेन॒ कामा॑ एति।
यद्वि॒तीयेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते। अ॒ग्नि॒र्भू॒त्वा दे॒वाने॑ति। यत्तृ॒तीयेऽह॑न्प्र-
वृ॒ज्यते। वा॒युर्भू॒त्वा प्रा॒णाने॑ति। यच्च॑तु॒र्थेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते।
आ॒दि॒त्यो भू॒त्वा र॒श्मीने॑ति। यत्प॑ञ्च॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते। च॒न्द्रमा॑
भू॒त्वा नक्ष॑त्राण्येति॥१०६॥

यत्ष॒ष्ठेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते। ऋ॒तुर्भू॒त्वा सं॒वत्स॒रमे॑ति। यत्स॑प्त॒मेऽह॑न्प्र-
वृ॒ज्यते। धा॒ता भू॒त्वा शक्न॑रीमेति। यद॑ष्ट॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते।
बृह॑स्पति॒र्भू॒त्वा गा॒य॒त्रीमे॑ति। यन्न॑व॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते। मि॒त्रो
भू॒त्वा त्रि॒वृत॑ इ॒माँल्लो॒काने॑ति। यद॑श॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते। वरु॑णो
भू॒त्वा वि॒राज॑मेति॥१०७॥

यदै॑काद॒शेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते। इन्द्रो॑ भू॒त्वा त्रि॒ष्टुभ॑मेति।
यद्वा॑द॒शेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते। सोमो॑ भू॒त्वा सु॒त्यामे॑ति।
यत्पु॑रस्ता॒दुप॒सदा॑ प्रवृ॒ज्यते। तस्मा॑दि॒तः परा॑ङ्मूँल्लो॒काः-
स्तप॑न्नेति। यदु॒परि॑ष्टादुप॒सदा॑ प्रवृ॒ज्यते। तस्मा॑द॒मुतो॒ऽर्वा-
ङ्मूँल्लो॒काःस्तप॑न्नेति। य ए॒वं वेद॑। ऐव त॑पति॥१०८॥

नक्षत्राण्येति विराजमेति तपति॥१२॥ [१२]

ॐ शं नस्तन्नो मा हांसीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सि॒ञ्चामि॑ यजुषा॑ प्र॒जामायु॑र्धनं च॥ ॐ शान्तिः॒
शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

प॒रेयु॒वा॑सं प्र॒वतो॑ म॒हीरनु॑ बहु॒भ्यः प॒न्था॑मनपस्प॒शान॑म्।
वैव॒स्वत॑सं स॒ङ्गम॑नं ज॒नानां॑ य॒मसं॑ रा॒जान॑सं ह॒विषा॑
दुव॒स्यत॑। इ॒दं त्वा॒ वस्त्रं॑ प्रथ॒मन्वा॑ग॒न्नपै॑तदू॒ह यदि॑हा॒विभः॑
पु॒रा। इ॒ष्टा॒पूर्त॑मनु॒ सम्प॑श्य॒ दक्षि॑णां॒ यथा॑ ते द॒त्तं बहु॑धा
विब॑न्धुषु। इ॒मौ यु॑नज्मि ते व॒ह्नी अ॑सु॒नीथा॑य वो॒ढवै॑।
या॒भ्यां य॒मस्य॑ सा॒दन॑सं सु॒कृतां॑ चा॒पि ग॑च्छ॒तात्। पू॒षा
त्वे॒तश्चा॑वयतु प्र॒वि॒द्वान॑न॒ष्टप॑शु॒र्भुवन॑स्य गो॒पाः। स त्वै॒तेभ्यः॑
परि॑ददात्पि॒तृभ्यो॑ऽग्नि॒र्देवे॑भ्यः सु॒वि॒दत्रै॑भ्यः। पू॒षेमा॑ आ॒शा
अनु॑वेद॒ सर्वाः॑ सो अ॒स्मासं॑ अ॒भय॑तमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा
अघृ॑णिः॒ सर्व॑वी॒रोऽप्र॑युच्छन्पु॒र ए॑तु प्र॒वि॒द्वान्॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायुः॑ परि॒पास॑ति त्वा पू॒षा त्वा॑ पातु प्रप॑थे
पु॒रस्ता॑त्। यत्रा॑स॒ते सु॒कृतो॑ यत्र॒ ते य॒युस्त॑त्र त्वा दे॒वः
सं॒वि॒ता द॑धातु। भुव॑नस्य पत इ॒दसं॑ ह॒विः। अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॑
स्वाहा॑। पु॒रुष॑स्य स॒याव॑र्यपे॒दघा॑नि मृ॒ज्महे॑। यथा॑ नो अत्र
नाप॑रः पु॒रा ज॒रस॑ आ॒यति॑। पु॒रुष॑स्य स॒याव॑रि वि ते
प्रा॒णम॑सि स्रसम्। शरी॑रेण म॒हीमि॑हिं स्व॒धये॑हिं पि॒तृनु॑पं
प्र॒जया॑ऽस्मानि॒हाव॑ह। मैव॑ मा॒ऽस्ता प्रि॑येऽहं दे॒वी स॒ती

पितृलो॒कं यदैषि॑। वि॒श्ववा॑रा॒ नभ॑सा॒ संव्य॑यन्त्यु॒भौ नो॑ लो॒को
पय॑साऽभ्याव॑वृत्स्व॥ २॥

इ॒यं ना॑री॒ पति॑लो॒कं वृ॑णा॒ना नि॑पद्यत॒ उप॑ त्वा म॒र्त्य
प्रेत॑म्। वि॒श्वं पु॑रा॒णमनु॑ पा॒लय॑न्ती॒ तस्यै॑ प्र॒जां द्रवि॑णं चे॒ह
धे॑हि। उदी॑र्ष्व ना॒र्यभि॑ जी॒वलो॒कमि॑तासु॒मेतमु॑प॒शेष॑ ए॒हि।
ह॒स्तग्रा॒भस्य॑ दि॒धिषो॑स्त्वमे॒तत्पत्यु॑र्जनित्वम॒भि सम्ब॑भूव।
सुव॑र्णः॒ हस्ता॑दा॒ददा॑ना मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै ब्र॑ह्म॒णे तेज॑से॒ बला॑य।
अत्रै॒व त्वमि॑ह व॒यः सु॑शेवा॒ विश्वाः॑ स्पृ॒धो अ॒भिमा॑तीर्जयेम।
ध॒नुर॑ह॒स्तादा॑ददा॒ना मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै क्ष॒त्रायौज॑से॒ बला॑य। अत्रै॒व
त्वमि॑ह व॒यः सु॑शेवा॒ विश्वाः॑ स्पृ॒धो अ॒भिमा॑तीर्जयेम। मणिः॒
हस्ता॑दा॒ददा॑ना मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै वि॒शे पु॒ष्ट्यै बला॑य। अत्रै॒व
त्वमि॑ह व॒यः सु॑शेवा॒ विश्वाः॑ स्पृ॒धो अ॒भिमा॑तीर्जयेम॥ ३॥

इ॒मम॑ग्रे चम॒सं मा॒ विजी॑ह्वरः प्रि॒यो दे॒वाना॑मु॒त सो॒म्याना॑म्।
ए॒ष यश्च॑म॒सो दे॒वपा॑न॒स्तस्मि॑न्दे॒वा अ॒मृता॑ मा॒दय॑न्ताम्।
अ॒ग्रेर्व॑र्म॒ परि॒ गोभि॑र्व्ययस्व॒ सं प्रो॑र्णुष्व॒ मेद॑सा॒ पीव॑सा
च। ने॒त्वा धृ॑ष्णु॒र्हर॑सा॒ जर्ह॑षा॒णो दध॑द्वि॒धक्ष्य॑न्पर्य॒ङ्ख्या॑तै।
मै॒नम॑ग्रे वि॒दहो॑ माऽभि॒शोचो॑ माऽस्य॒ त्वच॑ चि॒क्षिपो॑
मा शरी॑रम्। य॒दा शृ॒तं क॒रवो॑ जा॒तवे॒दोऽथे॑मे॒नं
प्रहि॑णुतात्पि॒तृभ्यः॑। शृ॒तं य॒दा क॒रसि॑ जा॒तवे॒दोऽथे॑मे॒नं
परि॑दत्तात्पि॒तृभ्यः॑। य॒दा ग॒च्छा॒त्यसु॑नीतिमे॒ताम॑था॒ दे॒वाना॑

व॒श॒नी॒र्भ॒वा॒ति। सू॒र्यं ते॒ चक्षु॑र्गच्छ॒तु वा॒त॒मा॒त्मा द्यां च॒
गच्छ॑ पृ॒थि॒वीं च॒ ध॒र्म॒णा। अ॒पो वा॑ गच्छ॒ यदि॒ तत्र॑ ते
हि॒त॒मोष॑धीषु॒ प्र॒ति॒ति॒ष्ठा शरी॑रैः। अ॒जो भा॒ग॒स्त॒प॒सा तं
त॒प॒स्व तं ते॑ शोचि॒स्त॒प॒तु तं ते॑ अ॒र्चिः। या॒स्ते शि॒वा॒स्त॒नु॒वो
जा॒त॒वे॒द॒स्ताभि॑र्वहे॒मः सु॒कृ॒तां यत्र॑ लो॒काः। अ॒यं वै
त्व॒म॒स्मा॒दधि॒ त्वमे॒त॒द॒यं वै तद॑स्य॒ योनि॑र॒सि। वै॒श्वान॒रः पु॒त्रः
पि॒त्रे लो॒क॒कृ॒ज्जा॒त॒वे॒दो वहे॑मः सु॒कृ॒तां यत्र॑ लो॒काः॥४॥

विद्वानभ्याववृत्त्वाभिमांतीर्जयेम् शरीरैश्चत्वारि च॥१॥ [१]

य ए॒तस्य॑ प॒थो गो॒प्तार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थो
र॒क्षि॒तार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थोभि॑र॒क्षि॒तार॒स्तेभ्यः॑
स्वाहा॑ऽऽख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽपाख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽभि॒लाल॑प॒ते
स्वाहा॑ऽप॒लाल॑प॒ते स्वाहा॑ऽग्नये॑ क॒र्म॒कृ॒ते स्वाहा॑ य॒मत्र॑
ना॒धी॒म॒स्तस्मै॑ स्वाहा॑। यस्तं इ॒ध्मं ज॒भर॑त्सि॒ष्विदा॒नो मूर्धा॑नं
वा॒त त॒प॒ते त्वा॒या। दि॒वो वि॒श्व॑स्मा॒त्सी॒म॒घा॒य॒त उ॑रुष्यः।
अ॒स्मा॒त्त्व॒मधि॑ जा॒तोऽसि॑ त्वद॒यं जा॑य॒तां पु॒नः। अ॒ग्नये॑
वै॒श्वान॒राय॑ सु॒व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑॥५॥

य एतस्य त्वत्पञ्च॥२॥ [२]

प्र के॒तु॒ना बृ॒ह॒ता भा॑त्य॒ग्निरा॒वि॒र्वि॒श्वानि॑ वृष॒भो रौर॑वीति।
दि॒वश्चि॑द॒न्ता॒दुप॑ मामु॒दान॑ड॒पामु॑प॒स्थे महि॑षो व॒व॒र्ध। इ॒दं
त॒ एकं॑ प॒र ऊ॑त॒ एकं॑ तृ॒तीये॑न॒ ज्योति॑षा॒ संवि॑श॒स्व।

संवेशनस्तनुवै चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थै।
 नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तः हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा।
 हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतं यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्।
 अतिद्रव सारमेयौ श्वानौ चतुरक्षौ शबलौ साधुना पथा।
 अथा पितृन्सुविदत्राः अपीहि यमेन ये संधमादं मदन्ति।
 यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ चतुरक्षौ पथिरक्षी नृचक्षसा।
 ताभ्याः राजन्परि देह्येनः स्वस्ति चास्मा अनमीवं च
 धेहि॥६॥

उरुणसावसुतृपावुलुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो वशाः अनु।
 तावस्मभ्यं दृशये सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमद्येह भद्रम्। सोम
 एकैभ्यः पवते घृतमेकं उपासते। येभ्यो मधुं प्रधावन्ति
 ताः श्विदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरांसो ये
 तनुत्यजः। ये वा सहस्रदक्षिणास्ताः श्विदेवापि गच्छतात्।
 तपसा ये अनाधृष्यास्तपसा ये सुवर्गताः। तपो ये
 चक्रिरे महत्ताः श्विदेवापि गच्छतात्। अशमन्वती रेवतीः
 सः रभध्वमुत्तिष्ठत प्रतरता सखायः। अत्रा जहाम ये
 असन्नशैवाः शिवान् वयमभि वाजानुत्तरेम॥७॥

यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रः सहस्रधारं विततमन्तरिक्षे।
 येनापुनादिन्द्रमनार्तमार्त्यं तेनाहं माः सर्वतनुं पुनामि। या
 राष्ट्रात्पन्नादप यन्ति शाखा अभिमृता नृपतिमिच्छमानाः।
 धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्नय्या वर्चसा

स॑सृ॒जाथ। उ॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑ पश्य॑न्तो॒ ज्योति॑रुत्तर॑म्।
दे॒वं दे॒व॒त्रा सूर्य॑मग॑न्म॒ ज्योति॑रुत्त॒मम्। धा॒ता पु॑नातु॒ सवि॑ता
पु॑नातु। अ॒ग्नेस्तेज॑सा॒ सूर्य॑स्य॒ वर्च॑सा॥८॥

धेह्युत्तरमाष्टौ च॥३॥ [३]

यन्ते॑ अ॒ग्निम॑म॒न्थाम॑ वृष॒भाये॑व॒ पक्त॑वे। इ॒मन्त॑श्च॒ शम॑याम॒सि
क्षी॒रेण॑ चोद॒केन॑ च। यन्त्वम॑ग्ने॒ सम॑द॒हस्त्व॑मु॒ निर्वा॑पया॒ पुनः॑।
क्या॒म्बूर॑त्र॒ जाय॑तां पाक॒दूर्वा॑ व्य॒ल्कशा॑। शी॒ति॒के शी॑ति॒काव॑ति
ह्लादु॑के॒ ह्लादु॑कावति। म॒ण्डूक्या॑ सु॒सङ्ग॑मये॒मश्च॑ स्व॒ग्निश्च॑ श॒मय॑।
शं ते॑ ध॒न्वन्या॑ आपः॒ शमु॑ ते स॒न्त्वनू॑क्याः। शं ते॑ स॒मुद्रि॑या
आपः॒ शमु॑ ते स॒न्तु व॑र्ष्याः। शं ते॑ स्र॒व॒न्तीस्त॑नुवे॒ शमु॑ ते स॒न्तु
कू॒प्याः। श॒न्ते नी॑हा॒रो व॑र्षतु॒ शमु॑ पृ॒ष्ठाऽव॑शीयताम्॥९॥

अ॒व॑ सृ॒ज पु॑न॒रग्ने॑ पि॒तृभ्यो॑ यस्तु॒ आहु॑त॒श्चर॑ति॒ स्वधा॑भिः।
आयु॑र्व॒सान् उप॑ यातु॒ शेष॑श्च॒ सङ्ग॑च्छतां॒ तनु॑वा॒ जात॑वेदः।
सङ्ग॑च्छ॒स्व पि॒तृभिः॑ स॒ स्वधा॑भिः॒ समि॑ष्टा॒पू॒र्तेन॑ पर॒मे
व्यो॑मन्। यत्र॒ भूम्यै॑ वृ॒णसे॑ तत्र॒ गच्छ॑ तत्र॒ त्वा दे॒वः
स॒वि॒ता द॑धातु। यत्ते॑ कृ॒ष्णः श॑कुन॒ आ॑तुतोद॒ पिपी॑लः
स॒र्प उ॑त वा॒ श्वाप॑दः। अ॒ग्नि॒ष्टद्वि॒श्वा॒दनृ॑णं कृ॒णोतु॑ सोम॑श्च
यो ब्रा॑ह्म॒णमा॑वि॒वेश॑। उ॒त्ति॒ष्ठात॑स्त॒नुव॑श्च॒ सम्भ॑र॒स्व मे॒ह
गात्र॑म॒वहा॑ मा शरी॑रम्। यत्र॒ भूम्यै॑ वृ॒णसे॑ तत्र॒ गच्छ॑ तत्र॒
त्वा दे॒वः स॒वि॒ता द॑धातु। इ॒दं त॒ एकं॑ प॒र ऊ॑त॒ एकं॑
तृती॑येन॒ ज्योति॑षा॒ संवि॑शस्व। सं॒वेश॑नस्त॒नुवै॑ चा॒रुरे॑धि

प्रियो देवानां परमे सुधस्थे। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः कृणुष्व
परमे व्योमन्। यमेन त्वं यम्या संविदानोत्तमन्नाक्रमधि
रोहेमम्। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या
राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि
जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः। अग्रये वैश्वानराय सुवर्गाय
लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवशीयतां सुधस्थे पञ्च च॥४॥ [४]

आयातु देवः सुमनाभिरूतिभिर्यमो हवेह प्रयन्ताभिरुक्ता।
आसीदतां सुप्रयतेह बर्हिष्यूजाय जात्यै मम शत्रुहत्यै।
यमे इव यतमाने यदैतं प्रवाम्भरन्मानुषा देवयन्तः।
आसीदतः स्वमु लोकं विदाने स्वासस्थे भवतमिन्दवे
नः। यमाय सोमं सुनुत यमाय जुहुता हविः। यमं
हं यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरङ्कृतः। यमाय घृतवद्धविर्जुहोत
प्र च तिष्ठत। स नो देवेष्वायमदीर्घमायुः प्र जीवसे।
यमाय मधुमत्तमं राज्ञे हव्यं जुहोतन। इदं नम ऋषिभ्यः
पूर्वजेभ्यः पूर्वैभ्यः पथिकृद्भ्यः॥११॥

योऽस्य कौष्ठं जगतः पार्थिवस्यैकं इद्वशी। यमं
भङ्गुश्रवो गाय यो राजानपरोध्यः। यमङ्गाय भङ्गुश्रवो यो
राजानपरोध्यः। येनापो नद्यो धन्वानि येन द्यौः पृथिवी
दृढा। हिरण्यकक्ष्यान् सुधुरान् हिरण्याक्षानयः शफान्।

अश्वाननश्यतो दानं यमो राजाभि तिष्ठति। यमो दाधार
पृथिवीं यमो विश्वमिदं जगत्। यमाय सर्वमित्रस्थे यत्
प्राणद्वायुरक्षितम्। यथा पञ्च यथा षड्यथा पञ्च दशर्षयः।
यमं यो विद्यात्स ब्रूयाद्यथैक ऋषिर्विजानते॥१२॥

त्रिकद्रुकेभिः पतति षडुर्वीरेकमिद्धृतम्। गायत्री
त्रिष्टुप्छन्दांसि सर्वा ता यम आहिता। अहरहर्नयमानो
गामश्वं पुरुषं जगत्। वैवस्वतो न तृप्यति पञ्चभिर्मानवैर्यमः।
वैवस्वते विविच्यन्ते यमे राजानि ते जनाः। ये
चेह सत्येनेच्छन्ते य उ चानृतवादिनः। ते राजन्निह
विविच्यन्तेऽथा यन्ति त्वामुप। देवाश्च ये नमस्यन्ति
ब्राह्मणाश्चापचित्यति। यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे देवैः सम्पिबन्ते
यमः। अत्रा नो विश्वपतिः पिता पुराणा अनुवेनति॥१३॥

पृथिकृद्भ्यो विजानतेऽनु वेनति॥५॥ [५]

वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुत्सं शतधारमेतम्।
तस्मिन्नेष पितरं पितामहं प्रपितामहं बिभरत्पिन्वमाने।
द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः।
तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः।
इमं समुद्रं शतधारमुत्संव्यच्यमानं भुवनस्य मध्ये।
घृतं दुहानामदितिं जनायाग्रे मा हिंसीः परमे व्योमन्।
अपेतं वीतं वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये च
नूतनाः। अहोभिरद्विरक्तुभि व्यक्तं यमो ददात्ववसानमस्मै।

स॒वि॒तै॒तानि॒ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॒ आद॑धे।
तेभि॑र्यु॒ज्यन्ता॑म॒घ्नियाः॥१४॥

शुनं॑ वा॒हाः शुनं॑ ना॒राः शुनं॑ कृषतु लाङ्ग॑लम्। शुनं॑ वर॒त्रा
ब॑ध्यन्ता॒ः शुन॑मष्टा॒मुदि॑ङ्गय शुना॑सीरा शुन॑म॒स्मासु॑ धत्तम्।
शुना॑सीरा वि॒मां वाचं॑ यद्वि॒वि च॑क्रथुः पयः॑। तेने॒मामुप॑
सिञ्च॑तम्। सी॒ते व॒न्दा॑महे त्वा॒ऽर्वाची॑ सु॒भगे भ॒वा यथा॑
नः सु॒भगा सं॑सि यथा॑ नः सु॒फला सं॑सि। स॒वि॒तै॒तानि॒
शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॒ आद॑धे। तेभि॑रदि॒ते शं भ॒वा
विमु॑च्यध्वम॒घ्निया दे॒व्याना॒ अता॑रिष्म॒ तम॑स॒स्पा॒रम॒स्य।
ज्योति॑रापाम॒ सुव॑रगन्म॥१५॥

प्र वा॒ता वा॒न्ति प॒तय॑न्ति वि॒द्युत॒ उदोष॑धीर्जिहते॒ पिन्व॑ते
सुवः॑। इ॒रा वि॒श्वस्मै॑ भुव॑नाय जायते यत्प॒र्जन्यः॑ पृथि॒वीः
रेत॑सा॒ऽव॑ति। यथा॑ य॒माय॑ हा॒र्म्यमव॑प॒न्पञ्च॑ मान॒वाः। ए॒वं
व॑पामि हा॒र्म्यं यथा॑सा॒म जी॒वलो॒के भूर॑यः। चि॒तः स्थ॑ परि॒चितं
ऊ॒र्ध्वचि॒तः श्रय॑ध्वं पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिर्वः सादयतु॒ तया॑
दे॒वत॑या। आ॒प्याय॑स्व॒ सन्ते॑॥१६॥

अ॒घ्निया अंग॑न्म सप्त च॑॥६॥

उ॒त्ते त॒न्नोमि॑ पृथि॒वीं त्वत्प॑री॒मं लो॒कं नि॒दध॑न्मो अ॒हः
रि॑षम्। ए॒ताः स्थू॑णां पि॒तरो॑ धा॒रय॑न्तु ते॒ऽत्रा य॒मः
साद॑नात्ते मि॒नोतु॑। उप॑स॒र्प मा॒तरं॒ भूमि॑मे॒तामु॑रु॒व्यच॑सं
पृथि॒वीः सु॒शेवा॑म्। ऊ॒र्णम्र॑दा यु॒वति॑र्दक्षि॒णाव॑त्येषा त्वा

पातु निर्ऋत्या उपस्थे। उद्धृश्वस्व पृथिवि मा विबाधिथाः
 सूपायनास्मै भव सूपवञ्चना। माता पुत्रं यथासिचाभ्येनं
 भूमि वृणु। उद्धृश्माना पृथिवी हि तिष्ठसि सहस्रं मितु
 उप हि श्रयन्ताम्। ते गृहासो मधुश्रुतो विश्वाहास्मै शरणाः
 सन्त्वत्र। एणीर्धाना हरिणीरर्जुनीः सन्तु धेनवः। तिलवत्सा
 ऊर्मस्मै दुहाना विश्वाहा सन्त्वनपस्फुरन्तीः॥१७॥

एषा ते यमसादने स्वधा निर्धीयते गृहे। अक्षितिर्नाम ते
 असौ। इदं पितृभ्यः प्रभरेम बर्हिर्देवेभ्यो जीवन्त उत्तरं
 भरेम। तत्त्वमारोहासो मेघ्यो भवं यमेन त्वं यम्या संविदानः।
 मा त्वा वृक्षौ सम्बाधिष्ठां मा माता पृथिवि त्वम्। पितृन् ह्यत्र
 गच्छास्येधासं यमराज्ये। मा त्वा वृक्षौ सम्बाधेथां मा माता
 पृथिवी मही। वैवस्वतः हि गच्छासि यमराज्ये विराजसि।
 नळं प्लवमारोहैतं नळेन पथोऽन्विहि। स त्वं नळप्लवो भूत्वा
 सन्तरं प्रतरोत्तरं॥१८॥

सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभ्यः
 पृथिवि शं भव। षड्भौता सूर्यं ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां
 च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वां गच्छ यदि तत्र ते
 हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। परं मृत्यो अनुपरेहि पन्थां
 यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते तै ब्रवीमि मा
 नः प्रजाः रीरिषो मोत वीरान्। शं वातः शः हि ते घृणिः

शमुं ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां मे दिशः शग्माः। पृथिव्यास्त्वा
 लोके सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा
 सादयतु तया देवतया। अन्तरिक्षस्य त्वा दिवस्त्वा दिशां त्वा
 नाकस्य त्वा पृष्ठे ब्रध्नस्य त्वा विष्टपे सादयाम्यमुष्य शर्मासि
 पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥१९॥
 अपूपवाँन्धृतवाँश्चरुरेह सीदतूत्तभ्रुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि।
 योनिःकृतः पथिकृतः सपर्यत ये देवानां घृतभागा इह स्थ।
 एषा ते यमसादने स्वधा निर्धीयते गृहेऽसौ। दशाक्षरा
 तां रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां
 त्वा मा दभन्पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया
 देवतया। अपूपवाँञ्छृतवाँन् क्षीरवान्दधिवाँन्मधुमाँश्चरुरेह
 सीदतूत्तभ्रुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि। योनिःकृतः पथिकृतः
 सपर्यत ये देवानां शृतभागाः क्षीरभागा दधिभागा मधुभागा
 इह स्थ। एषा ते यमसादने स्वधा निर्धीयते गृहेऽसौ।
 शताक्षरा सहस्राक्षरायुताक्षराऽच्युताक्षरा तां रक्षस्व तां
 गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां त्वा मा दभन्पितरो
 देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥२०॥

अनपस्फुरन्तीरुत्तरं देवतया द्वे च॥७॥ [७]

एतास्ते स्वधा अमृताः करोमि यास्ते धानाः परिकिराम्यत्र।
 तास्ते यमः पितृभिः संविदानोऽत्र धेनूः कामदुघाः
 करोतु। त्वामर्जुनौषधीनां पयो ब्रह्माण इद्विदुः। तासां त्वा

मध्यादादे चरुभ्यो अपिधातवे। दूर्वाणां स्तम्बमाहरैतां
 प्रियतमां मम। इमान्दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु वि रोहतु।
 काशानां स्तम्बमाहर रक्षसामपहत्यै। य एतस्यै दिशः
 पराभवन्नघायवो यथा तेनाभवान्पुनः। दर्भाणां स्तम्बमाहर
 पितृणा मोषधीं प्रियाम्। अन्वस्यै मूलं जीवादनु काण्डमथो
 फलम्॥ २१॥

लोकं पृण ता अस्य सूददोहसः। शं वातुः शं हि ते घृणिः शमुं
 ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां ते दिशः सर्वाः। इदमेव मेतोपरा
 मार्तिमाराम काञ्चन। तथा तदश्विभ्यां कृतं मित्रेण वरुणेन
 च। वरणो वारयादिदन्देवो वनस्पतिः। आर्त्यै निर्ऋत्यै
 द्वेषाच्च वनस्पतिः। विधृतिरसि विधारयास्मदघा द्वेषांसि
 शमि शमयास्मदघा द्वेषांसि यव यवयास्मदघा द्वेषांसि।
 पृथिवीं गच्छान्तरिक्षं गच्छ दिवं गच्छ दिशो गच्छ सुवर्गच्छ
 सुवर्गच्छ दिशो गच्छ दिवं गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं
 गच्छापो वा गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा
 शरीरैः। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या
 राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु॥ २२॥

फलं पुनातु॥ ८॥

[८]

आ रोहतायुर्जरसङ्गणाना अनुपूर्वं यतमाना यतिष्ठ। इह त्वष्टा
 सुजनिमा सुरत्नो दीर्घमायुः करतु जीवसे वः। यथाहान्यनुपूर्वं
 भवन्ति यथर्तव ऋतुभिर्यन्ति क्लृप्ताः। यथा न पूर्वमपरो

जहाँत्ये॒वा धा॑त॒रायू॑षि कल्पयैषाम्। न हि॑ ते अ॒ग्रे त॒नुवै॑
 क्रूरं च॒कार॒ मर्त्यः॑। क॒पिर्ब॑भस्ति॒ तेज॑नं पुन॑र्ज॒रायु॑ गौरि॑वा।
 अप॑ नः शोशु॑चद॒घम॑ग्रे शुशु॑ध्या र॒यिम्। अप॑ नः शोशु॑चद॒घ
 मृत्य॑वे स्वाहा॑। अ॒न॒ङ्गाह॑म॒न्वार॑भामहे स्व॒स्तये॑। स न॒ इन्द्र॑
 इव दे॒वेभ्यो॑ वह्निः स॒म्पार॑णो भव॥ २३॥

इ॒मे जी॒वा वि॑मृ॒तैराव॑वर्ति॒न्नभू॑द्भ्रा दे॒वहू॑तिं नो अ॒द्या।
 प्राञ्जो॑गामानृ॒तये॑ ह॒साय॑ द्रा॒र्घीय॑ आयुः प्र॒तरा॑न्दधा॒नाः।
 मृ॒त्योः प॒दं यो॒पय॑न्तो यदै॒म द्रा॒र्घीय॑ आयुः प्र॒तरा॑न्दधा॒नाः।
 आ॒प्याय॑मानाः प्र॒जया॑ धने॒न शु॒द्धाः पू॒ता भ॑वथ यज्ञि॒यासः॑।
 इ॒मं जी॒वेभ्यः॑ परि॒धिन्द॑धामि॒ मा नोऽनु॑ गा॒दप॑रो
 अर्ध॑मे॒तम्। श॒तर्जी॑वन्तु श॒रदः॑ पु॒रूची॑स्ति॒रो मृ॒त्युन्द॑द्ब॒हे
 पर्व॑तेन। इ॒मा ना॒रीर॑विध॒वाः सु॒पत्नी॑राञ्ज॒नेन॑ स॒र्पिषा॑
 संमृ॑शन्ताम्। अ॒न॒श्रवो॑ अन॒मीवाः सु॒शेवा॑ आ॒रोह॑न्तु ज॒नयो॑
 योनि॑म॒ग्रे। यदाञ्ज॑नत्रैककु॒दञ्जा॑त॒ हिम॑व॒तस्परि॑। तेना॒मृत॑स्य
 मूले॒नारा॑तीर्ज॒म्भया॑मसि। यथा॒ त्वमु॑द्भि॒नत्स्यो॑षधे पृथि॒व्या
 अधि॑। ए॒वमि॒म उ॒द्भिन्द॑न्तु की॒र्त्या यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑।
 अ॒जोऽस्य॑जा॒स्मद॒घा द्वे॒षाँसि॑ य॒वोऽसि॑ य॒वया॑स्मद॒घा
 द्वे॒षाँसि॑॥ २४॥

भव ज॒म्भया॑मसि त्रीणि च॥ १॥ [९]

अप॑ नः शोशु॑चद॒घम॑ग्रे शुशु॑ध्या र॒यिम्। अप॑ नः

शोशुचदधम्। सुक्षेत्रिया सुंगातुया वंसूया च यजामहे। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयद्भिष्ट एषां प्रास्माकांसश्च सूरयः। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयदग्नेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति सूरयः। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयत्ते अग्ने सूरयो जायेमहि प्र ते वयम्। अपं नः शोशुचदधम्॥२५॥

त्व९ हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अपं नः शोशुचदधम्। द्विषो नो विश्वतोमुखाऽति नावेव पारय। अपं नः शोशुचदधम्। स नः सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्तये। अपं नः शोशुचदधम्। आपः प्रवणादिव यतीरपास्मत्स्यन्दतामधम्। अपं नः शोशुचदधम्। उद्वनादुदकानीवापास्मत्स्यन्दतामधम्। अपं नः शोशुचदधम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाः स्वान्गृहान्। अपं नः शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्चः पुरुषः पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमपं नः शोशुचदधम्॥२६॥

अधमधं चत्वारि च॥१०॥ [१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्। अन्धेन या तमसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्टै। मयैतां माः स्तां भ्रियमाणा देवी सती पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पयसाऽऽवृणीहि। रयिष्ठामग्निं मधुमन्तमूर्मिणमूर्जः सन्तं त्वा पयसोप स९सदेम। स९ रय्या समु वर्चसा सचस्वा नः स्वस्तये।

ये जी॒वा ये च॑ मृ॒ता ये जा॒ता ये च॒ जन्त्याः॑। तेभ्यो॑
घृ॒तस्य॑ धा॒रयितुं॑ मधु॒धारा॑ व्यु॒न्दती॑। मा॒ता रु॒द्राणा॑न्दुहि॒ता
वसू॑नाꣳ स्वसा॑दित्याना॑ममृ॒तस्य॑ नाभिः॑। प्रणु॑वोचं॑ चि॒कितु॑षे
जना॑य॒ मागा॑मना॑गा॒मदि॑तिं वधि॑ष्ट। पिब॑तू॒दकं॑ तृणा॑न्यत्तु।
ओमु॑त्सृ॒जत॥ २७ ॥

वधिष्ट द्वे च॥११॥ [११]

सु॒मङ्ग॒लीरि॒यं व॒धूरि॒माꣳ स॑मे॒त् पश्य॑त । सौभा॑ग्यम॒स्यै
द॒त्त्वाया॑थास्तं॒ वि परे॑तन। इ॒मां त्वमि॑न्द्र मी॒ढ्वः सु॑पु॒त्राꣳ
सु॒भगा॑ कुरु। दशा॑स्यां पु॒त्राणा॑ धेहि॒ पति॑मेकाद॒शं कृ॑धि॥
आ॒वह॑न्ती वि॒तन्वा॒ना। कु॒र्वाणा॑ ची॒रमा॒त्मनः॑। वासा॑ꣳसि म॒म
गाव॑श्च। अ॒न्नपा॒ने च॑ सर्व॒दा। ततो॑ मे॒ श्रिय॑माव॑ह।

सन्त्वा॑ सि॒ञ्चामि॒ यजु॑षां प्र॒जामा॑यु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒
शान्तिः॑॥

॥सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली॥

शं नो मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो भव॑त्व॒र्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॑
बृह॑स्पतिः। शं नो विष्णु॑रुरु॒क्रमः। नमो॑ ब्रह्म॒णे। नम॑स्ते वा॒यो।
त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॒सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्म॑ वदिष्यामि। ऋ॒तं
वदि॑ष्यामि। स॒त्यं वदि॑ष्यामि। तन्मा॑मवतु। तद्व॒त्कार॑मवतु।
अव॑तु माम्। अव॑तु व॒त्कार॑म्। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥१॥

सत्यं वदिष्यामि पञ्च च॥१॥ [१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः स्वरः। मात्रा बलम्। सामं
सन्तानः। इत्युक्तः शीक्षाध्यायः॥२॥

शीक्षां पञ्च॥२॥ [२]

स॒ह नो॑ यशः। स॒ह नो॑ ब्रह्मव॒र्च॒सम्। अथा॑तः स॒ंहिता॒या
उप॑निषदं व्याख्यास्यामः। पञ्च॒स्वधि॑करणेषु। अधि॒लोक॑मधि॒ज्योति॑षमधिविद्यमधिप्रजमध्यात्मम्। ता महास॒ंहिता
इ॒त्याच॑क्षते। अथा॑धि॒लोक॑म्। पृथि॒वी पूर्॒वरूप॑म्।
द्यौरु॑त्तररूपम्। आका॑शः स॒न्धिः॑॥३॥

वायुः सन्धा॒नम्। इत्य॑धि॒लोक॑म्। अथा॑धि॒ज्योति॑षम्। अग्निः
पूर्॒वरूप॑म्। आदि॒त्य उत्त॑ररूपम्। आपः स॒न्धिः। वैद्यु॑तः
सन्धा॒नम्। इत्य॑धि॒ज्योति॑षम्। अथा॑धि॒विद्य॑म्। आचा॒र्यः
पूर्॒वरूप॑म्॥४॥

अन्ते॒वास्यु॑त्तररूपम्। वि॒द्या स॒न्धिः। प्रव॑चनं सन्धा॒नम्।

इत्यधि॒विद्य॒म्। अथाधि॒प्रज॒म्। मा॒ता पूर्वरूप॒म्।
पितोत्तररूप॒म्। प्र॒जा स॒न्धिः। प्र॒जनन॑ स॒न्धान॒म्।
इत्यधि॒प्रज॒म्॥५॥

अथाध्या॒त्मम्। अध॒राह॒नुः पूर्वरूप॒म्। उत्तरा॒ह॒नुरुत्तररूप॒म्।
वाक्स॒न्धिः। जिह्वा॑ स॒न्धान॒म्। इत्यध्या॒त्मम्। इती॒मा
महा॑स॒ंहिताः। य ए॒वमे॒ता महा॑स॒ंहिता व्याख्या॑ता वे॒द।
सन्धी॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभिः। ब्रह्म॑वर्च॒सेना॒न्नाद्येन॑ सुव॒र्ग्येण॑
लोके॒न॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥३॥ [३]

यश्छन्द॑सामृष॒भो वि॒श्वरूपः॑। छन्दो॒भ्योऽध्य॒मृता॑त्सम्ब॒भूव। स
मेन्द्रो॑ मे॒धया॑ स्पृ॒णोतु। अ॒मृत॑स्य दे॒व धार॑णो भूयास॒म्। शरी॑रं
मे विच॑र॒षण॒म्। जिह्वा॑ मे म॒धुम॑त्त॒मा। कर्णा॑भ्यां भूरि॒ विश्रु॑व॒म्।
ब्रह्म॑णः को॒शोऽसि॑ मे॒धया॑पि॒हितः॑। श्रु॒तं मे॑ गोपा॒य। आ॒वह॑न्ती
वित॒न्वा॒ना॥७॥

कु॒र्वाणा॑ ची॒रमा॒त्मनः॑। वासा॑सि॒ मम॒ गाव॑श्च। अ॒न्नपा॒ने
च॑ सर्व॒दा। ततो॑ मे श्रि॒यमा॑व॒ह। लो॒मशां॑ प॒शुभिः॑ स॒ह
स्वाहा॑। आ मा॑ यन्तु ब्रह्मचा॒रिणः॑ स्वाहा॑। वि मा॑ऽऽयन्तु
ब्रह्मचा॒रिणः॑ स्वाहा॑। प्र मा॑ऽऽयन्तु ब्रह्मचा॒रिणः॑ स्वाहा॑। दमा॑
यन्तु ब्रह्मचा॒रिणः॑ स्वाहा॑। शमा॑ यन्तु ब्रह्मचा॒रिणः॑ स्वाहा॑॥८॥

यशो॑ जने॑ऽसानि॒ स्वाहा॑। श्रेया॑न् वस्य॑सोऽसानि॒ स्वाहा॑। तं
त्वा॑ भ॒ग प्रवि॑शानि॒ स्वाहा॑। स मा॑ भ॒ग प्रवि॑श॒ स्वाहा॑।

तस्मिन्त्सहस्रशाखे। निभंगाहं त्वयि मृजे स्वाहा। यथापुः
प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जुरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः।
धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मां भाहि प्र मां
पद्यस्व॥९॥

[४]

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्तिस्रो व्याहृतयः। तासामुहस्मै तां
चतुर्थीम्। माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स
आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः। भूरिति वा अयं लोकः। भुव
इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते।
भूरिति वा अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः।
मह इति चन्द्रमाः। चन्द्रमसा वाव सर्वाणि ज्योतींषि
महीयन्ते। भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति
यजूंषि॥११॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति
वै प्राणः। भुव इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्।
अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा।
चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै
देवा बलिमावहन्ति॥१२॥

[५]

स य ए॒षोऽन्तर॑हृदय आका॒शः। तस्मि॑न्त्रयं पुरु॒षो मनो॑मयः।
अमृ॑तो हिर॒ण्मयः॑। अन्त॑रेण॒ तालु॑के। य ए॒ष स्तन॑
इवाव॒लम्ब॑ते। सै॒न्द्रयो॑निः। यत्रा॒सौ केशा॑न्तो विवर्त॑ते।
व्य॒पोह्य॑ शी॒र्षक॑पा॒ले। भूरि॑त्य॒ग्नौ प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। भुव॒ इति॑
वा॒यो॥१३॥

सुव॒रित्या॑दित्ये। मह॒ इति॑ ब्रह्म॑णि। आ॒प्नोति॑ स्वा॒राज्य॑म्।
आ॒प्नोति॑ मन॑स॒स्पति॑म्। वाक्प॑तिश्चक्षु॑ष्पतिः। श्रोत्र॑पतिर्वि॒
ज्ञान॑पतिः। ए॒तत्ततो॑ भवति। आ॒काश॑शरी॒रं ब्रह्म॑।
स॒त्यात्म॑प्रा॒णारा॑मं मन॑ आनन्दम्। शान्ति॑समृद्धम॒मृत॑म्।
इति॑ प्राचीनयो॒ग्योपा॑स्व॥१४॥

वा॒याव॒मृत॑मेकं च॥६॥ [६]

पृ॒थिव्य॑न्तरि॒क्षं द्यौर्दि॑शोऽवा॒न्तर॑दि॒शाः। अ॒ग्निर्वा॒युरा॑दित्य॒
श्चन्द्र॑मा॒ नक्ष॑त्राणि। आप॒ ओष॑धयो वन॒स्पत॑य आका॒श
आ॒त्मा। इत्य॑धिभू॒तम्। अथा॑ध्या॒त्मम्। प्रा॒णो व्या॑नोऽपान॒
उ॑दानः स॒मानः॑। चक्षुः॑ श्रोत्रं मनो॒ वाक्च॑क्। चर्म॑ मा॒सः
स्ना॒वास्थि॑ म॒ज्जा। ए॒तद॑धि वि॒धाय॑र्षि॒रवो॑चत्। पाङ्क॑ वा इ॒दं
सर्व॑म्। पाङ्के॑नैव पाङ्क॑ः स्पृ॒णोती॑ति॥१५॥

सर्व॑मेकं च॥७॥ [७]

ओमि॑ति ब्रह्म॑। ओमि॒तीद॑ सर्व॑म्। ओमि॒त्येत॑दनुकृति
ह स्म॒ वा अ॒प्योश्चा॑व॒येत्या॑श्चावयन्ति। ओमि॑ति
सा॒मानि॑ गायन्ति। ओ॒शोमि॑ति श॒स्त्राणि॑ श॒सन्ति॑।

ओमित्यध्वर्युः प्रतिगुरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति।
ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह
ब्रह्मोपाप्रवानीति। ब्रह्मैवोपाप्रोति॥१६॥

ओन्दश॥८॥ [८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च।
तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं
च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च।
मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने
च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने
च। सत्यमिति सत्यवचा राथीतरः। तप इति तपोनित्यः
पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि
तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥९॥ [९]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिवा। ऊर्ध्वपवित्रो
वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणः सर्वर्चसम्। सुमेधा
अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहं षट्॥१०॥ [१०]

वेदमनूच्याचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं
चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य
प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न

प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्।
स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो
भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि
कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकं
सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः।
तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रशंसितव्यम्। श्रद्धया देयम्।
अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। हिया देयम्। भिया
देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा
वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा
धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः।
अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता
आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्।
तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा
वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु
चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्त्सु च॥११॥ — [११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं

न॒ इन्द्रो॑ बृ॒हस्पतिः॑। शं नो॒ विष्णु॑रुरु॒क्रमः॑। नमो॒
ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वायो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑सि। त्वामे॒व
प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑वादिषम्। ऋ॒तम॑वादिषम्। स॒त्यम॑वादिषम्।
तन्मा॑मा॒वीत्। तद्व॒क्तार॑मा॒वीत्। आ॒वीन्मा॑म्। आ॒वीद्व॒क्तार॑म्।
ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥२३॥

स॒त्यम॑वादिषं पञ्च च॥१२॥

[१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नो॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहे।
ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहे॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒
शान्तिः॑॥

ब्रह्म॒विदा॑प्रोति॒ पर॑म्। तदेषा॒भ्युक्ता॑। स॒त्यं ज्ञा॒नम॑नु॒न्तं ब्रह्म॑।
यो वेद॒ निहि॑तं गुहा॒यां पर॑मे व्यो॒मन्। सोऽश्रु॑ते
सर्वा॒न्कामा॑न्त्स॒ह। ब्रह्म॑णा विप॒श्चितेति॑। तस्मा॒द्वा
ए॒तस्मा॑दा॒त्मन॑ आका॒शः सम्भू॑तः। आ॒का॒शाद्वा॒युः।
वा॒यो र॒ग्निः। अ॒ग्नेरापः॑। अ॒द्भ्यः पृ॑थि॒वी। पृ॒थि॒व्या ओष॑धयः।
ओष॑धी॒भ्योऽन्न॑म्। अन्नात्पुरु॑षः। स वा एष पुरु॑षोऽन्न॑रस॒मयः॑।
तस्येद॑मे॒व शि॒रः। अयं दक्षि॑णः प॒क्षः। अयमुत्त॑रः प॒क्षः।
अयमा॒त्मा। इदं पु॒च्छं प्रति॑ष्ठा। तदप्येष श्लो॑को भ॒वति॑॥१॥

अन्ना॒द्वै प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। याः काश्च॑ पृथि॒वीः श्रि॒ताः।
अथो॒ अन्नै॑नै॒व जी॑वन्ति। अथै॒नदपि॑ यन्त्यन्त॒तः। अन्न॑ः

हि भू॒तानां॑ ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वो॑षधमुच्यते। सर्वं॑ वै
 तेऽन्नमा॑प्नुवन्ति। येऽन्नं॑ ब्रह्मोपास॑ते। अन्न॑ः हि भू॒तानां॑
 ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वो॑षधमुच्यते। अन्नाद्भू॒तानि॑ जायन्ते।
 जाता॒न्यन्नै॑न वर्धन्ते। अद्यतेऽस्ति च॑ भू॒तानि॑। तस्मादन्नं
 तदुच्य॑त इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नं॑रसमयात्। अन्योऽन्तर
 आत्मा॑ प्राण॒मयः॑। तेनैष पूर्णः॑। स वा एष पुरुषवि॑ध ए॒व।
 तस्य॑ पुरुषवि॑धताम्। अन्वयं॑ पुरुष॒विधः॑। तस्य॑ प्राणं॑ ए॒व
 शिरः॑। व्यानो दक्षि॑णः प॒क्षः। अपान उत्त॑रः प॒क्षः। आका॑श
 आ॒त्मा। पृथि॒वी पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तदप्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॥२॥

प्रा॒णं दे॒वा अनु॑ प्राण॑न्ति। म॒नुष्याः॑ प॒शव॑श्च॒ ये। प्रा॒णो
 हि भू॒ताना॑मायुः॑। तस्मात्सर्वा॑युषमुच्यते। सर्वमे॒व त॒
 आयु॑र्यन्ति। ये प्रा॒णं ब्रह्मो॑पास॑ते। प्रा॒णो हि भू॒ताना॑मायुः॑।
 तस्मात्सर्वा॑युषमुच्य॑त इति। तस्यैष॑ ए॒व शारी॑र आ॒त्मा।
 यः पूर्॒वस्य॑। तस्माद्वा एतस्मात् प्रा॒णमया॑त्। अन्योऽन्तर
 आत्मा॑ मनो॒मयः॑। तेनैष पूर्णः॑। स वा एष पुरुषवि॑ध ए॒व।
 तस्य॑ पुरुषवि॑धताम्। अन्वयं॑ पुरुष॒विधः॑। तस्य॑ यजु॑रे॒व
 शिरः॑। ऋ॒ग्दक्षि॑णः प॒क्षः। सामोत्त॑रः प॒क्षः। आदेश॑ आ॒त्मा।
 अथ॒र्वाङ्गि॑रसः पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तदप्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॥३॥

यतो॒ वाचो॑ निर्वर्तन्ते। अप्रा॑प्य॒ मन॑सा स॒ह। आनन्दं॑ ब्रह्म॑णो
 विद्वान्। न बिभेति॑ कदा॑चनेति। तस्यैष॑ ए॒व शारी॑र आ॒त्मा।
 यः पूर्॒वस्य॑। तस्माद्वा एतस्मान्मनो॑मयात्। अन्योऽन्तर आ॒त्मा

विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेदं। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति। शरीरे पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्त्समश्रुत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुँल्लोकं प्रेत्य। कश्चित्समश्नुता(३) उ। सौऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा। इदं सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तत्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्।

तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च।
निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं
चानृतं च सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तत्सत्यमित्याचक्षते।
तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

असद्वा इदमग्रं आसीत्। ततो वै सदजायत।
तदात्मानं स्वयमकुरुत। तस्मात्तत्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै
तत्सुकृतम्। रसो वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी
भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश
आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्यैवैष
एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां
विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्यैवैष
एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव
भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदैति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्नि-
श्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य
मीमांसा भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो
दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा
स्यात्। स एको मानुषं आनन्दः। ते ये शतं मानुषां
आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य
चाकामहतस्य। ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स
एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः। स एकः पितॄणां
 चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानामानन्दाः। स एकः
 आजानजानां देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते
 ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः। स एकः कर्मदेवानां
 देवानामानन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य
 चाकामहतस्य। ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः।
 स एको देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतं देवानामानन्दाः। स एक इन्द्रस्यानन्दः।
 श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतमिन्द्रस्यानन्दाः।
 स एको बृहस्पतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतं बृहस्पतेरानन्दाः। स एकः प्रजापतेरानन्दः।
 श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं प्रजापतेरानन्दाः।
 स एको ब्रह्मणो आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। स
 यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्।
 अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं
 प्राणमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं मनोमयमात्मानमुप-
 सङ्कामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतमानन्द-
 मयमात्मानमुपसङ्कामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो
 विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति। एत९ ह वाचं न तपति।

किमहं॑ साधुं॑ नाक॒रवम्। किमहं॑ पापमकर॑वमि॒ति। स य
 एवं विद्वाने॒ते आत्मा॑नः॒ स्पृणु॑ते। उ॒भे ह्ये॒वैष॒ एते॒ आत्मा॑नः॒
 स्पृणु॑ते। य ए॒वं वेद॑। इत्यु॑प॒निषत्॥९॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहे। तेज॒स्वि
 ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहे॑॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो
ब्रह्मेति। तस्मा एतत्प्रोवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं
मनो वाचमिति। त९ होवाच। यतो वा इमानि
भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभि
संविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स
तपस्तप्त्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्धेव खल्विमानि भूतानि
जायन्ते। अन्नेन जातानि जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभि
संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।
अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त९ होवाच। तपसा ब्रह्म
विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स
तपस्तप्त्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्धेव खल्विमानि भूतानि
जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि
संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।
अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त९ होवाच। तपसा ब्रह्म

विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तं हौवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तं हौवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या। पुरमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतिष्ठिति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्वृतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्।

प्रा॒णे शरी॑रं॒ प्रति॑ष्ठितम्। शरी॑रे प्रा॒णः प्रति॑ष्ठितः। तदे॒तदन्न॑मन्ने॒ प्रति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने॒ प्रति॑ष्ठितं वेद॒ प्रति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्नादो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥ ७ ॥

अन्नं॑ न परि॑चक्षीत। तद्व॒तम्। आपो॑ वा अन्नम्॑। ज्योति॑रन्नादम्। अ॒प्सु ज्योतिः॑ प्रति॑ष्ठितम्। ज्योति॑ष्यापः॒ प्रति॑ष्ठिताः। तदे॒तदन्न॑मन्ने॒ प्रति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने॒ प्रति॑ष्ठितं वेद॒ प्रति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्नादो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥ ८ ॥

अन्नं॑ बहु॒ कुर्वी॑त। तद्व॒तम्। पृथि॑वी वा अन्नम्॑। आ॒काशो॑ऽन्नादः। पृथि॑व्यामा॒काशः॑ प्रति॑ष्ठितः। आ॒काशे॑ पृथि॑वी प्रति॑ष्ठिता। तदे॒तदन्न॑मन्ने॒ प्रति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने॒ प्रति॑ष्ठितं वेद॒ प्रति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्नादो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥ ९ ॥

न कश्चन॑ वसतौ प्रत्या॑चक्षीत। तद्व॒तम्। तस्माद्य॑या कया॒ च वि॑धया बह्व॑न्नं प्राप्नुयात्। अरा॑ध्यस्मा अन्नमि॑त्याचक्षते। एतद्वै मुखतो॑ऽन्नं॑ रा॒द्धम्। मुखतो॑ऽस्मा अ॑न्नं॑ रा॒ध्यते। एतद्वै मध्यतो॑ऽन्नं॑ रा॒द्धम्। मध्यतो॑ऽस्मा अ॑न्नं॑ रा॒ध्यते। एतद्वा अन्ततो॑ऽन्नं॑ रा॒द्धम्। अन्ततो॑ऽस्मा अ॑न्नं॑ रा॒ध्यते। य ए॒वं वेद॑। क्षेम इति॑ वा॒चि। योग॑क्षेम इति॑ प्रा॒णापा॑नयोः। कर्मे॑ति ह॒स्तयोः॑। गति॑रिति॑ पा॒दयोः॑। विमुक्ति॑रिति॑

पा॒यौ। इति॑ मा॒नुषीः॑ स॒मा॒ज्ञाः। अथ॑ दै॒वीः। तृ॒प्तिरि॑ति
वृ॒ष्टौ। ब॒लमि॑ति वि॒द्युति॑। य॒श इति॑ प॒शुषु। ज्योति॑रिति
नक्ष॑त्रेषु। प्र॒जाति॑रमृत॒मान॑न्द इत्युप॒स्थे। सर्व॑मित्याका॒शे।
तत्प्र॑तिष्ठेत्युपासी॒त। प्रति॑ष्ठा॒वान्भ॒वति॑। तन्म॑ह इत्युपासी॒त।
म॑हान्भ॒वति॑। तन्म॑न इत्युपासी॒त। मान॑वान्भ॒वति॑। तन्न॑म
इत्युपासी॒त। न॒म्यन्ते॑ऽस्मै का॒माः। तद्ब्र॑ह्मेत्युपासी॒त।
ब्र॒ह्म॑वान्भ॒वति॑। तद्ब्र॑ह्मणः परिम॑र इत्युपासी॒त। पर्ये॑ण
म्रिय॑न्ते द्विष॑न्तः स॒प॒त्नाः। परि॑ येऽप्रि॒यां भ्रातृ॑व्याः। स
यश्चा॑यं पु॒रुषे। यश्चा॑सा॒वादि॒त्ये। स ए॒कः। स य॑ एवंवि॒त्।
अ॒स्माल्लो॑कात्प्रे॒त्या। ए॒तम॑न्नमयमा॒त्मान॑मुप॑सङ्क॒म्य। ए॒तं
प्रा॑णमयमा॒त्मान॑मुप॑सङ्क॒म्य। ए॒तं म॑नोमयमा॒त्मान॑मुप॑-
सङ्क॒म्य। ए॒तं वि॒ज्ञान॑मयमा॒त्मान॑मुप॑सङ्क॒म्य। ए॒तमा॑नन्दमय-
मा॒त्मान॑मुप॑सङ्क॒म्य। इमाँ॑ल्लो॒कान्का॑मा॒न्त्री का॑मरूप्य॑नु॒स॒ञ्चर॑न्।
ए॒तत्साम॑ गा॒यन्ना॒स्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३) वु।
अ॒हम॑न्नम॒हम॑न्नम॒हम॑न्नम्। अ॒हम॑न्ना॒दो(२)ऽह॑मन्ना॒दो(२)-
ऽह॑मन्ना॒दः। अ॒ह॒ः श्लो॒क॒कृ॒द॒ह॒ः श्लो॒क॒कृ॒द॒ह॒ः श्लो॒क॒कृ॒त्।
अ॒हम॑स्मि प्रथ॒मजा॑ ऋ॒ता(३) स्य॑। पूर्वं॑ दे॒वेभ्यो॑ अ॒मृत॑स्य
ना(३) भा॒इ। यो मा॑ द॒दाति॑ स इ॒देव॑ मा(३) वाः।
अ॒हम॑न्नम॒न्नम॑दन्त॒मा(३) द्वि॑। अ॒हं वि॒श्वं भु॒वं न॒मभ्य॑भ॒वाम्।
सु॒व॒र्न ज्योतीः॑। य ए॒वं वेद॑। इत्युप॑निषत्॥१०॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि

ना॒व॒धी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒व॒है॑ । ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भस्यपारे भुवनस्य मध्ये नाकस्य पृष्ठे महतो महीयान्।
शुक्रेण ज्योतींषि समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः॥
यस्मिन्निदं सं च विचैति सर्वं यस्मिन्देवा अधि विश्वे
निषेदुः। तदेव भूतं तदु भव्यमा इदं तदक्षरे परमे व्योमन्॥
येनावृतं खं च दिवं महीं च येनादित्यस्तपति तेजसा भ्राजसा
च। यमन्तः समुद्रे कवयो वयन्ति यदक्षरे परमे प्रजाः॥
यतः प्रसूता जगतः प्रसूती तोयेन जीवान्व्यसंसर्ज भूम्याम्।
यदोषधीभिः पुरुषान्पशूँश्च विवेश भूतानि चराचराणि॥
अतः परं नान्यदणीयसं हि परात्परं यन्महतो महान्तम्।
यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं तमसः परस्तात्॥१॥
तदेवर्तं तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्। इष्टापूर्तं
बहुधा जातं जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः॥
तदेवाग्निस्तद्वायुस्तत्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः। तदेव शुक्रममृतं
तद्ब्रह्म तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः
पुरुषादधि। कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥

अ॒र्द्धमा॒सा मा॒सा ऋ॒तवः॑ संवत्स॒रश्च॑ कल्पताम्। स आपः॑
प्रदु॒घे उ॒भे इ॒मे अ॒न्तरि॑क्षमथो सु॒वः॑॥ नैन॑मूर्ध्वं न ति॒र्यश्च॑
न मध्ये॒ परि॑जग्रभत्। न तस्यै॒शे कश्च॑न तस्य॑ नाम
म॒हद्य॑शः॥२॥

न स॒न्द॒शे तिष्ठ॑ति रू॒पम॑स्य॒ न चक्षु॑षा पश्यति॒ कश्च॑नैन॑म्।
हृ॒दा म॑नी॒षा मन॑साऽभि॒कृतो॑ य ए॒नं वि॒दुरमृ॑तास्ते
भ॑वन्ति॥ अ॒द्भ्यः सम्भू॑तो हि॒रण्यग॑र्भ इत्य॒ष्टौ॥ ए॒ष हि
दे॒वः प्र॒दिशो॑नु सर्वाः॒ पूर्वा॑ हि जा॒तः स उ॒ गर्भे॑ अ॒न्तः।
स वि॒जाय॑मानः स जनि॒ष्यमा॑णः प्र॒त्यङ्मुखो॑स्तिष्ठति
वि॒श्वतो॑मुखः॥ वि॒श्वत॑श्चक्षुरु॒त वि॒श्वतो॑मुखो वि॒श्वतो॑हस्त
उ॒त वि॒श्वत॑स्पात्। सं बा॒हुभ्या॑ नम॑ति सं पत॑त्रैर्द्यावा॑पृथि॒वी
ज॒नय॑न्दे॒व एकः॑॥ वे॒नस्त॑त्पश्य॒न्विश्वा॑ भुव॑नानि वि॒द्वान् यत्र॑
वि॒श्वं भव॑त्येक॑नीलम्। यस्मि॑न्नि॒दं सं च॒ विचै॑क॒ं स ओ॒तः
प्रो॒तश्च॑ वि॒भुः प्र॒जासु॑। प्र तद्वो॑चे अ॒मृतं॑ नु वि॒द्वान्ग॑न्ध॒र्वो
नाम॑ निहि॑तं गुहा॑सु॥३॥

त्रीणि॑ प॒दा निहि॑ता गुहा॑सु यस्तद्वे॒दं सवि॑तुः पि॒ताऽस॑त्।
स नो॑ बन्धु॑र्जनि॒ता स वि॑धा॒ता धामा॑नि वे॒द भुव॑नानि
वि॒श्वा। यत्र॑ दे॒वा अ॒मृत॑मानशा॒नास्तृ॑तीये धामा॑न्यभ्यैर॑यन्त।
परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति स॒द्यः परि॑ लो॒कान् परि॑
दिशः॑ परि॒ सुवः॑। ऋ॒तस्य॑ तन्तुं॑ वित॑तं वि॒चृत्य॑
तद॑पश्य॒त्तद॑भवत् प्र॒जासु॑। प॒रीत्य॑ लो॒कान्प॒रीत्य॑ भू॒तानि॑

पूरीत्य॑ सर्वाः॑ प्र॒दिशो॑ दि॒शश्च॑। प्र॒जाप॑तिः प्रथम॒जा
 ऋ॒तस्य॑ऽऽत्मन॑ऽऽत्मानं॑म॒भिसम्ब॑भूव। सद॑स॒स्पति॑मद्भु॒तं
 प्रि॒यमिन्द्र॑स्य॒ काम्य॑म्। सनि॑ मे॒धाम॑यासिषम्। उद्दी॑प्यस्व
 जा॒तवे॒दोऽप॒घ्नन्नि॑र्ऋ॒तिं मम॑॥४॥

प॒शूँश्च॑ म॒ह्यमा॑व॒ह जी॒वनं॑ च॒ दिशो॑ दि॒श। मा नो॑
 हि॒ँसी॒ज्जा॒तवे॒दो गाम॑श्च॒ पुरु॑षं जग॑त्। अ॒बिभ्र॑द॒ग्न आ॒गहि॑
 श्रि॒या मा॒ परि॑पातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरु॑षस्य वि॒द्म सह॑स्रा॒क्षस्य॑ महा॒देव॑स्य॒ धीम॑हि। तन्नो॑ रु॒द्रः
 प्र॒चो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ महा॒देवाय॑ धीम॑हि। तन्नो॑
 रु॒द्रः प्र॒चो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ व॒क्रतु॑ण्डाय॒ धीम॑हि।
 तन्नो॑ द॒न्तिः प्र॒चो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ च॒क्रतु॑ण्डाय॒ धीम॑हि॥५॥

तन्नो॑ न॒न्दिः प्र॒चो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ महा॒सेनाय॑
 धीम॑हि। तन्नः॑ ष॒ण्मुखः॑ प्र॒चो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑
 सुव॑र्णप॒क्षाय॑ धीम॑हि। तन्नो॑ ग॒रुडः॑ प्र॒चो॒दया॑त्। वे॒दा॒त्म॒नाय॑
 वि॒द्महे॑ हि॒रण्य॑ग॒र्भाय॑ धीम॑हि। तन्नो॑ ब्र॒ह्म प्र॒चो॒दया॑त्।
 ना॒रा॒य॒णाय॑ वि॒द्महे॑ वा॒सुदे॑वाय॒ धीम॑हि। तन्नो॑ वि॒ष्णुः
 प्र॒चो॒दया॑त्। व॒ज्र॒न॒खाय॑ वि॒द्महे॑ ती॒क्ष्णद॑ष्ट्राय॒ धीम॑हि॥६॥

तन्नो॑ ना॒रसि॑ंहः प्र॒चो॒दया॑त्। भा॒स्क॒राय॑ वि॒द्महे॑

महद्युतिकराय॑ धीमहि। तन्नो॑ आदित्यः प्रचोदया॑त्।
वैश्वान॒राय॑ वि॒द्महे॑ लाली॒लाय॑ धीमहि। तन्नो॑ अग्निः
प्रचोदया॑त्। का॒त्या॒य॒नाय॑ वि॒द्महे॑ कन्यकु॒मारि॑ धीमहि। तन्नो॑
दुर्गिः प्रचोदया॑त्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

स॒ह॒स्र॒पर॑मा दे॒वी श॒त॒मू॒ला श॒ताङ्कु॑रा। सर्व॑ ह॒रतु॑ मे पा॒पं
दूर्वा दुःस्वप्न॑नाश॒नी। काण्डा॑त्काण्डात् प्र॒रोह॑न्ती॒ परुषः॑ परुषः
परि॑ ॥ ७ ॥

ए॒वानो॑ दूर्वे॒ प्रत॑नु स॒हस्रे॑ण श॒तेन॑ च। या श॒तेन॑ प्रत॒नोषि॑
स॒हस्रे॑ण वि॒रोह॑सि। तस्या॑स्ते दे॒वीष्टके॑ वि॒धेम॑ ह॒विषा॑
व॒यम्। अश्व॑क्रान्ते रथ॒क्रान्ते॑ वि॒ष्णुक्रान्ते॑ व॒सुन्ध॑रा। शिरसा॑
धारयिष्या॒मि र॒क्षस्व॑ मा॑ पदे॒ पदे॑।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमि॑र्धेनु॒र्धर॑णी लो॒कधा॒रिणी॑। उ॒द्धृता॑ऽसि व॒राहे॑ण॒ कृष्णे॑न
श॒तबा॑हुना। मृ॒त्तिके॑ ह॒न मे॑ पा॒पं य॒न्मया॑ दुष्कृतं॒ कृतम्॑।
मृ॒त्तिके॑ ब्रह्म॒दत्ता॑ऽसि॒ काश्य॑पेनाभि॒मन्त्रि॑ता। मृ॒त्तिके॑ देहि॑ मे
पुष्टिं॒ त्वयि॑ स॒र्वं प्र॒तिष्ठि॑तम् ॥ ८ ॥

मृ॒त्तिके॑ प्र॒तिष्ठि॑ते स॒र्वं त॒न्मे निर्णु॑द॒ मृत्तिके॑। तया॑ ह॒तेन॑ पापे॒न
ग॒च्छामि॑ प॒रमा॑ गतिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे॒ ततो॑ नो॒ अभयं॑ कृधि। मघ॑वन्छृग्धि॒ तव॑
तन्न॑ ऊ॒तये॑ वि॒द्विषो॑ वि॒मृधो॑ जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृ॒त्रहा॑
वि॒मृधो॑ व॒शी। वृषेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॑र्दधातु।
आपा॑न्तमन्युस्तृ॒पल॑प्रभर्मा॒ धुनिः॑ शिमी॑वाञ्छ॒रुमा॑ ऋ॒जीषी॑।
सोमो॒ विश्वा॑न्यत॒सावना॑नि॒ नार्वा॑गिन्द्रं॒ प्रति॑माना॒निदे॑भुः॥९॥

ब्रह्म॑जज्ञानं प्रथ॒मं पु॒रस्ता॒द्विसी॑म॒तः सुरु॑चो॒ वेन॑ आ॒वः।
सबु॑धिया॒ उप॒मा अ॑स्य वि॒ष्ठाः स॒तश्च॒ योनि॑मस॒तश्च॒ विवः॑।
स्यो॒ना पृ॑थिवि॒ भवा॑ऽनृक्ष॒रा नि॒वेश॑नी। यच्छा॑नः शर्म॑ सप्र॒थाः।
गन्ध॑द्वा॒रां दुरा॑ध॒रूषां॑ नि॒त्यपु॑ष्टां॒ करि॑षिणी॒म्। ई॒श्वरी॑
सर्व॑भू॒तानां॑ तामि॒होप॑ह्वये॒ श्रिय॑म्। श्री॑र्मे भु॒जतु॑। अल॑क्ष्मी॒र्मे
न॒श्यतु॑। विष्णु॑मुखा॒ वै दे॒वाश्छन्दो॑भिरि॒माँल्लो॒कान॑नप॒ज्य्यम॒भ्यज॑यन्।
म॒हाः इन्द्रो॒ वज्र॑बाहुः॒ षोड॑शी शर्म॑ यच्छ॒तु॥१०॥

स्व॒स्ति नो॑ म॒घवा॑ करोतु॒ हन्तु॑ पा॒प्मानं॒ योऽस्मान्
द्वेष्टि॑। सो॒मान॒ः स्वर॑णं कृणु॒हि ब्र॑ह्मणस्प॒ते। क॒क्षीव॑न्तं
य औ॑शि॒जम्। शरी॑रं यज्ञशम॒लं कु॑सी॒दं तस्मि॑न्त्सीदतु॒
योऽस्मान्॑ द्वेष्टि॑। च॒रणं प॒वित्रं॒ वित॑तं पुरा॒णं येन॑ पू॒तस्तर॑ति
दुष्कृ॑तानि॒। तेन॑ प॒वित्रे॑ण शु॒द्धेन॑ पू॒ता अति॑ पा॒प्मान॒मरा॑तिं
तरे॑म। स॒जोषा॑ इन्द्र॒ सग॑णो म॒रुद्धिः॑ सोमं॑ पिब वृ॒त्रह॑ञ्छूर

विद्वान्। जहि शत्रूँ॑ रप॒ मृधो॑ नुद॒स्वाथाभयं॑ कृणुहि
वि॒श्वतो॑नः। सुमि॒त्रा न॒ आप॒ ओष॑धयः सन्तु दुर्मि॒त्रास्तस्मै॑
भूयासु॒र्योऽस्मान् द्वेष्टि॑ यं च॒ वयं॑ द्विष्मः। आपो॒ हिष्ठा
म॒योभुव॒स्ता न॑ ऊ॒र्जे द॑धातन॥११॥

म॒हेर॑णाय॒ चक्ष॑से। यो वः शि॒वत॑मो रस॒स्तस्य॑ भाजयते॒ ह
नः॑ । उ॒शती॑रिव मा॒तरः॑ । तस्मा॒ अर॑ङ्ग॒ मामवो॑ यस्य॒ क्षया॑य॒
जिन्व॑थ। आपो॑ ज॒नय॑था च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हि॒र॑ण्यशृङ्गं वरु॑णं प्रप॑द्ये ती॒र्थं मे दे॒हि याचि॑तः। य॒न्मया॑
भु॒क्तम॑साधू॒नां पा॑पेभ्यश्च प्र॒तिग्र॑हः। यन्मे॒ मन॑सा वा॒चा क॑र्म॒णा
वा दु॑ष्कृतं कृतम्। तन्न॒ इन्द्रो॑ वरु॑णो बृह॒स्पतिः॑ सवि॒ता
च पु॑नन्तु पुनः॑ पुनः। नमो॒ऽग्नये॑ऽप्सुमते॒ नम॑ इन्द्रा॒य नमो॑
वरु॑णाय॒ नमो॑ वारु॒ण्यै नमो॑ऽद्ध्यः॥१२॥

यद॒पां क्रू॑रं यद॒मेध्यं॑ यद॒शान्तं॑ तदप॑गच्छतात्।
अ॒त्या॒शना॑दती॒पा॒नाद्य॑च्च उ॒ग्रात् प्र॑तिग्रहा॑त्। तन्नो॒ वरु॑णो
रा॒जा पा॑णिना॑ ह्यव॒मर्श॑तु। सोऽह॑मपा॒पो वि॒रजो॑ निर्मु॒क्तो
मु॒क्तकि॒ल्बिषः॑। नाक॑स्य पृ॒ष्ठमा॑रु॒ह्य ग॑च्छेद्ब्रह्म॑सलो॒कता॑म्।
यश्चा॒प्सु वरु॑णः स पु॒नात्व॑घम॒र्षणः॑। इ॒मं मे॑ गङ्गे॒ यमु॑ने
सर॑स्वति॒ शुतु॑द्रि॒ स्तोम॑ः सच॒ता परु॑ष्ण्या। अ॒सि॒क्रिया
म॑रुद्वृ॒धे वि॒तस्त॒याऽऽर्जी॑कीये श्रुणु॒ह्या सु॒षोम॑या। ऋ॒तं च॑

स॒त्यं चा॒भी॒द्धा॒त्तप॒सोऽध्य॑जायत। ततो॒ रात्रि॑रजायत् ततः
समु॒द्रो अ॑र्णवः॥१३॥

समु॒द्रादर्ण॑वादधि॑ संवत्स॒रो अ॑जायत। अ॒होरा॒त्राणि
वि॒दध॑द्वि॒श्वस्य॑ मि॒षतो॑ व॒शी। सू॒र्याच॒न्द्रमसौ॑ धा॒ता
य॑थापूर्वम॑कल्पयत्। दि॒वं च॑ पृथि॒र्वीं चा॒न्तरि॑क्ष॒मथो॑
सु॒वः। यत्पृ॑थि॒व्या५ रज॑स्व॒ मान्तरि॑क्षे वि॒रोद॑सी।
इ॒माऽस्त॑दा॒पो व॑रुणः पु॒नात्व॑घम॒र्षणः। पु॒नन्तु॑ वस॑वः
पु॒नातु॑ वरु॒णः पु॒नात्व॑घम॒र्षणः। ए॒ष भू॒तस्य॑ म॒ध्ये भु॑वन॒स्य
गो॒प्ता। ए॒ष पु॒ण्यकृ॑तां लो॒का॒नेष॑ मृ॒त्योर्हि॑र॒ण्मय॑म्।
द्या॒वापृ॑थि॒व्योर्हि॑र॒ण्मय॑५ स५श्चि॑त॒५ सु॒वः॥१४॥

स नः॒ सु॒वः स५शि॑शाधि। आ॒र्द्रं ज्व॑ल॒ति ज्योति॑र॒हम॑स्मि।
ज्योति॑र्ज्वल॒ति ब्र॑ह्मा॒हम॑स्मि। योऽह॑म॒स्मि ब्र॑ह्मा॒हम॑स्मि।
अ॒हम॑स्मि॒ ब्र॒ह्मा॒हम॑स्मि। अ॒हमे॒वाहं॑ मां जु॒होमि॑
स्वाहा॑। अ॒का॒र्य॒का॒र्यव॑की॒र्णी स्ते॒नो भ्रू॑ण॒हा गु॑रु॒त॒ल्पगः॑।
वरु॑णोऽपा॒म॒घम॑र्षणस्तस्मा॑त्पा॒पात् प्र॑मु॒च्यते। र॒जो
भूमि॑स्त्व॒मा५ रो॒दय॑स्व॒ प्रव॑दन्ति॒ धीराः॑। पु॒नन्तु॑ ऋ॒षेयः॑
पु॒नन्तु॑ वस॑वः पु॒नातु॑ वरु॒णः पु॒नात्व॑घम॒र्षणः। आ॒क्रान्त्स॑मु॒द्रः
प्र॑थ॒मे वि॑ध॒र्मं ज॒नय॑न्प्र॒जा भु॑वन॒स्य रा॒जा। वृ॒षां प॒वित्रे॑
अधि॑ सानो॒ अव्ये॑ बृ॒हत्सो॑मो॒ वावृ॑धे सु॒वान॑ इ॒न्दुः॥१५॥

[१]

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जा॒तवे॑द॒से सु॒नवा॑म॒ सोम॑म॒राती॒यतो॑ निज॑हाति॒ वेदः॑ । स
 नः॑ पर्ष॒दति॑ दु॒र्गाणि॑ वि॒श्वा ना॒वेव॑ सिन्धुं॑ दु॒रिता॑ऽत्य॒ग्निः ।
 ताम॒ग्निव॑र्णां तप॑सा ज्वल॒न्तीं वै॒रोच॑नीं क॒र्मफ॑लेषु जुष्टा॑म् ।
 दु॒र्गा दे॒वीः श॑रण॒महं॑ प्रप॑द्ये सु॒तर॑सि तर॒से नमः॑ । अ॒ग्ने त्वं
 पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्त्स्व॒स्तिभि॑रति॒ दुर्गा॑णि वि॒श्वा । पू॒श्च
 पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न॑ उ॒र्वी भवा॑ तो॒काय॑ तन॒याय॑ शं योः । वि॒श्वानि॑
 नो दु॒र्गहा॑ जा॒तवे॑दः सिन्धुं॑ न ना॒वा दु॑रि॒ताति॑ पर्षि ।
 अ॒ग्ने अ॒त्रिव॒न्मन॑सा गृणा॒नोऽस्मा॑कं बो॒ध्यवि॒ता त॒नूना॑म् ।
 पृ॒तना॒जित॑ः सह॑मान॒मग्नि॑मु॒ग्रं हु॑वेम पर॒मात्स॒धस्था॑त् । स
 नः॑ पर्ष॒दति॑ दु॒र्गाणि॑ वि॒श्वा क्षा॑म॒द्दे॒वो अ॒ति दु॑रि॒ताऽत्य॒ग्निः ।
 प्र॒लोषि॑ क॒मीड्यो॑ अध्व॒रेषु॑ स॒नाच्च॑ होता॒ नव्य॑श्च स॒त्सि ।
 स्वा॒श्चा॒ग्ने त॒नुवं॑ पि॒प्रय॑स्वा॒स्मभ्य॑ च सौ॒भ॒गमा॑य॒जस्व ।
 गोभि॑र्जुष्ट॒मयु॑जो निषि॑क्तं तवै॒न्द्र वि॒ष्णो॒रनु॑स॒ञ्चरे॑म । नाक॑स्य
 पृ॒ष्ठम॒भि सं॒वसा॑नो॒ वैष्ण॑वीं लो॒क इ॒ह मा॑दयन्ताम् ॥१६॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूर॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वा॒हा भुवो॑ वा॒यवे॑ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑
 सु॒व॒रादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वा॒हा भूर्भुवः॑ सु॒वश्च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः
 स्वा॒हा नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सु॒व॒रोम् ॥१७॥

[३]

भूरन्नम॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॒ भुवोऽन्नं॑ वा॒यवेऽन्तरि॑क्षाय
स्वाहा सुव॒रन्नमादि॑त्याय॒ दिवे स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सुव॒रन्नं
च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः
सुव॒रन्नमो॑म्॥१८॥

[४]

भूर॒ग्नये॑ च पृथि॒व्यै च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॑ चान्तरि॑क्षाय
च मह॒ते च॒ स्वाहा॒ सुव॑रादि॒त्याय॑ च दि॒वे च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒
भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से च॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒
नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॑र्म॒हरो॑म्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि नो अ॒ग्न ए॒नसे॑ स्वाहा। पाहि नो वि॒श्ववे॑द॒से स्वाहा॑। यज्ञं
पाहि वि॒भाव॑सो स्वाहा। सर्वं पाहि शत॒क्र॑तो स्वाहा॥२०॥

[६]

पाहि नो अ॒ग्न ए॒कया॑। पा॒ह्युत॑ द्वितीयया। पा॒ह्यूर्जं॑ तृतीयया।
पाहि गी॒र्भिश्च॑ त॒सृभि॑र्वासो स्वाहा॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छ॒न्द॑सामृष॒भो वि॒श्वरू॑पश्छ॒न्दो॑भ्यश्छ॒न्दा॑ः स्यावि॒वेश॑।
सता॑ः शि॒क्यः पुरो॑वाचोपनिषदिन्द्रो॑ ज्येष्ठ इन्द्रि॒याय॑

ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवरोम्॥ २२॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं
कर्णयोः श्रुतं मा च्योद्वं ममामुष्य ओम्॥ २३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दानं तपो यज्ञस्तपो
भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः॥ २४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो
दूराद्गन्धो वाति यथाऽसिधारां कर्तेऽर्वहितामवक्रामेद्यद्युवे
युवे ह वा विह्वदिष्यामि कर्तं पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं
जुगुप्सेत्॥ २५॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य
जन्तोः। तमक्रतुं पश्यति वीतशोको धातुः प्रसादांन्महिमानं-
मीशम्। सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः समिधः

स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्त इ॒मे लो॒का येषु॑ चर॑न्ति प्रा॒णा
 गु॒हाश॑यां निहि॑ताः स॒प्तस॑प्त। अतः॑ स॒मुद्रा गि॒रय॑श्च
 सर्वे॑ऽस्मात्स्यन्द॑न्ते सिन्ध॑वः सर्व॑रूपाः। अत॑श्च वि॒श्वा
 ओष॑धयो रसा॑श्च येनैष भू॒तस्तिष्ठ॑त्यन्तरा॒त्मा। ब्र॒ह्मा दे॒वानां॑
 प॒दवीः क॑वीनामृषिर्विप्रा॑णां म॒हिषो मृ॒गाणां॑। श्ये॒नो
 गृध्रा॑णाः स्वधि॑तिर्वनाना॑ः सोमः॑ प॒वित्र॑मत्येति॒ रेभन्।
 अ॒जामेकां॑ लोहि॑तशुक्लकृष्णां ब॒ह्वीं प्र॒जां ज॒नय॑न्तीः
 सरू॑पाम्। अ॒जो ह्येको॑ जुषमा॑णोऽनु॒शेते जहा॑त्येनां
 भु॒क्तभो॑गा॒मजो॑ऽन्यः॥ २६॥

ह॒ः सः शु॑चिष॒द्वसु॑रन्तरि॒क्षस॒द्धोता॑ वेदि॒षदति॑थिर्दुरो॒णस॒त्।
 नृ॒षद्व॑र॒सद॑त॒सद्व्योम॑सद॒ब्जा गो॒जा ऋ॒तजा॑ अ॒द्रिजा॑
 ऋ॒तं बृ॒हत्। घृ॒तं मि॑मिक्षिरे घृ॒तम॑स्य॒ योनि॑र्घृ॒ते श्रि॒तो
 घृ॒तमु॑वस्य॒ धाम॑। अ॒नुष्व॑धमाव॒ह मा॒दय॑स्व॒ स्वाहा॑कृतं
 वृष॑भ वक्षि ह॒व्यम्। स॒मुद्रा॑दूर्मिमधु॑माः उ॒दार॑दुपाः शु॒ना
 सम॑मृत॒त्वमा॑नट्। घृ॒तस्य॑ नाम॒ गुह्यं॑ यदस्ति॒ जि॒ह्वा
 दे॒वाना॑ममृत॑स्य॒ नाभिः॑। व॒यं नाम॑ प्रब्र॑वामा घृ॒तेना॑स्मिन्
 य॒ज्ञे धा॑रयामा॒ नमो॑भिः। उप॑ ब्र॒ह्मा शृ॑णवच्छ॒स्यमा॑नं चतुः
 शृ॒ङ्गोव॑मीद्गौर॒ एत॑त्। च॒त्वारि॑ शृ॒ङ्गा त्रयो॑ अस्य॒ पादा॑ द्वे
 शी॒र्षे स॒प्त ह॑स्ता॒सो अ॒स्य। त्रिधा॑ ब॒द्धो वृ॒षभो॑ रौर॒वीति॑
 म॒हो दे॒वो म॒र्त्याः आ॒वि॒वेश॥ २७॥

त्रिधा॑ हि॒तं प॒णिभि॑र्गुह्यमा॑नं गवि॑ दे॒वासो॑ घृ॒तम॑न्वविन्दन्।

इन्द्र॒ एक॒ꣳ सूर्य॒ एकं॑ जजान वे॒नादेक॑ꣳ स्व॒धया॒ निष्ट॑तक्षुः।
 यो दे॒वानां॑ प्रथ॒मं पु॒रस्ता॒द्विश्वा॒धियो॑ रु॒द्रो म॒हर्षिः॑।
 हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भं प॑श्यत जाय॑मानꣳ स नो॑ दे॒वः शु॒भया॒
 स्मृ॒त्या संयु॑नक्तु। यस्मा॒त्परं॑ नाप॑रमस्ति किञ्चि॒द्यस्मां॑
 नाणी॑यो न ज्यायोऽस्ति॒ कश्चित्। वृ॒क्ष इ॒व स्तब्धो॑ दि॒वि
 ति॑ष्ठत्येक॒स्तेने॒दं पूर्णं॑ पुरु॑षेण॒ सर्व॑म्। न कर्म॑णा न प्र॒जया॒
 धने॑न॒ त्यागे॑नैके अमृ॒तत्व॑मान॒शुः। परे॑ण नाकं॒ निहि॑तं गुहा॑यां
 वि॒भ्राज॑ते यद्यत॑यो वि॒शन्ति॑। वे॒दान्त॑वि॒ज्ञान॑सुनिश्चि॒तार्थाः॑
 स॒न्ध्या॑सयो॒गाद्य॑तयः शुद्ध॒सत्वाः॑। ते ब्र॑ह्मलो॒के तु परा॑न्त॒काले॑
 परा॑मृता॒त्परि॑मुच्यन्ति॒ सर्वे॑। द॒हं वि॒पापं॑ पर॒मेश्म॑भूतं
 यत्पु॑ण्डरी॒कं पु॒रम॑ध्यसꣳस्थम्। तत्रा॒पि द॒हं गु॒गनं॑
 विशो॑क॒स्तस्मिन्॑ यद॒न्तस्तदु॑पा॒सित॑व्यम्। यो वे॒दादौ॑ स्व॒रः
 प्रो॒क्तो वे॒दान्ते॑ च प्र॒तिष्ठि॑तः। तस्य॑ प्र॒कृति॑लीन॒स्य यः॒ परः॑
 स म॒हेश्वरः॑॥ २८॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

स॒हस्र॑शी॒र्षं दे॒वं वि॒श्वाक्षं॑ वि॒श्वश॑म्भुम्। वि॒श्वं ना॒राय॑णं
 दे॒वम॑क्षरं॑ पर॒मं प॒दम्। वि॒श्वतः॑ पर॒मान्नि॒त्यं वि॒श्वं
 ना॒राय॑णꣳ ह॒रिम्। वि॒श्वमे॒वेदं॑ पुरु॑षस्तद्वि॒श्वमु॑पजीवति।
 पतिं॑ वि॒श्वस्य॑ऽऽ॒त्मे श्व॑रꣳ शाश्व॑तꣳ शि॒वम॑च्युतम्। ना॒राय॑णं

महाज्ञेयं विश्वात्मानं पुरायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा
नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः
परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च
किञ्चिज्जगत्सर्वं दृश्यते श्रूयतेऽपि वा॥ अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं
व्याप्य नारायणः स्थितः॥२९॥

अनन्तमव्ययं कविः समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश
प्रतीकाशः हृदयं चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ठ्या
वितस्त्यान्ते नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं
भाती विश्वस्यऽऽयतनं महत्। सन्ततः शिलाभिस्तु-
लम्बत्याकोशसन्निभम्। तस्यान्ते सुषिरः सूक्ष्मं तस्मिन्सर्वं
प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महानग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः।
सोऽग्रभुग्विभजन्तिष्ठन्नाहारमजरः कविः। तिर्यगूर्ध्वमधः
शायी रश्मयस्तस्य सन्तता। सन्तापयति स्वं देहमापादतलमस्तकः।
तस्य मध्ये वह्निशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः। नीलतौयद-
मध्यस्थाद्विद्युल्लेखेव भास्वरा। नीवारशूकवत्तन्वी पीता
भास्वत्यणूपमा। तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा
व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः
परमः स्वराट्॥३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥१३॥ [१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता

ऋच॑स्त॒दृचां॑ म॒ण्डल॑ꣳ स ऋ॒चां लो॒कोऽथ॑ य ए॒ष
ए॒तस्मिन्म॒ण्डले॑ऽर्चि॒र्दीप्य॑ते तानि॒ सामा॑नि स सा॒म्राम्म॒ण्डल॑ꣳ
स सा॒म्रां लो॒कोऽथ॑ य ए॒ष ए॒तस्मिन्म॒ण्डले॑ऽर्चिषि॒ पुरु॑ष॒स्तानि॑
यजू॑ꣳषि स यजू॑षां म॒ण्डल॑ꣳ स यजू॑षां लो॒कः सैषा॑ त्र॒य्येव॑
वि॒द्या त॑पति॒ य ए॒षोऽन्तरा॑दित्ये हि॒र॒ण्मयः॑ पुरु॑षः॥ ३१॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आ॒दि॒त्यो वै तेज॑ ओजो॒ बलं॑ यश॒श्चक्षुः॑ श्रोत्र॑मा॒त्मा मनो॑
म॒न्युर्मनु॑र्मृत्युः स॒त्यो मि॒त्रो वा॒युरा॑का॒शः प्रा॒णो लो॑क॒पालः
कः किं कं तत्स॒त्यमन्न॑मायु॒रमृतो॑ जी॒वो वि॒श्वः क॒तमः
स्व॑य॒म्भुः प्र॒जाप॑तिः संवत्स॒र इति॑ संवत्स॒रोऽसावा॑दित्यो
य ए॒ष पुरु॑ष ए॒ष भू॒ताना॑मधि॒पति॑र्ब्रह्म॒णः सायु॑ज्यꣳ
सलो॒कता॑माप्रोत्येतासा॑मेव दे॒वता॑नाꣳ सायु॑ज्यꣳ सा॒ष्टिताꣳ
समा॑नलो॒कता॑माप्रोति॒ य ए॒वं वेदे॑त्यु॒पनिष॑त्॥ ३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निध॑नपतये॒ नमः॑। निध॑नपतान्तिकाय॒ नमः॑। ऊ॒र्ध्वाय॑
नमः॑। ऊ॒र्ध्वलि॑ङ्गाय॒ नमः॑। हि॒र॒ण्याय॑ नमः॑। हि॒र॒ण्यलि॑ङ्गाय॒
नमः॑। सुव॑र्णाय॒ नमः॑। सुव॑र्णलि॒ङ्गाय॑ नमः॑। दि॒व्याय॑ नमः॑।
दि॒व्यलि॑ङ्गाय॒ नमः॑। भ॒वाय॑ नमः॑। भ॒वलि॑ङ्गाय॒ नमः॑। श॒र्वाय॑
नमः॑। श॒र्वलि॑ङ्गाय॒ नमः॑। शि॒वाय॑ नमः॑। शि॒वलि॑ङ्गाय॒

नमः। ज्वलाय॒ नमः। ज्वललिङ्गाय॒ नमः। आत्माय॒ नमः।
 आत्मलिङ्गाय॒ नमः। परमाय॒ नमः। परमलिङ्गाय॒ नमः।
 एतत्सोमस्य॑ सूर्यस्य॒ सर्वलिङ्गं॑ स्थापयति॒ पाणिमन्त्रं॑
 पवित्रम्॥ ३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजा॑तं प्रपद्यामि॒ सद्योजा॑ताय॒ वै नमो॒ नमः॑। भवे॒ भवे॒
 नाति॑ भवे॒ भवस्व॒ माम्। भवोद्भवाय॒ नमः॑॥ ३४॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वाम॒देवाय॒ नमो॑ ज्ये॒ष्ठाय॒ नमः॑ श्रे॒ष्ठाय॒ नमो॑ रु॒द्राय॒ नमः॑
 काला॑य॒ नमः॑ कल॑विकरणा॒य नमो॑ बल॑विकरणा॒य नमो॑
 बला॑य॒ नमो॑ बल॑प्रमथना॒य नमः॑ सर्व॑भूतदमना॒य नमो॑
 मु॒नोन्म॑ना॒य नमः॑॥ ३५॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अ॒घोरे॑भ्योऽथ॒ घोरे॑भ्यो॒ घोर॒घोर॑तरेभ्यः। सर्वे॑भ्यः सर्व॑शर्वे॑भ्यो
 नम॑स्ते अस्तु॒ रु॒द्ररू॑पेभ्यः॥ ३६॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः
प्रचोदयात्॥ ३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणो-
ऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवोम्॥ ३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतये-
ऽम्बिकापतये उमापतये पशुपतये नमो नमः॥ ३९॥

[२२]

ऋतं सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं
विरूपाक्षं विश्वरूपाय वै नमो नमः॥ ४०॥

[२३]

सर्वो वै रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्रः सन्महो
नमो नमः। विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं जायमानं च
यत्। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥ ४१॥

[२४]

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय तव्यसे। वोचेम शन्तमं हृदे।
सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥ ४२॥

[२५]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम् ॥

यस्य वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रतिष्ठिताः प्रत्येवास्याहुतय-
स्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै ॥ ४३ ॥

[२६]

कृणुष्व पाज् इति पञ्च ॥ ४४ ॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदितिर्देवा गन्धर्वा मनुष्याः पितरोऽसुरास्तेषां सर्वभूतानां
माता मेदिनी महती मही सावित्री गायत्री जगत्युर्वी पृथ्वी
बहुला विश्वा भूता कतमा का या सा सत्येत्यमृतेति
वसिष्ठः ॥ ४५ ॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो वा इदं सर्वं विश्वा भूतान्यापः प्राणा वा आपः
पशव आपोऽमृतमापोऽन्नमापः सम्राडापो विराडापः
स्वराडापश्छन्दाऽस्यापो ज्योतीऽष्यापः सत्यमापः सर्वा
देवता आपो भूर्भुवः सुवराप् ओम् ॥ ४६ ॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवीं पूता पुनातु माम्। पुनन्तु
ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता पुनातु माम्। यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा
दुश्चरितं मम। सर्वं पुनन्तु मामापोऽसृतां च प्रतिग्रहः
स्वाहा॥४७॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो
रक्षन्ताम्। यदह्ना पापमकार्षम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्।
पद्भ्यामुदरेण शिश्ना। अहस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं
मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि जुहोमि
स्वाहा॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो
रक्षन्ताम्। यद्रात्रिया पापमकार्षम्। मनसा वाचा
हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्ना। रात्रिस्तदवलुम्पतु।
यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं
छन्दं परमात्मं सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आया॑तु वर॑दा दे॒वी अ॒क्षरं॑ ब्रह्म॒सम्मि॑तम् । गा॒य॒त्रीं छ॒न्द॑सां
मा॒तेदं॑ ब्रह्म जुष॒स्व मे॑ ॥ ५१ ॥

[३४]

ओजो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि॒ बल॑मसि॒ भ्राजो॑ऽसि दे॒वानां॑ धाम॒
नामा॑सि॒ विश्व॑मसि॒ विश्वा॑युः सर्व॑मसि॒ सर्वा॑युरभिभू॒रो
गा॒य॒त्रीमा॑वा॒हया॑मि॒ सावि॑त्रीमा॒वा॒हया॑मि॒ सर॑स्वतीमा॒वा॒ह॒
या॑मि॒ छन्द॑ऋषीनावा॒हया॑मि॒ श्रिय॑मा॒वा॒हया॑मि॒ गा॒य॒त्रिया
गा॒य॒त्रीच्छ॒न्दो विश्वा॑मित्र ऋषिः सवि॒ता दे॒वता॑ऽग्नि॒मुखं
ब्रह्मा॑ शिरो विष्णु॒र्हृदय॑ रुद्रः शिखा पृथि॒वी
योनिः॑ प्राणापानव्या॒नोदान॑समाना सप्रा॒णा श्वे॒तवर्णा
सा॒ङ्ख्याय॑नसगोत्रा गा॒य॒त्री चतु॑र्विंशत्यक्षरा त्रिपदा॑ षट्कुक्षिः
पञ्च॑शीर्षोपनयने वि॒नियोग॑ ओं भूः । ओं भुवः । ओ॒
सुवः । ओं महः । ओं जनः । ओं तपः । ओ॒ स॒त्यम् ।
ओं तत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यं॒ भर्गो॑ दे॒वस्य॑ धीमहि । धियो॒ यो
नः॑ प्रचो॒दया॑त् । ओमापो॒ ज्योती॑रसोऽमृतं॒ ब्रह्म॑ भूर्भुवः
सुव॒रोम् ॥ ५२ ॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उ॒त्तमे॑ शिख॑रे दे॒वी भू॒म्यां प॑र्वत॒मूर्ध॑नि । ब्रा॒ह्म॒णेभ्यो॑ऽभ्य॒नुज्ञा॑ता॒

गच्छ देवि यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वैदमाता
प्रचोदयन्ती पवनै द्विजाता। आयूः पृथिव्यां द्रविणं
ब्रह्मवर्चसं मह्यं दत्त्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभा वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति
तद्रसम्। सत्यं वै तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः
सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्मेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्मेव मधुमेतु माम्। यास्ते
सोम प्रजावत्सोभि सो अहम्। दुस्वप्रहन्दुरुष्वहा। यास्ते
सोम प्राणास्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय
दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं
पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति।
ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधया। मधु मेधया। ब्रह्मेव मधु मेधया। अद्या नो
देव सवितः प्रजावत्सावीः सौभगम्। परा दुष्वप्रियं सुवा।
विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुवा। यद्भद्रं तन्म आ
सुवा। मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। मार्ध्वीनः

सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिव९ रजः। मधु
द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमा९ अस्तु सूर्यः।
माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय
दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति।
ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म मेधवा॥ मधु मेधवा॥ ब्रह्ममेव मधु मेधवा॥ ब्रह्मा
देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो
गृध्राणां९ स्वधितिर्वनाना९ सोमः पवित्रमत्येति रेभन्।
ह९सः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
नृषद्वरसदृतसद्धोमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं
बृहत्। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। वीरहत्यां
वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं
प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मेधा देवी जुषमाणा न आगाद्विश्वार्ची भद्रा सुमनस्यमाना।
त्वया जुष्टा जुषमाणा दुरुक्ता न्बृहद्वदेम विदथे सुवीराः॥ त्वया
जुष्ट ऋषिर्भवति देवि त्वया ब्रह्माऽऽगतश्रीरुत त्वया। त्वया
जुष्टश्चित्रं विन्दते वसु सा नो जुषस्व द्रविणो न मेधे॥५८॥

[४१]

मे॒धां म॒ इन्द्रो॑ द॒दातु मे॒धां दे॒वी सर॑स्वती। मे॒धां मे॑ अ॒श्विनो॑
दे॒वावा॑ध॒त्तां पु॒ष्कर॑स्रजा॥५९॥

[४२]

अ॒प्स॒रासु॑ च॒ या मे॒धा ग॑न्ध॒र्वेषु॑ च॒ यन्मनः॑। दै॒वी मे॒धा
म॑नु॒ष्य॒जा सा मा॑ मे॒धा सु॒रभि॑र्जुषताम्॥६०॥

[४३]

आ मा॑ मे॒धा सु॒रभि॑र्वि॒श्वरू॑पा॒ हिर॑ण्यवर्णा॒ जग॑ती जग॒म्या।
ऊ॒र्ज॑स्वती॒ पय॑सा॒ पिन्व॑माना॒ सा मा॑ मे॒धा सु॒प्रती॑का
जुषताम्॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अ॒पै॒तु म॒ृत्यु॒र॒मृतं॑ न॒ आ॒गन्वै॒वस्व॒तो नो॒ अभ॑यं कृ॒णोतु॑।
पु॒र्णं व॒न॒स्पतै॑रिवा॒भिनः॑ शी॒यता॑ र॒यिः स च॑ ता॒न्नः
श॒ची॒पतिः॑॥६२॥

[४५]

परं॑ म॒ृत्यो॒ अनु॑ प॒रेहि॑ प॒न्थां य॒स्ते स्व॒ इत॑रो दे॒व्याना॑त्।
चक्षु॑ष्मते शृ॒ण्व॒ते ते॑ ब्रवी॒मि मा नः॑ प्र॒जा री॑रिषो॒ मोत॑
वी॒रान्॥६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य
गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसो ज्योग्जीवा
जरामशीमहि॥६४॥

[४७]

अमुत्र भूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः।
प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्माद्देवानामग्रे भिषजा शचीभिः॥६५॥

[४८]

हरिः हरन्तमनुयन्ति देवा विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्।
ब्रह्म सरूपमनुमेदमागादयनं मा विवधीर्विक्रमस्व॥६६॥

[४९]

शल्लकैरग्निमिन्धान उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोर्लोकयोर्-
ऋध्वाऽति मृत्युं तराम्यहम्॥६७॥

[५०]

मा छिंदो मृत्यो मा वधीर्मा मे बलं विवृहो मा प्रमौषीः। प्रजां
मा मे रीरिष आयुरुग्र नृचक्षंसं त्वा हविषा विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा न
उक्षितम्। मा नोऽवधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मा नस्तनुवो
रुद्र रीरिषः॥६९॥

[५२]

मा न॑स्तो॒के तन॑ये॒ मा न॒ आयु॑षि॒ मा नो॒ गोषु॒ मा नो॒ अश्वे॑षु
रीरि॑षः। वी॒रान्मा नो॑ रु॒द्र भामि॑तोऽव॒धीर्ह॒विष्म॑न्तो नम॑सा
विधेम॑ ते॥ ७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॑तान्य॒न्यो विश्वा॑ जा॒तानि॒ परि॑ता ब॒भूव।
यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यः॒ स्याम॑ पत॑यो
रयी॑णाम्॥ ७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृ॒त्रहा वि॒मृधो॑ व॒शी। वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः
स्व॒स्ति॒दा अ॒भय॑ङ्करः॥ ७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

त्र्य॑म्बकं यजामहे सु॒गन्धिं पु॑ष्टि॒वर्ध॑नम्। उ॒र्वारु॑कमि॒व
बन्ध॑नान्मृत्यो॒र्मुक्षी॑य॒ माऽमृ॑तात्॥ ७३॥

[५६]

ये ते स॒हस्र॑म॒युतं॑ पाशा॒ मृत्यो॒ मर्त्या॑य॒ हन्त॑वे। तान् य॒ज्ञस्य॑
मा॒यया॒ सर्वा॑न॒व यजामहे॥ ७४॥

[५७]

मृत्यवे॒ स्वाहा॑ मृत्यवे॒ स्वाहा॑॥ ७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

दे॒वकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। म॒नुष्य॑कृ॒त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। पि॒तृकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। आ॒त्मकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। अ॒न्यकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। अ॒स्मत्कृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। यद्वि॒वा च॒ नक्तं॑ चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। यत्स्व॒पन्त॑श्च॒ जाग्र॑त॒श्चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। यत्सु॒षुप्त॑श्च॒ जाग्र॑त॒श्चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। यद्वि॒द्वाँस॒श्चावि॑द्वाँस॒श्चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑। ए॒नस॑ ए॒नसोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ ७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो॑ दे॒वाश्च॑कृ॒म जि॒ह्वायां॑ गु॒रुम॑न॒सो वा॒ प्रयु॑ती दे॒व हेड॑नम्। अ॒रा॒वा यो नो॑ अ॒भि दु॑च्छु॒नाय॑ते॒ तस्मि॑न्तदे॒नो वस॑वो॒ निधे॑तन्॒ स्वाहा॑॥ ७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीन्त्रमो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं
करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं
कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्त्रमो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं
करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं
कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसां सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु
स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानं सर्वेषां श्रियै स्वाहा।
श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं
बहुपुत्रताम् । श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः। तिलाः
पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं
नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः । गोस्तेयं सुरापानं भ्रूणहत्या
तिला शान्तिं शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च
कीर्तिं चानृण्यताम् । ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम् । श्रद्धामेधे प्रजा
तु जातवेदः सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां
 विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतो-
 बुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
 भूयासुः स्वाहा॥ त्वक्कर्ममांसरुधिरमेदोमज्जास्नायवो-
 ऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः
 स्वाहा॥ शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरुधरजङ्घाशिश्रोपस्थपायवो
 मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥
 उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि
 ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
 भूयासुः स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यप्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां
 विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे
 शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥
 मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
 भूयासुः स्वाहा॥ अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजां
 विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं
 विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां
 ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ परमात्मा मे
 शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ क्षुधे

स्वाहा॥ क्षुत्पिपासाय स्वाहा॥ विविट्यै स्वाहा॥ ऋग्विधानाय
स्वाहा॥ कृषौत्काय स्वाहा॥ (ओ३ स्वाहा॥) क्षुत्पिपासामलं
ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्। अभूतिमसमृद्धिं च सर्वान्निर्णुद
मे पाप्मानं३ स्वाहा। अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-
मानन्दमय-मात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा
भूयास३ स्वाहा॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अग्नये स्वाहा॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा॥ ध्रुवाय भूमाय
स्वाहा॥ ध्रुवक्षितये स्वाहा॥ अच्युतक्षितये स्वाहा॥ अग्नये
स्विष्टकृते स्वाहा॥ ॥ धर्माय स्वाहा॥ अधर्माय स्वाहा॥ अद्ध्यः
स्वाहा॥ ओषधिवनस्पतिभ्यः स्वाहा॥८४॥

रक्षोदेवजनेभ्यः स्वाहा॥ गृह्याभ्यः स्वाहा॥ अवसानेभ्यः
स्वाहा॥ अवसानपतिभ्यः स्वाहा॥ सर्वभूतेभ्यः स्वाहा॥
कामाय स्वाहा॥ अन्तरिक्षाय स्वाहा॥ यदेजति जगति
यच्च चेष्टति नाम्नो भागोऽयं नाम्ने स्वाहा॥ पृथिव्यै स्वाहा॥
अन्तरिक्षाय स्वाहा॥८५॥

दिवे स्वाहा॥ सूर्याय स्वाहा॥ चन्द्रमसे स्वाहा॥ नक्षत्रेभ्यः
स्वाहा॥ इन्द्राय स्वाहा॥ बृहस्पतये स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥
ब्रह्मणे स्वाहा॥ स्वधा पितृभ्यः स्वाहा॥ नमो रुद्राय पशुपतये

स्वाहा॥८६॥

दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑। पि॒तृभ्यः॑ स्व॒धाऽस्तु। भू॒तेभ्यो॑ नमः॑।
म॒नुष्ये॑भ्यो ह॒न्ता॑। प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। प॒रमे॑ष्ठिने स्वाहा॑।
यथा कूपः श॒तधा॑रः स॒हस्र॑धारो अक्षि॑तः। ए॒वा मे॑ अस्तु
धा॒न्यः स॒हस्र॑धा॒रम॑क्षितम्। ध॒नं धा॑न्यै स्वाहा॑। ये भू॒ताः
प्र॒चर॑न्ति दि॒वान॑क्तं बलि॑मिच्छ॒न्तो वि॒तुद॑स्य प्रे॒ष्याः।
तेभ्यो॑ बलि॑ं पु॒ष्टिका॑मो ह॒रामि॑ मयि॒ पुष्टिं॑ पु॒ष्टिप॑तिर्दधातु
स्वाहा॑॥८७॥

[६७]

ओं तद्ब्र॒ह्म। ओं तद्वा॒युः। ओं तदा॒त्मा। ओं तत्स॒त्यम्।
ओं तत्सर्व॑म्। ओं तत्पु॒रोर्नमः॑॥ अ॒न्तश्च॑रति भू॒तेषु॑ गुहा॒यां
वि॑श्वमूर्तिषु। त्वं यज्ञ॑स्त्वं वष॒ट्कार॑स्त्वमिन्द्र॑स्त्व॒ रुद्र॑स्त्वं
विष्णु॑स्त्वं ब्रह्म त्वं प्र॒जाप॑तिः। त्वं तदा॒प॒ आपो॑ ज्योती॒
रसो॑ऽमृतं ब्रह्म भूर्भुव॑स्सुव॒रोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धा॑यां प्रा॒णे नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि। श्रद्धा॑याम॒पाने॑
नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि। श्रद्धा॑यां व्या॒ने नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि।
श्रद्धा॑यामु॒दाने॑ नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि। श्रद्धा॑यां स॒माने॑
नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि। ब्रह्म॑णि म आ॒त्माऽमृत॑त्वाय॥

अ॒मृतो॒प॒स्तर॑णमसि॥ श्रद्धायां॑ प्रा॒णे निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि।
 शि॒वो मां वि॒शाप्र॑दाहाय। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॥ श्रद्धायां॑मपा॒ने
 निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि। शि॒वो मां वि॒शाप्र॑दाहाय। अ॒पा॒नाय॑
 स्वाहा॥ श्रद्धायां॑ व्या॒ने निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि। शि॒वो
 मां वि॒शाप्र॑दाहाय। व्या॒नाय॑ स्वाहा॥ श्रद्धायां॑मुदा॒ने
 निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि। शि॒वो मां वि॒शाप्र॑दाहाय। उ॒दा॒नाय॑
 स्वाहा॥ श्रद्धायां॑ समा॒ने निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि।
 शि॒वो मां वि॒शाप्र॑दाहाय। स॒मा॒नाय॑ स्वाहा॥ ब्रह्म॑णि म
 आ॒त्माऽमृत॑त्वाय॑। अ॒मृता॒पि॒धान॑मसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां॑ प्रा॒णे निवि॑श्यामृतं हु॒तम्। प्रा॒णमन्त्रे॑नाप्यायस्व।
 श्रद्धायां॑मपा॒ने निवि॑श्यामृतं हु॒तम्। अ॒पान॑मन्त्रे॑नाप्यायस्व।
 श्रद्धायां॑ व्या॒ने निवि॑श्यामृतं हु॒तम्। व्या॒नमन्त्रे॑नाप्यायस्व।
 श्रद्धायां॑मुदा॒ने निवि॑श्यामृतं हु॒तम्। उ॒दान॑मन्त्रे॑नाप्यायस्व।
 श्रद्धायां॑ समा॒ने निवि॑श्यामृतं हु॒तम्। स॒मान॑मन्त्रे॑नाप्या॒य॒स्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गु॑ष्ठमात्रः पुरु॒षोऽङ्गु॑ष्ठं च॑ स॒मा॒श्रितः॑। ई॒शः सर्व॑स्य जगतः

प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक् ॥ ११ ॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्म आसन्। नसोः प्राणः। अक्ष्योश्चक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्।
बाहुवोर्बलम्। ऊरुवोरोजः। अरिंष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः।
तनुवां मे सह नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः ॥ १२ ॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः सुपर्णा उप सेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अपं
ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मां विशान्तकः। तेनान्नेनाप्या-
यस्व ॥ १३ ॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि ॥ १४ ॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वमग्ने द्युभिस्त्वमांशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परिं । त्वं
वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः ॥ १५ ॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शिवने मे सन्तिष्ठस्व स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व सुभूतेन
मे सन्तिष्ठस्व ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व यज्ञस्यर्धिमनु
सन्तिष्ठस्वोप ते यज्ञ नम उप ते नम उप ते नमः ॥ १६ ॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

सत्यं परं परं सत्यं सत्येन न सुवर्गाल्लोकाच्च्यवन्ते
कदाचन सतां हि सत्यं तस्मात्सत्ये रमन्ते तप इति तपो
नानशानात्परं यद्धि परं तपस्तदुद्धर्षं तदुराधर्षं तस्मात्तपसि
रमन्ते दम इति नियतं ब्रह्मचारिणस्तस्माद्धमे रमन्ते शम
इत्यरण्ये मुनयस्तस्माच्छमे रमन्ते दानमिति सर्वाणि
भूतानि प्रशंसन्ति दानान्नाति दुष्करं तस्माद्दाने रमन्ते धर्म
इति धर्मेण सर्वमिदं परिगृहीतं धर्मान्नाति दुश्चरं तस्माद्धर्मे
रमन्ते प्रजन् इति भूयांसस्तस्माद्भूयिष्ठाः प्रजायन्ते
तस्माद्भूयिष्ठाः प्रजनने रमन्तेऽग्नय इत्याहु तस्मादग्नय
आधातव्या अग्निहोत्रमित्याहु तस्मादग्निहोत्रे रमन्ते यज्ञ
इति यज्ञो हि देवानां यज्ञेन हि देवा दिवङ्गतास्तस्माद्यज्ञे

र॑मन्ते मान॒समि॑तिं वि॒द्वाꣳस॒स्तस्मा॑द्वि॒द्वाꣳसं ए॒व मा॑न॒से
र॑मन्ते न्या॒स इति॑ ब्र॒ह्मा ब्र॒ह्मा हि परः॑ परो॑ हि ब्र॒ह्मा
तानि॑ वा ए॒तान्यव॑राणि॒ तपाꣳसि॑ न्या॒स ए॒वात्य॑रेचय॒द्य ए॒वं
वेदै॑त्युपनिषत्॥१७॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्रा॒जा॒प॒त्यो हा॑रुणिः सु॒पर्णे॑यः प्र॒जाप॑तिं पि॒तर॒मुप॑ससार॒
किं भ॑गवन्तः पर॒मं वद॑न्तीति॒ तस्मै॑ प्रो॒वाच॑ स॒त्येन॑
वा॒युरावा॑ति स॒त्येना॑दित्यो रोचते दि॒वि स॒त्यं वाचः॑ प्र॒तिष्ठा
स॒त्ये स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑त्स॒त्यं पर॑मं वद॑न्ति तप॑सा
दे॒वा दे॒वता॑मग्रं आ॒यन्त॑प॒सर्ष॑यः सु॒वर॑न्वविन्दं तप॑सा
स॒पत्ना॑प्र॒णुदा॑मारा॒तीस्तप॑सि स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑त्तपः॑ पर॒मं
वद॑न्ति दमे॑न दान्ताः कि॒ल्बिष॑मवधू॒न्वन्ति॑ दमे॑न ब्रह्मचा॒रिणः॑
सु॒वर॑गच्छ॒न्दमो॑ भू॒ताना॑न्दुराध॒र्षन्दमे॑ स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑
तस्मा॑द्दमः॑ पर॒मं वद॑न्ति शमे॑न शान्ताः शि॒वमा॑चरन्ति
शमे॑न ना॒कं मु॒नयोऽन्व॑विन्द॒ञ्छमो॑ भू॒ताना॑न्दुराध॒र्षञ्छमे॑
स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑च्छमः॑ पर॒मं वद॑न्ति दानं॑ य॒ज्ञानां॑
वरू॑थ॒न्दक्षि॑णा लो॒के दा॒तारꣳ सर्व॑भू॒तान्यु॑पजी॒वन्ति॑
दा॒नेना॑रा॒तीर॑पा॒नुद॑न्त दानेन॑ द्विष॒न्तो मि॒त्रा भ॑वन्ति दाने
स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑द्दानं॑ पर॒मं वद॑न्ति ध॒र्मो वि॒श्वस्य॑ जग॑तः
प्र॒तिष्ठा लो॒के ध॒र्मिष्ठं॑ प्र॒जा उ॑पस॒र्पन्ति॑ ध॒र्मेण॑ पा॒पम॑प॒नुद॑ति

धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धर्मं परमं वदन्ति प्रजननं वै
 प्रतिष्ठा लोके साधु प्रजायास्तन्तुं तन्वानः पितृणामनृणो
 भवन्ति तदेव तस्यानृणं तस्मात् प्रजननं परमं वदन्त्यग्नयो
 वै त्रयीं विद्या देवयानः पन्थां गार्हपत्य ऋक्पृथिवी
 रथन्तरमन्वाहार्यपचनो यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः
 सामं सुवर्गो लोको बृहत्तस्मादग्नीन्परमं वदन्त्यग्निहोत्रं
 सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृतिः स्विष्टं सुहुतं यज्ञक्रतूनां
 प्रायणं सुवर्गस्य लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं
 वदन्ति यज्ञ इति यज्ञो हि देवानां यज्ञेन हि देवा दिवङ्गता
 यज्ञेनासुरानपानुदन्त यज्ञेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति यज्ञे
 सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं परमं वदन्ति मानसं वै प्राजापत्यं
 पवित्रं मानसेन मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा
 असृजन्त मानसे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति
 न्यास इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माणं ब्रह्मा विश्वं कतमः स्वयम्भुः
 प्रजापतिः संवत्सर इति संवत्सरोऽसावादित्यो य एष
 आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा याभिरादित्यस्तपति
 रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्यो वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः
 प्रजायन्त ओषधिवनस्पतिभिरन्नं भवत्यन्नेन प्राणाः प्राणैर्बलं
 बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा मेधया मनीषा
 मनीषया मनो मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिः
 स्मृत्या स्मारः स्मारेण विज्ञानं विज्ञानेनात्मानं वेदयति

तस्मादन्नं ददन्त्सर्वाण्येतानि ददात्यन्नात् प्राणा भवन्ति
 भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोनिः
 स वा एष पुरुषः पञ्चधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं
 पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च दिशश्चावान्तरदिशाश्च स वै
 सर्वमिदं जगत्स च भूतं स भूयं जिज्ञासकृत् ऋतुजा
 रयिष्ठाः श्रद्धा सत्यो महस्वान्तमसोपरिष्ठाद्वात्वा तमेवं
 मनसा हृदा च भूयो न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मान्ध्यासमेषां
 तपसामतिरिक्तमाहुर्वसुरण्यो विभूरसि प्राणे त्वमसि सन्धाता
 ब्रह्म त्वमसि विश्वसृक्तेजोदास्त्वमस्यग्रेर्वचोदास्त्वमसि
 सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणे
 त्वा महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां
 गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो
 महिमानमित्युपनिषत्॥१८॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्यात्मा यजमानः श्रद्धा पत्नी
 शरीरमिध्ममुरो वेदिर्लोमानि बर्हिर्वेदः शिखा हृदयं यूपः
 काम आज्यं मन्युः पशुस्तपोऽग्निः शमयिता दक्षिणा वाग्घोता
 प्राण उद्गाता चक्षुरध्वर्युर्मनो ब्रह्मा श्रोत्रमग्नीद्यावद्वियते
 सा दीक्षा यदश्नाति यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते

तदुपसदो यत्सञ्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्ग्यो यन्मुखं
तदाहवनीयो यदस्य विज्ञानं तज्जुहोति यत्सायं प्रातरन्ति
तत्समिधो यत्सायं प्रातर्मध्यन्दिनं च तानि सर्वानि
ये अहोरात्रे ते दर्शपूर्णमासौ येऽर्द्धमासाश्च मासाश्च
ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते पशुबन्धा ये संवत्सराश्च
परिवत्सराश्च तेऽहर्गणाः सर्ववेदसं वा एतत्सत्रं यन्मरणं
तदवभृथं एतद्वै जरामर्यमग्निहोत्रं सत्रं य एवं विद्वानुदगयने
प्रमीयते देवानामेव महिमानंङ्गत्वाऽऽदित्यस्य सायुज्यं
गच्छत्यथ यो दक्षिणे प्रमीयते पितृणामेव महिमानंङ्गत्वा
चन्द्रमसः सायुज्यं गच्छत्येतौ वै सूर्याचन्द्रमसौ महिमानौ
ब्राह्मणो विद्वानभिजयति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति
तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत् ॥ १९ ॥

[८०]

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥ हरिः ओम्॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सुङ्कल्पमानं प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपकृप्तं कृप्तम्। श्रेयो वसीय आयत्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्त्सम्भान्। ज्योतिष्माऽस्तेजस्वानातपऽस्तपन्नभितपन्। रोचनो रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता विश्वरूपा सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्याया सूनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी। दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्त्संवेशनः सः शान्तः शान्तः। आभवन्प्रभवन्त्सम्भवन्त्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं सः स्तुतं कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि तेजः समिद्धम्। अरुणं भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता दीप्तो दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्ज्वलिता तपन्वितपन्त्सन्तपन्। रोचनो रोचमानः शुम्भूः शुम्भमानो वामः। सुता सुन्वती प्रसुता सूयमानाऽभिषूयमाणा। पीती प्रपा सम्पा तृप्तिस्तर्पयन्ती॥२॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुघा। अभिशास्ताऽनुमन्ताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषा-

दय॑न्त्स॒ऽसाद॑नः स॒ऽसन्नः स॒न्नः। आ॒भूर्वि॒भूः प्र॒भूः
 श॒म्भूर्भुवः॑। प॒वित्रं प॒वियि॑ष्यन्पू॒तो मे॒ध्यः। यशो॑
 यश॑स्वाना॒युरमृ॑तः। जी॒वो जी॑विष्यन्त्स्वर्गो लो॒कः।
 सह॑स्वान्त्सही॒यानो ज॑स्वान्त्सह॑मानः। जय॑न्नभि॒जय॑न्त्सु॒-
 द्रवि॑णो द्रवि॒णोदाः॑। आ॒र्द्रप॑वित्रो ह॒रि॑केशो मोदः प्रमोदः॥३॥

अ॒रु॒णोऽरु॒णर॑जाः पु॒ण्डरी॑को वि॒श्वजि॑दभि॒जित्। आ॒र्द्रः
 पि॒न्व॑मा॒नोऽन्न॑वा॒न्नस॑वा॒निरा॑वान्। स॒र्वो॒षधः स॑म्भ॒रो
 मह॑स्वान्। ए॒ज॒त्का जी॑व॒त्काः। क्षु॒ल्ल॒काः शि॑पि॒विष्ट॒काः।
 स॒रि॒स्र॒राः सु॒शेर॑वः। अ॒जिरा॑सो ग॒मि॒ष्णवः॑। इ॒दानी॑
 त॒दानी॑मे॒तर॑हि क्षि॒प्रम॑जि॒रम्। आ॒शु॒र्नि॒मेषः फ॑णो
 द्रव॑न्नति॒द्रव॑न्। त्वर॑ऽस्त्वर॑माण आ॒शुरा॑शीयाञ्ज॒वः। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑
 उ॒क्थ्योऽति॑रा॒त्रो द्वि॑रा॒त्रस्त्रि॑रा॒त्रश्च॑तूरा॒त्रः। अ॒ग्नि॒ऋतुः सूर्य॑
 ऋतु॑श्च॒न्द्रमा॑ ऋतुः। प्र॒जाप॑तिः संवत्स॒रो म॒हान्कः॥४॥

[१]

भूर॑ग्निं च॑ पृथि॒वीं च॑ मां च॑। त्री॑ऽश्च॑ लो॒कान्त्स॑वत्स॒रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भु॒वा सी॑द।
 भुवो॑ वा॒युं चा॒न्तरि॑क्षं च॑ मां च॑। त्री॑ऽश्च॑ लो॒कान्त्स॑वत्स॒रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भु॒वा सी॑द।
 स्व॑रादित्यं च॑ दि॒वं च॑ मां च॑। त्री॑ऽश्च॑ लो॒कान्त्स॑वत्स॒रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भु॒वा सी॑द।

भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रींश्च लोकान्संवत्सरं
च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥५॥

[२]

त्वमेव त्वां वैत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः।
चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे।
यत्ते अग्रे न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरस-
श्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि
सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे। मा ते अग्रे
च येन माऽति च येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां
ज्योतिर्यददावुदेति । तपसो जातमनिभृष्टमोजः। तत्ते
ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि।
यावद्देवाः। यावदसाति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि।
इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो
दक्षिणः पक्षः। वरुषाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो
मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि
महीयसे। ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश

आवा॑हि। सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑विवा॑हि। सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑संवा॑हि।
चि॒त्त्या चि॒ति॒माप॑ण॒। अचि॑त्त्या चि॒ति॒माप॑ण॒। चिद॑सि
समु॒द्रयो॑निः॥८॥

इन्द्रुर्दक्षः श्येन ऋतावा॥ हिरण्यपक्षः शकुनो भुरग्युः।
महान्तस्रधस्थे ध्रुव आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मा
हिंसीः। एति प्रेति वीति समित्युदिति। दिवं मे यच्छ।
अन्तरिक्षं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ।
अन्तरिक्षं मे यच्छ। दिवं मे यच्छ। अह्ना प्रसारय। रात्र्या
समंच। रात्र्या प्रसारय। अह्ना समंच। कामं प्रसारय।
कामं समंच॥९॥

■ [8]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सत्यं
तपो नाम। रूपममृतम्। चक्षुः श्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो
महः। समं तपो हरो भाः। जातवेदा यदि वा पावकोऽसि।
वैश्वानरो यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो यजमानाय
लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं दददभ्याववृत्स्व॥१०॥

[4]

राज्ञीं वि॒राज्ञीं॑। स॒म्राज्ञीं॑ स्व॒राज्ञीं॑। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॒ हरो॒
भाः। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ बृह॒स्पतिः॑। वि॒श्वे दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते
मा सर्वे॑ यश॑सा स॒सृज॑न्तु॥११॥

[୩]

असंवे स्वाहा वसंवे स्वाहा॥ विभुवे स्वाहा विवंस्वते
 स्वाहा॥ अभिभुवे स्वाहाऽधिपतये स्वाहा॥ दिवां पतये
 स्वाहाऽहस्पत्याय स्वाहा॥ चाक्षुष्मत्याय स्वाहा॥
 ज्योतिष्मत्याय स्वाहा॥ राज्ञे स्वाहा विराज्ञे स्वाहा॥
 सम्राज्ञे स्वाहा॥ स्वराज्ञे स्वाहा॥ शूषाय स्वाहा सूर्याय
 स्वाहा॥ चन्द्रमसे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा॥ स॒सर्पाय स्वाहा॥
 कल्याणाय स्वाहा॥ अर्जुनाय स्वाहा॥१२॥

[७]

विपश्चिते पवमानाय गायत। मही न धाराऽत्यन्धो अर्षति।
 अहिर्ह जीर्णामतिसर्पति त्वचम्। अत्यो न क्रीडन्नसरद्वृषा
 हरिः। उपयामगृहीतोऽसि मृत्यवे त्वा जुष्टं गृह्णामि। एष ते
 योनिर्मृत्यवे त्वा। अपमृत्युमपक्षुधम्। अपेतः शपथं जहि।
 अधा नो अग्न आवह। रायस्पोष सहस्रिणम्॥१३॥

ये ते सहस्रमयुतं पाशाः। मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान्
 यज्ञस्य मायया। सर्वानवयजामहे। भक्षोऽस्यमृतभक्षः।
 तस्य ते मृत्युपीतस्यामृतवतः। स्वगाकृतस्य मधुमतः।
 उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। मन्द्राऽभिभूतिः केतुरयज्ञानां
 वाक्। असावेहि॥१४॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान।
 असावेहि। अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहि। अपादाशो मनः।

असावेहिं। कवे विप्रचित्ते श्रोत्रं। असावेहिं॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं
तथा वेदं। असावेहिं। अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्धृदये। हृदयं
मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो
मे चक्षुषि श्रितः। चक्षुरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं
ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे
श्रोत्रे श्रिताः। श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं
ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी
मे शरीरे श्रिता। शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै।
अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे लोमसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो
मे बलै श्रितः। बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं
ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो
मे मन्यौ श्रितः। मन्युरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं
ब्रह्मणि। आत्मा मे आत्मनि श्रितः॥२१॥ आत्मा हृदये।
हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा

पुनरायुरागात्। पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्। वैश्वानरो
रश्मिभिर्वावृधानः। अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवानंसृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त।
तान्व्यद्यत्। यद्व्यद्यत्। तस्माद्विद्युत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्।
तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्राप्तुतः। वि च हैवास्य
तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमांसाऽग्निहोत्र एव संपन्ना। अथो आहुः।
सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि विद्य
मे पाप्मानमिति। अथ हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्च मे
पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेष्ट्वा वा। वि च हैवास्यैते देवते
पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्यहो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणे प्रश्नान्प्रोच्य
प्रजिघाया परेहि। प्लक्षं दय्यापातिं पृच्छ। वेत्थ सावित्रा(३)न्न
वेत्था(३) इति। तमागत्य पप्रच्छ। आचार्यो मा प्राहैषीत्।
वेत्थ सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्नतिष्ठित इति। पुरोरंजसीति। कस्तद्यत्पुरोरंजा
इति। एष वाव स पुरोरंजा इति होवाच। य एष तपति।
एषोऽर्वाग्रंजा इति। स कस्मिन्त्वेष्ट इति। सत्य इति। किं
तत्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच पृक्षो दय्यापातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयान्भविष्यामि। यो मा सावित्रे समवादिष्टेति॥ २७ ॥

तस्मात्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषां सावित्रे संवदते। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाहं संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एष एव तत्॥ २८ ॥

अथ यदाहं प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाहं चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रैः॥ २९ ॥

अथ यदाहं पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरंजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष मासाः। अथ यदाहं अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः॥ ३० ॥

ए॒ष सं॑वत्स॒रः। अथ॒ यदा॑हं। इ॒दानीं॑ त॒दानी॑मिति। ए॒ष ए॒व
तत्। ए॒ष ह्ये॒व ते मु॑हूर्तानां॑ मु॒हूर्ताः। ज॒न॒को ह॒ वैदे॑हः।
अ॒होरा॑त्रैः स॒माज॑गाम। त॒ ह्ये॒व यो॑ वा अ॒स्मान् वेद॑।
वि॒जह॑त्पा॒प्मान॑मेति॥ ३१॥

सर्व॑मायुरेति। अ॒भि स्व॑र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्या॒मुष्मि॑ल्लो॒के-
ऽन्नं॑ क्षीय॒त इति॑। वि॒जह॑द्ध॒ वै पा॒प्मान॑मेति। सर्व॑मायुरेति।
अ॒भि स्व॑र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्या॒मुष्मि॑ल्लो॒केऽन्नं॑ क्षीयते। य
ए॒वं वेद॑। अ॒हीना॒ हाऽऽश्व॑थ्यः। सा॒वि॒त्रं वि॒दाश्च॑कार॥ ३२॥

स हं ह॒सो हि॒र॒ण्य॑भू॒त्वा। स्व॑र्गं लो॒कमि॑याय।
आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॒ज्यम्। ह॒सो ह॒ वै हि॒र॒ण्य॑भू॒त्वा।
स्व॑र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॒ज्यम्। य ए॒वं वेद॑।
दे॒वभा॑गो हं श्रौ॒त॒र॒षः। सा॒वि॒त्रं वि॒दाश्च॑कार। त॒ ह्ये॒व
वा॒गदृ॑श्यमा॒नाऽभ्यु॑वाच॥ ३३॥

सर्वं॑ ब॒त गौ॒त॒मो वेद॑। यः सा॒वि॒त्रं वेदे॑ति। स हो॒वाच॑। कैषा
वा॒ग॒सी॒ति। अ॒यम॒हं सा॒वि॒त्रः। दे॒वाना॑मु॒त्त॒मो लो॒कः। गु॒ह्यं
महो॑ बिभ्र॒दिति॑। ए॒ताव॑न्ति ह॒ गौ॒त॒मः। य॒ज्ञोप॑वी॒तं कृ॒त्वाऽधो॑
निप॑पात। नमो॒ नम॒ इति॑॥ ३४॥

स हो॒वाच॑। मा भै॒षी॒र्गौत॑म। जि॒तो वै ते॑ लो॒क इति॑।
तस्मा॑द्ये के च॑ सा॒वि॒त्रं वि॒दुः। सर्वे॑ ते जि॒तलो॑काः। स यो
ह॒ वै सा॒वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒दं श्रि॒याऽभि॑षि॒क्तं वेद॑। श्रि॒या

है॒वाभिषि॑च्यते। घृ॒णिरि॒ति द्वे अ॒क्षरे॑। सूर्य॒ इति॒ त्रीणि॑।
आ॒दि॒त्य इति॒ त्रीणि॑॥३५॥

ए॒तद्वै सा॑वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒दः३ श्रि॒याऽभिषि॑क्तम्। य ए॒वं वेद॑।
श्रि॒या है॒वाभिषि॑च्यते। तदे॒तदृ॒चाऽभ्यु॑क्तम्। ऋ॒चो अ॒क्षरे॑ पर॒मे
व्यो॑मन्। यस्मि॑न्दे॒वा अधि॑ विश्वे॒ निषे॑दुः। यस्तं न वेद॒ किमु॑चा
क॑रिष्यति। य इ॒त्तद्विदु॑स्त इ॒मे समा॑सत॒ इति॑। न ह॒ वा
ए॒तस्य॑र्चा न यजु॑षा न साम्नाऽर्थोऽस्ति। यः सा॑वि॒त्रं वेद॑॥३६॥

तदे॒तत्प॑रि॒ यद्वै॑वच॒क्रम्। आ॒र्द्रं पि॒न्व॑मानः३ स्व॒र्गे लो॒क ए॑ति।
वि॒जह॑द्वि॒श्वा भू॑तानि॒ सम्प॑श्यन्त॒। आ॒र्द्रो ह॒ वै पि॒न्व॑मानः।
स्व॒र्गे लो॒क ए॑ति। वि॒जह॑न्वि॒श्वा भू॑तानि॒ सम्प॑श्यन्। य
ए॒वं वेद॑। शू॒षो ह॒ वै वा॑र्ष्णे॒यः। आ॒दि॒त्येन॑ समा॒जंगा॑म।
त३ हो॑वाच। एहि॑ सा॒वि॒त्रं वि॑द्धि। अ॒यं वै स्व॒र्ग्योऽग्निः॑
पा॑रयि॒ष्णुर॒मृता॒त्सम्भू॑त॒ इति॑। ए॒ष वाव॑ स सा॑वि॒त्रः। य ए॒ष
त॑पति। एहि॑ मां वि॑द्धि। इति॑ है॒वेन॑ तदु॑वाच॥३७॥

[९]

इ॒यं वाव॑ स॒रघा॑। तस्या॑ अ॒ग्निरे॒व सा॑र॒घं मधु॑। या ए॒ताः
पूर्व॑पक्षापरपक्षयो॒ रात्र॑यः। ता म॑धु॒कृतः॑। यान्य॑हा॒नि। ते
म॑धुवृषाः। स यो ह॒ वा ए॒ता म॑धु॒कृतश्च॑ मधुवृषाः३श्च वेद॑।
कुर्व॑न्ति हा॒स्ये॒ता अ॒ग्नौ मधु॑। नास्ये॑ष्टापूर्तं ध॑यन्ति। अथ॒ यो
न वेद॑॥३८॥

न हास्यैता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह
 वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति।
 संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एतावनुवाकौ पूर्वपक्षस्या-
 होरात्राणां नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता
 सुन्वतीति। एतावनुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि।
 नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति।
 चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनु-
 मन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न
 मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वा
 अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि वेद। नार्धमासेषु
 न मासेष्वार्तिमाच्छति। पवित्रं पवियिष्यन्त्सह-
 स्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एतेऽनुवाका
 अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि॥४०॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह
 वै यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेद।
 न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। अग्निष्टोम
 उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एतेऽनुवाका
 यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि॥४१॥

न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान् वेद। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। इदानीं तदानीमिति। एते वै मुहूर्तानां मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। अथो यथा क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव संलोकतां सायुज्यमश्नुते। अप पुनर्मृत्युं जयति। य एवं वेद॥४२॥

[१०]

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति। कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो हैव धूमतांतः। स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेद। स एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति॥४३॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ चैवैनं तत्सावित्रः। स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रैर्वा इदं सयुग्भिः क्रियते। इतिरात्रायादीक्षिषत। इतिरात्राय व्रतमुपांगुरिति। तानिहानेवं विदुषः। अमुष्मिल्लोके शैवधिं धयन्ति। धीतं हैव स शैवधिमनु परैति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिल्लोके शैवधिं न धयन्ति।

अधी॑तः॒ है॒व स शै॒वधि॒मनु॒ परै॑ति। भ॒रद्वा॑जो ह
 त्रि॒भिरा॒युर्भिर्ब्र॑ह्मच॒र्यमु॑वा॒स। तः॒ ह जी॒र्णिः॒ स्थवि॑रः॒
 शया॑नम्। इन्द्र॑ उप॒व्रज्यो॑वाच। भ॒रद्वा॑ज। यत्ते
 चतु॑र्थमा॒युर्द॒द्याम्। किमे॑नेन कुर्या॒ इति॑। ब्र॒ह्मच॒र्यमे॒वैने॑न
 चरे॒यमि॒ति हो॒वाच॥४५॥

तः॒ ह त्री॒णिरि॒रूपा॑नवि॒ज्ञाता॑नि॒व दर्श॑यां च॒कार। तेषा॑
 है॒कैक॑स्मान्मु॒ष्टिना॑द॒दे। स हो॑वाच। भ॒रद्वा॑जेत्या॒मन्त्र्य॑। वेदा॒ वा
 ए॒ते। अ॒न॒न्ता वै वेदाः॑। ए॒तद्वा ए॒तैस्त्रि॑भिरा॒युर्भि॒रन्व॑वोच॒थाः।
 अथ॑ त॒ इतर॑दन॒नूक्त॑मे॒व। एही॑मं वि॒द्धि। अ॒यं वै
 सर्व॑वि॒द्येति॑॥४६॥

तस्मै॑ है॒तम॒ग्निः॒ सा॒वि॒त्रमु॑वाच। तः॒ स वि॑दि॒त्वा। अ॒मृतो॑
 भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॒ सायु॑ज्यम्। अ॒मृतो॑
 है॒व भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॒ सायु॑ज्यम्। य ए॒वं
 वेद॑। ए॒षो ए॒व त्रयी॑ वि॒द्या॥४७॥

याव॑न्तः॒ ह वै त्र॒य्या वि॒द्यया॑ लो॒कं ज॑यति। ताव॑न्तं लो॒कं
 ज॑यति। य ए॒वं वेद॑। अ॒ग्नेर्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। अ॒ग्नेरे॒व
 सायु॑ज्यः॒ सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। वा॒योर्वा ए॒तानि॑
 नाम॒धेया॑नि। वा॒योरे॒व सायु॑ज्यः॒ सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं
 वेद॑। इन्द्र॑स्य॒ वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि॥४८॥

इन्द्र॑स्यै॒व सायु॑ज्यः॒ सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑।

बृहस्पते॒र्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेयानि॑। बृहस्पते॒रेव सायु॑ज्यं
 सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तानि॑
 नाम॒धेयानि॑। प्र॒जाप॑ते॒रेव सायु॑ज्यं सलो॒कता॑माप्नोति।
 य ए॒वं वेद॑। ब्रह्म॑णो वा ए॒तानि॑ नाम॒धेयानि॑। ब्रह्म॑ण
 ए॒व सायु॑ज्यं सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। स वा
 ए॒षोऽग्नि॑र॒पक्ष॑पुच्छो वा॒युरे॒व। तस्या॒ग्नि॒र्मुख॑म्। अ॒सावा॑दि॒त्यः
 शि॒रः। स यदे॒ते दे॒वते॒ अन्त॑रेण। त॒त्सर्व॑ं सी॒व्यति॑।
 तस्मा॑त्सा॒वित्रः॑ ॥ ४९ ॥

[११]

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः ॥ १ ॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

लो॒कोऽसि॑ स्व॒र्गोऽसि॑। अ॒न॒न्तोऽस्य॑पा॒रोऽसि॑। अक्षि॑तो-
 ऽस्य॑क्ष॒य्योऽसि॑। तप॑सः प्र॒तिष्ठा॑। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं
 य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑
 ज॒नयि॑ता। तं त्वोप॑दधे का॒मदु॑घ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा
 सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द ॥ १ ॥

तपो॑ऽसि लो॒के श्रि॑तम्। तेज॑सः प्र॒तिष्ठा॑। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं
 य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑
 ज॒नयि॑तु। तत्त्वोप॑दधे का॒मदु॑घ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा

सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२॥

तेजो ऽसि तपसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य
जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥३॥

समुद्रो ऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे
कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री।
तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु।
तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरसि पृथिव्याः श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा।

त्वयी॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥७॥

अ॒न्तरि॑क्षमस्य॒ग्नौ श्रि॒तम्। वा॒योः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तृ वि॒श्वस्य॑ जनयि॒तृ। तत्त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥८॥

वा॒युर॑स्य॒न्तरि॑क्षे श्रि॒तः। दि॒वः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥९॥

द्यौ॑र॒सि वा॒यौ श्रि॒ता। आ॒दि॒त्यस्य॑ प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री वि॒श्वस्य॑ जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे काम॒दुघा॑मक्षि॒ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥१०॥

आ॒दि॒त्योऽसि॑ दि॒वि श्रि॒तः। च॒न्द्रम॑सः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥११॥

चन्द्रमा॑ अस्यादि॒त्ये श्रि॒तः। नक्ष॑त्राणां प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः।
विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भूतं विश्वं॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य
जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सीद॥१२॥

नक्ष॑त्राणि स्थ च॒न्द्रम॑सि श्रि॒तानि॑। सं॒वत्स॒रस्य॑ प्रति॒ष्ठा
युष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भूतं विश्वं॑ सुभू॒तम्।
विश्व॑स्य भ॒र्तृणि॒ विश्व॑स्य जनयि॒तृणि॑। तानि॑ व॒ उप॑दधे
काम॒दुघा॒न्यक्षि॑तानि। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सीद॥१३॥

सं॒वत्स॒रोऽसि॒ नक्ष॑त्रेषु श्रि॒तः। ऋ॒तूनां॑ प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः।
विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भूतं विश्वं॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य
जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सीद॥१४॥

ऋ॒तवः॑ स्थ सं॒वत्स॒रे श्रि॒ताः। मा॒सानां॑ प्रति॒ष्ठा युष्मासु॑।
इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भूतं विश्वं॑ सुभू॒तम्।
विश्व॑स्य भ॒र्तारो॒ विश्व॑स्य जनयि॒तारः॑। तान् व॒ उप॑दधे
काम॒दुघा॒नक्षि॑तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सीद॥१५॥

मा॒साः स्थ॒र्त॒पु श्रि॒ताः। अ॒र्धमा॒सानां॑ प्रति॒ष्ठा युष्मासु॑।
इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भूतं विश्वं॑ सुभू॒तम्।

विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे
कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा
युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं
सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व
उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१७॥

अहोरात्रे स्थोऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे।
युवयोरिदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यो। ते वामुपदधे कामदुघे
अक्षिते। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥१८॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्या। अन्नादाः स्थान्नदुघो युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे
कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१९॥

राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता।

त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूतम्। वि॒श्वस्य॑
भ॒र्त्री वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे का॒मदु॒घाम॑क्षिताम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा
सी॑द॥ २० ॥

ओजो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि। ब॒लम॑सि॒ भ्राजो॑ऽसि। दे॒वानां॑
धा॒मामृ॑तम्। अम॑र्त्यस्तपो॒जाः। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं
वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑
ज॒नयि॒ता। तं त्वोप॑दधे का॒मदु॒घम॑क्षितम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥ २१ ॥

[१]

त्वम॑ग्रे रु॒द्रो अ॒सुरो॑ म॒हो दि॒वः। त्वं श॒र्धो मा॑रु॒तं पृ॒क्ष
ई॑शिषे। त्वं वा॒तैर॑रु॒णैर्या॑सि शङ्ग॒यः। त्वं पू॒षा वि॑धु॒तः पा॑सि
नु त्म॒ना। दे॒वा दे॒वेषु॑ श्रय॒ध्वम्। प्रथ॑मा द्विती॒येषु॑ श्रय॒ध्वम्।
द्विती॒यास्तृती॒येषु॑ श्रय॒ध्वम्। तृती॒याश्चतु॑र्थे॒षु श्रय॒ध्वम्। च॒तुर्थाः
प॑ञ्चमे॒षु श्रय॒ध्वम्। प॒ञ्चमाः ष॒ष्ठेषु॑ श्रय॒ध्वम्॥ २२ ॥

ष॒ष्ठाः स॑प्तमे॒षु श्रय॒ध्वम्। स॒प्तमा अ॑ष्टमे॒षु श्रय॒ध्वम्। अ॒ष्टमा
न॑वमे॒षु श्रय॒ध्वम्। न॒वमा द॑शमे॒षु श्रय॒ध्वम्। द॒शमा ए॑काद॒शेषु॑
श्रय॒ध्वम्। ए॒काद॒शा द्वा॑द॒शेषु॑ श्रय॒ध्वम्। द्वा॒दशा॑स्त्रयोद॒शेषु॑
श्रय॒ध्वम्। त्रयो॑द॒शाश्चतु॑र्द॒शेषु॑ श्रय॒ध्वम्। च॒तुर्द॒शाः प॑ञ्चद॒शेषु॑
श्रय॒ध्वम्। प॒ञ्चद॒शाः षोड॑शे॒षु श्रय॒ध्वम्॥ २३ ॥

षोड॒शाः सं॒स॒द॒शेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्त॒द॒शा अ॑ष्टाद॒शेषु॑ श्रयध्वम्।
 अ॒ष्टा॒द॒शा ए॑कान्नवि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒कान्नवि॒ंशा वि॒ंशेषु॑
 श्रयध्वम्। वि॒ंशा ए॑कवि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒कवि॒ंशा
 द्वावि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। द्वावि॒ंशास्त्रयोवि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्।
 त्रयोवि॒ंशाश्चतुर्वि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। च॒तुर्वि॒ंशाः प॑ञ्चवि॒ंशेषु॑
 श्रयध्वम्। प॒ञ्चवि॒ंशाः ष॑ड्वि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्॥ २४॥

ष॒ड्वि॒ंशाः सं॒स॒वि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्त॒वि॒ंशा अ॑ष्टावि॒ंशेषु॑
 श्रयध्वम्। अ॒ष्टा॒वि॒ंशा ए॑कान्नत्रि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्।
 ए॒कान्नत्रि॒ंशास्त्रि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। त्रि॒ंशा ए॑कत्रि॒ंशेषु॑
 श्रयध्वम्। ए॒कत्रि॒ंशा द्वात्रि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। द्वात्रि॒ंशास्त्रयस्त्रि॒ं-
 शेषु॑ श्रयध्वम्। दे॒वास्त्रि॒रेकाद॒शास्त्रि॒यस्त्रि॒ंशाः। उत्त॑रे
 भव॑त। उत्त॑रव॒र्त्मान् उत्त॑रस॒त्त्वानः। य॒त्का॒म इ॒दं जु॒होमि॑।
 त॒न्मे॒ समृ॑ध्य॒ताम्। व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑
 स्वः॑ स्वाहा॑॥ २५॥

[२]

अ॒ग्ना॒विष्णू॑ स॒जोष॑सा। इ॒मा वर्ध॑न्तु वां॒ गिरः॑।
 द्यु॒मैर्वा॒जैर्भिरा॑ग॒तम्। रा॒ज्ञी॑ वि॒रा॒ज्ञी॑। स॒म्रा॒ज्ञी॑ स्व॒रा॒ज्ञी॑।
 अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॑ ह॒रो भाः॑। अ॒ग्निः सोमो॑ बृ॒हस्प॑तिः। वि॒श्वे
 दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते सर्वे॑ स॒ङ्गत्य॑। इ॒दं मे॒ प्राव॑ता॒ वचः॑।
 व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः॑ स्वाहा॑॥ २६॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अनमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं
तारिषः। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्ने पृथिवीपते।
सोमं वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते। विष्णवाशानां पते।
मित्रं सत्यानां पते। वरुण धर्मणां पते॥२७॥

मरुतो गणानां पतयः। रुद्रं पशूनां पते। इन्द्रौजसां पते।
बृहस्पते ब्रह्मणस्पते। आ रुचा रोचेऽहं स्वयम्। रुचा
रुरुचे रोचमानः। अतीत्यादः स्वराभरेह। तस्मिन् योनौ
प्रजनौ प्रजायेय। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः
स्वः स्वाहा॥२८॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तरषयः सप्त धामं
प्रियाणि। सप्त होत्रा अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा
घृतेन। प्राची दिक्। अग्निदेवता। अग्निः स दिशां देवं
देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। दक्षिणा
दिक्। इन्द्रो देवता॥२९॥

इन्द्रः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै
दिशोऽभिदासति। प्रतीची दिक्। सोमो देवता। सोमः स
दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति।
उदीची दिक्। मित्रावरुणौ देवता। मित्रावरुणौ स दिशां
देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति॥३०॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता। बृहस्पतिः स दिशां देवं

दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑न्ति। इ॒यं दिक्।
अदि॑तिर्दे॒वता॑। अदि॑तिः॒ स दि॒शां दे॒वीं दे॒वता॑नामृच्छतु।
यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑न्ति। पु॒रुषो॑ दिक्। पु॒रुषो मे॒
का॒मा॒न्त्सम॑र्धयतु॥ ३१॥

अ॒न्यो जा॑गृ॒विः प्रा॑ण। असा॒वेहि॑। ब॒धिर॑ आ॒क्रन्द॑यितरपान।
असा॒वेहि॑। उ॒षस॑मु॒षस॑मशीय। अ॒हम॑सो॒ ज्योति॑रशीय।
अ॒हम॑सोऽपोऽशीय। व॒यः॒ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॒
स्वः स्वाहा॑॥ ३२॥

[५]

यत्तेऽचि॑तं॒ यदु॑ चि॒तं ते॑ अ॒ग्ने। यत्त॑ ऊ॒नं यदु॑ तेऽति॑रिक्तम्।
आ॒दि॒त्यास्त॑दङ्गि॒रस॑श्चिन्वन्तु। वि॒श्वे ते॑ दे॒वाश्चि॑तिमापूरयन्तु।
चि॒तश्चा॑सि॒ सश्चि॑तश्चास्य॒ग्ने। ए॒तावा॑श्चा॒सि भू॒याश्चा॑स्य॒ग्ने।
लो॒कं पृ॑ण॒च्छि॒द्रं पृ॑ण। अथो॑ सीद॒ शि॒वा त्व॑म्। इन्द्रा॒ग्नी त्वा॒
बृ॒हस्प॑तिः। अ॒स्मिन् यो॒ना॒वसी॑षदन्॥ ३३॥

तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सीद। ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः।
सोम॑श्च॒ श्री॑णन्ति॒ पृ॒थ्व्यः। जन्म॑ दे॒वानां॑ वि॒शः। त्रि॒ष्वा
रो॒चने॑ दि॒वः। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सीद। अ॒ग्ने दे॒वाः
इ॒हाऽऽव॑ह। ज॒ज्ञा॒नो वृ॑क्तब॒र्हिषे॑। अ॒सि हो॒ता न॒ ईड्यः॑।
अ॒ग॒न्म म॒हा म॒नसा॒ यवि॑ष्ठम्॥ ३४॥

यो दी॒दाय॑ समि॒द्ध स्वे दु॑रो॒णे। चि॒त्रभा॑नू रोद॑सी अ॒न्तरु॑र्वी।
स्वा॑हुतं वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यश्च॑म॒। मे॒धा॒का॒रं वि॒दथ॑स्य प्र॒साध॑नम्।

अ॒ग्निः॑ हो॒तारं॑ परि॒भूत॑मं म॒तिम्। त्वा॒मर्भ॑स्य ह॒विषः॑
समा॒नमि॑त्। त्वां म॒हो वृ॑णते नरो॒ नान्यं॑ त्वत्। म॒नुष्व॑त्त्वा
नि॒धीम॑हि। म॒नुष्व॑त्समि॒धीम॑हि। अ॒ग्ने म॒नुष्व॑दङ्गिरः॥३५॥

दे॒वान्दे॑वाय॒ते य॑ज। अ॒ग्निर्हि॑ वा॒जिनं॑ वि॒शे। ददा॑ति
वि॒श्वच॑र्षणिः। अ॒ग्नी रा॒ये स्वा॒भुवम्। स प्री॑तो या॒ति वा॒र्यम्।
इष॑ः स्तो॒तृभ्य॒ आभ॑र। पृ॒ष्टो दि॒वि पृ॒ष्टो अ॒ग्निः पृ॑थि॒व्याम्।
पृ॒ष्टो वि॒श्वा ओष॑धी॒रावि॑वेश। वै॒श्वान॒रः सह॑सा पृ॒ष्टो अ॒ग्निः।
स नो॑ दि॒वा स रि॒षः पा॑तु नक्तम्॥३६॥

[६]

अ॒यं वा॒व यः प॑वते। सो॒ऽग्नि॑र्नाचि॒केतः॑। स य॒त्प्राङ् प॑वते।
तद॑स्य॒ शिरः॑। अथ॒ यद॑क्षि॒णा। स द॑क्षि॒णः प॒क्षः। अथ॒
य॒त्प्र॒त्यक्। तत्पु॑च्छम्। यदुद॑ङ्ङिः। स उ॒त्तरः॑ प॒क्षः॥३७॥

अथ॒ यत्सं॑वा॒ति। तद॑स्य॒ सम॑ञ्चनं च प्र॒सार॑णं च। अथो॑
स॒म्पदे॒वास्य॑ सा। स॒ ह वा अ॑स्मै स का॒मः प॑द्यते। यत्का॑मो
यज॑ते। यो॒ऽग्निं ना॑चि॒केतं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। यो ह॒ वा
अ॒ग्नेर्ना॑चि॒केत॑स्या॒ऽऽय॑तनं प्र॒तिष्ठां॑ वेद॑। आ॒य॑त॒नवा॑न्भवति।
गच्छ॑ति प्र॒तिष्ठा॑म्॥३८॥

हि॒र॒ण्यं वा अ॒ग्नेर्ना॑चि॒केत॑स्या॒ऽऽय॑तनं प्र॒तिष्ठा॑। य ए॒वं
वेद॑। आ॒य॑त॒नवा॑न्भवति। गच्छ॑ति प्र॒तिष्ठा॑म्। यो ह॒ वा
अ॒ग्नेर्ना॑चि॒केत॑स्य॒ शरी॑रं वेद॑। स॒शरी॑र ए॒व स्व॑र्गं लो॒कमे॑ति।

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद।
सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तप्तो
भाय्यात्॥ ३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिंश्च लोकेऽमुष्मिंश्च
भाति। उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ
हैते वरीयांसो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तं ह
वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्।
अथ हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः
परेणाऽऽदित्यम्॥ ४०॥ अनन्तं ह वा अपारमक्षय्यं
लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं
वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्तमाने प्रत्यपेक्षते।
एवमहोरात्रे प्रत्यपेक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः। योऽग्निं
नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥ ४१॥

[७]

उशन् ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसं ददौ। तस्य ह नचिकेता
नाम पुत्र आस। तं ह कुमारं सन्तम्। दक्षिणासु
नीयमानासु श्रद्धाऽऽविवेश। स होवाच। तत् कस्मै मां
दास्यसीति। द्वितीयं तृतीयम्। तं ह परीत उवाच। मृत्यवे
त्वा ददामीति। तं ह स्मोत्थितं वाग्भिवदति॥ ४२॥

गौतम कुमारमिति। स होवाच। परेहि मृत्योर्गृहान्। मृत्यवे

वै त्वाऽदामितिं। तं वै प्रवसन्तं गुन्तासीतिं होवाच। तस्य
स्म तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे वसतात्। स यदि त्वा पृच्छेत्।
कुमार कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रतिब्रूतात्। किं
प्रथमा९ रात्रिमाश्ना इति॥४३॥

प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूँस्त इति। किं
तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम।
तस्य ह तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे उवास। तमागत्य पप्रच्छ।
कुमार कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रत्युवाच॥४४॥

किं प्रथमा९ रात्रिमाश्ना इति। प्रजां त इति। किं
द्वितीयामिति। पशूँस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां
त इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति।
पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूरतयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं
नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्यैष्टापूरते ना क्षीयेते।
नास्यैष्टापूरते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ
चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति
होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप
पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अप पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य
उ चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स

हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्।
तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं
प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानरे
प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्धिरण्यं कनिष्ठं
धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजः हि। स वै तमेव
नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। तां स्वायैव हस्ताय
दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत दक्षिणां
प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध
स्म वै तद्विद्वांसो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्या
दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां
प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै
दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं क्लीनाति॥४९॥

[८]

तः हैतमेके पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित
एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन
व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये
वावेनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्।
एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥
कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव

स॒त्रियंमचि॒न्वत। ततो॒ वै तेऽवि॑न्दन्त प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॒र्गं
लो॒कम॑जयन्। वि॒न्दत॑ ए॒व प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं
ज॑यति। योऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑
हैनं वा॒युर्ऋ॒द्धि॒कामः॥५१॥

य॒था॒न्यु॒प्तमे॒वोप॑दधे। ततो॒ वै स ए॒तामृ॒द्धिमा॑ध्नोत्। या॒मिदं
वा॒युर्ऋ॒द्धः। ए॒तामृ॒द्धिमृ॑ध्नोति। या॒मिदं वा॒युर्ऋ॒द्धः। योऽग्निं
ना॑चिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनं गोब॒लो
वा॒र्ष्णः प॒शुका॑मः। पा॒ङ्कमे॒व चि॑क्ये। प॒ञ्च पु॒रस्ता॑त्॥५२॥

प॒ञ्च दक्षि॑णतः। प॒ञ्च प॒श्चात्। प॒ञ्चोत्त॑रतः। ए॒कां म॒ध्यै।
ततो॒ वै स स॒हस्रं॑ प॒शून्प्रा॑प्नोत्। प्र स॒हस्रं॑ प॒शूना॑प्नोति।
योऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनं
प्र॒जाप॑ति॒र्ज्यैष्म॑कामो॒ यश॑स्कामः प्र॒जन॑नकामः। त्रि॒वृ॒तमे॒व
चि॑क्ये॥५३॥

स॒प्त पु॒रस्ता॑त्। ति॒स्रो दक्षि॑णतः। स॒प्त प॒श्चात्। ति॒स्र उ॑त्तरतः।
ए॒कां म॒ध्यै। ततो॒ वै स प्र यशो॑ ज्यैष्म॑माप्नोत्। ए॒तां प्रजा॑तिं
प्राजा॑यत। या॒मिदं प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। त्रि॒वृ॒द्वै ज्यैष्म॑म्। मा॒ता
पि॒ता पु॒त्रः॥५४॥

त्रि॒वृ॒त्प्र॒जन॑नम्। उ॒प॒स्थो योनि॑र्मध्य॒मा। प्र यशो॑
ज्यैष्म॑माप्नोति। ए॒तां प्रजा॑तिं प्रजा॑यते। या॒मिदं प्र॒जाः
प्र॒जाय॑न्ते। योऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑।

अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे। ततो वै सोऽभि स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्यादुत्सर्पेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्येव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राची जुषाणा वेत्वाज्यस्य स्वाहेति स्रुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधाय। चितिकृप्तिभिरभिमृश्या। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णू इति वसोर्धारायाः। अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः॥५८॥

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति।
 अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं
 तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां
 सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयामुपदधाति। अमुं
 तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी
 उरवंश्च वरीयांसश्च लोकाः। तानेव ताभिर्भिजयति॥
 कामचारो ह वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति।
 योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा
 अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः
 कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा
 वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्सम्पूरयति।
 एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं
 चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य
 वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्।
 शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
 पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सोऽग्निरग्निमयः

पुनर्णवः। अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति।
आदित्यस्य सायुज्यम्। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ
चैनमेवं वेद॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः
समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम् तं काममग्ने। आशानां त्वा
विश्वा आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो
भूतस्य कामस्तदग्रे। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्। यज्ञो
रायोऽयं यज्ञः। आपो भद्रा आदित्यंश्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो
देह्यः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहुः स्विष्टम्॥१॥

[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति।
तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्।
तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्।
एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया
इव हि देवाः॥२॥

तमाशाँऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहमु
 वा आशाँऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशाँ
 भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। आशायै चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽऽशाँऽभवत्। अनु
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यऽऽशाँ भवति। अनु
 स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं
 वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽऽशायै स्वाहाँ।
 अनुमत्यै स्वाहाँ प्रजापतये स्वाहाँ। स्वर्गाय लोकाय
 स्वाहाऽग्नयेँ स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥

तं कामौऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु
 वै कामौऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामौ
 भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यः कामौऽभवत्। अनु
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य कामौ भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य
 उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा
 कामाय स्वाहाँ। अनुमत्यै स्वाहाँ प्रजापतये स्वाहाँ। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नयेँ स्विष्टकृते स्वाहेति॥४॥

तं ब्रह्माँब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अहमु

वै ब्रह्मा॑स्मि। मां नु यज॑स्व। अथ॑ ते ब्रह्म॑ण्वान् य॒ज्ञो
 भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑
 कामा॑य पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पालं॒ निर॑वपत्। ब्रह्म॑णे च॒रुम्।
 अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ ब्रह्म॑ण्वान् य॒ज्ञोऽभ॑वत्। अनु॑
 स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। ब्रह्म॑ण्वान् ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
 उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑ कामा॑य स्वाहा
 ब्रह्म॑णे स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑
 लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥५॥

तं य॒ज्ञोऽब्र॑वीत्। प्रजा॑पते य॒ज्ञेन॑ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॑
 वै य॒ज्ञोऽस्मि॑। मां नु यज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्यो य॒ज्ञो
 भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑
 कामा॑य पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पालं॒ निर॑वपत्। य॒ज्ञाय॑ च॒रुम्।
 अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्यो य॒ज्ञोऽभ॑वत्। अनु॑
 स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
 उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑ कामा॑य स्वाहा
 य॒ज्ञाय॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑
 लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥६॥

तमापो॑ऽब्रुवन्। प्रजा॑पतेऽप्सु वै सर्वे॑ कामाः॑ श्रि॒ताः। व॒यमु॑
 वा आपः॑ स्मः। अ॒स्मान्नु य॑जस्व। अथ॑ त्वयि॑ सर्वे॑ कामाः॑

श्रयिष्यन्ते। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑
 कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒द्भ्यश्च॑रुम्।
 अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्मि॒न्सर्वे॑ कामा॑ अश्रयन्त। अनु॑
 स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वे॑ ह॒ वा अ॑स्मि॒न्कामाः॑ श्रयन्ते। अनु॑
 स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं
 वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑ कामा॑य स्वाहा॒ऽद्भ्यः॑ स्वाहा॑।
 अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑
 स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥७॥

तम॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑ब्रवीत्। प्र॒जाप॑ते॒ऽग्नये॑ वै ब॑लि॒मते॑ सर्वा॑णि
 भू॒तानि॑ ब॒लिः॑ ह॑रन्ति। अ॒हमु॑ वा अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑स्मि। मां
 नु य॑जस्व। अथ॑ ते॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिः॑ ह॑रिष्यन्ति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑ कामा॑य
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒ग्नये॑ ब॒लि॒मते॑ च॒रुम्।
 अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्मै॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लि॒म॑हरन्।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वा॑णि ह॒ वा अ॑स्मै भू॒तानि॑
 ब॒लिः॑ ह॑रन्ति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑
 कामा॑य स्वाहा॒ऽग्नये॑ ब॒लि॒मते॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑
 प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑
 स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविवित्ससि।
 अहमु वा अनुवित्तिरस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते
 सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स
 एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अनुवित्त्यै
 चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽनुवित्तिरभवत्।
 अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ
 चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽनुवित्त्यै
 स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥९॥

ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवःश्येनयोऽनु-
 वित्तयो नाम। आशा प्रथमा रक्षति। कामो द्वितीयाम्।
 ब्रह्म तृतीयाम्। यज्ञश्चतुर्थीम्। आपः पञ्चमीम्।
 अग्निर्बलिमान्त्षष्ठीम्। अनुवित्तिः सप्तमीम्। अनु ह
 वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति।
 य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि।
 पष्ठौहीवरां दद्यात्क्९सं च। स्त्रियै चाऽऽभार९ समृद्धौ॥१०॥

[२]

तपसा देवा देवतामग्र आयन्। तपसर्षयः स्वरन्वविन्दन्।
 तपसा सपत्नान्प्रणुदामारांतीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति।

प्रथमजं देवः हविषा विधेम। स्वयम्भु ब्रह्म परमं तपो
यत्। स एव पुत्रः स पिता स माता। तपो ह यक्षं प्रथमः
सम्बभूव। श्रद्धया देवो देवत्वमश्रुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य
देवी॥११॥

सा नो जुषाणोपं यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा
देवी प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। ताः
श्रद्धाः हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना
देवी भुवनस्याधिपत्नी। आगात्सत्यः हविरिदं जुषाणम्।
यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वे। तस्मै विधेम हविषा
घृतेन॥१२॥

यथा देवैः सधमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्।
यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च सर्वे। तत्सत्यमर्चदुपं यज्ञं
न आगात्। ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे
सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि
देवः सहस्रः सहीयान्। स नो जुषाण उपं यज्ञमागात्।
आकूतीनामधिपतिं चेतसां च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः।
उपह्वेऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्।
येन पृतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः।
अतिं पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।

ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारां बहुधा
 दोहमानम्। चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा
 भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः
 स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
 प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं
 यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभि-
 रन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्ट्यो
 ह वै नाम। ता इष्ट्य इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव
 हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै
 तपोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति।
 अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकंपालं
 निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
 सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा
 अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
 स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
 स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तः श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै

श्रद्धाऽस्मि॑। मां नु यंजस्व। अथ॑ ते स॒त्या श्रद्धा भविष्यति॑।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वेत्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं
 निर॑वपत्। श्रद्धायै॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑
 स॒त्या श्रद्धाऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा
 अ॒स्य श्रद्धा भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑
 स्वाहा॑ श्रद्धायै॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॑ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑।
 स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥१७॥

त॑ स॒त्यम॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते स॒त्येन॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒
 वै स॒त्यम॑स्मि। मां नु यंजस्व । अथ॑ ते स॒त्यं स॒त्यं
 भविष्यति॑। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वेत्स्यसीति॑। स
 ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। स॒त्याय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै
 च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यं स॒त्यम॑भवत्। अनु॑ स्व॒र्गं
 लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह॒ वा अ॒स्य स॒त्यं भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं
 लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑।
 सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑ स॒त्याय॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॑
 स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑
 स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥१८॥

तं मनो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते मन॑सा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै
 मनो॑ऽस्मि। मां नु यंजस्व। अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वेत्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं

निरवपत्। मनसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
सत्यं मनोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा
अस्य मनो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
स्वाहा मनसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१९॥

तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते चरणेन वै श्राम्यसि। अहमु वै
चरणमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं चरणं भविष्यति।
अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं
निरवपत्। चरणाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
सत्यं चरणमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह
वा अस्य चरणं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
स्वाहा चरणाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥२०॥

ता वा एताः पञ्च स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। अपांघा अनुवित्तयो
नाम। तपः प्रथमा रक्षति। श्रद्धा द्वितीया। सत्यं तृतीया।
मनश्चतुर्थी। चरणं पञ्चमी। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति।
कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते।
य उ चैना एव वेद। तास्वन्विष्टि। पष्ठौहीवरां दद्यात्क्व सं
च। स्त्रियै चाऽऽभारं समृद्धौ॥२१॥

[४]

ब्रह्म वै चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधियज्ञो निर्मितः। नैनं
 शप्तम्। नाभिचरितमागच्छति। य एवं वेद। यो ह वै
 चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं वेद। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा
 हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिर्होता दशहोतृणाम्।
 पृथिवी होता चतुर्होतृणाम्॥२२॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्योता षड्होतृणाम्।
 महाहविर्होता सप्तहोतृणाम्। एतद्वै चतुर्होतृणां
 चतुर्होतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः
 कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्द्वेषजम्। एषा
 पङ्क्तिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसाऽयनिः स्मृतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यच्छदिर्दर्शे यावत्तरसम्। स्वरिति। अनपब्रवः
 सर्वमायुरेति। विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं गौपत्यम्।
 ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति। स्पृणोत्यात्मानम्।
 प्रजां पितृन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदाश्चकार॥२४॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ।
 एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्।
 स्वरिति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः।
 प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्वशहोतारमुदञ्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी

पत्न्यौ च। दक्षिणतः प्राञ्चं चतुरहोतारम्। पश्चादुदञ्चं
पञ्चहोतारम्। उत्तरतः प्राञ्चं षड्होतारम्। उपरिष्ठात्प्राञ्चं
सप्तहोतारम्। हृदयं यजूंषि पत्न्यश्च । यथावकाशं ग्रहान्।
यथावकाशं प्रतिग्रहलोकम्पृणाश्च। सर्वा हास्यैता देवताः
प्रीता अभीष्टा भवन्ति॥२६॥

सदेवमग्निं चिनुते। रथसंमितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः। वज्रैणैव
पाप्मानं भ्रातृव्यं स्तृणुते। पक्षः संमितश्चेतव्यः। एतावान्
वै रथः। यावत्पक्षः। रथसंमितमेव चिनुते। इममेव लोकं
पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन॥२७॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाल्लोकानहीनेन। अथो
सत्रेण। वरो दक्षिणा। वरैणैव वरं स्पृणोति। आत्मा हि वरः।
एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः स्वर्गो
लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति।
शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये
प्रतितिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसंमितः स्वर्गो लोकः।
स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति।
सर्वाणि वयांसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ। यदि न विन्देत।
मन्थानेतावतो दद्यादोदनान् वा। अश्रुते तं कामम्।

यस्मै कामायाग्निश्चीयते। पृष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि
सर्वाणि वयांसि। सर्वस्याऽऽत्यै। सर्वस्यावरुद्धै॥ ३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो
ददाति। तेनऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि
देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्।
नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृनुसवनं तर्पयितव्यान्
वेद॥ ३१॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनं सोमपीथो नमति। एते वै
चतुर्होतारोऽनुसवनं तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः।
तेभ्यो यद्वक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टं स्यात्। अग्निमस्य
वृञ्जीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते।
नास्याग्निं वृञ्जते॥ ३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा
सम्मितम्। तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्।
शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं
चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या
वा। वीर्येण वा एष व्यृध्यते। योऽग्निं चिनुते॥ ३३॥
यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यं
सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।
सर्ष्टितां समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते।

य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो
नाचिकेते॥ ३४॥

[५]

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ मर्त्यम्॑। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः
कृत्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑
देव॑तयाऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॑वा सी॒द। सर्वाः॑ स्त्रियः॒ सर्वा॑न्पु॒ंसः। सर्वं॑
न स्त्री॑पुमं च॒ यत्। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तः पा॒ंसवो॑ भूमेः॑॥ ३५॥
सङ्ख्या॑ता देवमा॒यया॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्त॒ ऊषाः॑ पशूनाम्।
पृथि॒व्यां पुष्टि॑र्हिताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीः॒ सिक॑ताः॒ सर्वाः॑।
अ॒प्स्वन्त॑श्च॒ याः श्रि॑ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीः॒ शर्करा॑ धृत्यै॑।
अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑॥ ३६॥

सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तोऽश्मा॑नोऽस्यां पृथि॒व्याम्। प्र॒ति॒ष्ठासु॑
प्रति॑ष्ठिताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीर्वी॒रुधः॑ सर्वाः॑। विष्टि॑ताः
पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीरोष॑धीः॒ सर्वाः॑। विष्टि॑ताः
पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः॥ ३७॥

याव॑न्तो॒ वन॒स्पत॑यः। अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑। सर्वा॑स्ताः।
याव॑न्तो॒ ग्राम्याः॑ प॒शवः॑ सर्वे॑। आ॒र॒ण्याश्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः।
ये द्वि॒पाद॑श्चतु॑ष्पादः। अ॒पाद॑ उदर॑स॒र्पिणः॑। सर्वा॑स्ताः।
याव॑दाञ्जनमु॒च्यते॑॥ ३८॥

दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नुष॑म्। सर्वा॑स्ताः॥ याव॑त्कृ॒ष्णाय॑स॒सर्व॑म्।

दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नु॒षम्। सर्वा॒स्ताः। याव॑ल्लो॒हाय॑स॒ः॒ सर्व॑म्।
 दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नु॒षम्। सर्वा॒स्ताः। सर्व॑ः॒ सीस॑ः॒ सर्वं॑ त्रपु॑।
 दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नु॒षम्॥३९॥

सर्वा॒स्ताः। सर्व॑ः॒ हिर॑ण्यः॒ रज॑तम्। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नु॒षम्।
 सर्वा॒स्ताः। सर्व॑ः॒ सुव॑र्णः॒ हरि॑तम्। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नु॒षम्।
 सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
 ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥४०॥

[६]

सर्वा॑ दि॒शो दि॒क्षु। यच्चा॒न्तर्भू॑तं प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्। सर्वा॒स्ता
 इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
 ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द। अ॒न्तरि॑क्षं च॒
 के॒वल॑म्। यच्चा॒स्मिन्न॑न्त॒राहि॑तम्। सर्वा॒स्ताः। आ॒न्तरि॑क्ष्यश्च॒
 याः प्र॒जाः॥४१॥

ग॒न्ध॒र्वाप्स॑रसंश्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नु॒दा॒रान्त॑स॒लिलान्।
 अ॒न्तरि॑क्षे प्र॒ति॑ष्ठि॒तान्। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नु॒दा॒रान्त॑स॒लिलान्।
 स्था॒वराः प्रो॒ष्या॑श्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑ धु॒निः॒
 सर्वा॑न्ध्व॒ः सान्। हि॒मो यच्च॑ शी॒यते॑॥४२॥

सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑न्मरी॒चीन् वि॑त॒तान्। नी॒हा॒रो यच्च॑ शी॒यते॑।
 सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑ वि॒द्युतः॒ सर्वा॑न्त॒स्तनयि॑तून्। ह्रा॒दुनी॑र्यच्च॒
 शी॒यते॑। सर्वा॒स्ताः। सर्वाः॒ स्रव॑न्तीः स॒रितः॑। सर्व॑मप्सुच॒रं च॒

यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत
प्रासचीर्याः। सर्वास्ताः। ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च
वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्।
यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयांसि
सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निं सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं
वरुणं भगम्। सर्वास्ताः। सत्यं श्रद्धां तपो दमम्। नामं
रूपं च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा
दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥४५॥

[७]

सर्वान्दिवं सर्वान्देवान्दिवि। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्।
सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन
ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। यावतीस्तारकाः
सर्वाः। वितता रोचने दिवि। सर्वास्ताः। ऋचो यजूंषि
सामानि॥४६॥

अथर्वाङ्गिरसंश्च ये। सर्वास्ताः। इतिहासपुराणं च।
सर्पदेवजनाश्च ये। सर्वास्ताः। ये च लोका ये चालोकाः।
अन्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। यच्च ब्रह्म यच्च ब्रह्म।
अन्तर्ब्रह्मन्प्रतिष्ठितम्॥४७॥

सर्वास्ताः। अ॒हो॒रा॒त्राणि॑ सर्वा॑णि। अ॒र्ध॒मा॒सांश्च॑ के॒वलान्।
 सर्वास्ताः। सर्वा॑नृ॒तून्सर्वा॑न्मा॒सान्। सं॒वत्स॒रं च॑ के॒वलम्।
 सर्वास्ताः। सर्वं॑ भू॒तं सर्वं॑ भ॒व्यम्। यच्चा॒तोऽधि॑भविष्यति।
 सर्वास्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ का॒मदु॒घां दधे॑। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
 ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॒द्धुवा सी॑द॥४८॥

[८]

ऋ॒चां प्रा॒चीं मह॑ती दि॒गुच्य॑ते। दक्षि॑णामाहु॒र्यजु॑षामपा॒राम्।
 अथ॑र्व॒णामङ्गि॑रसां प्र॒तीचीं॑। साम्ना॒मुदी॑ची मह॑ती दि॒गुच्य॑ते।
 ऋ॒ग्भिः पूर्वा॑ह्ने दि॒वि दे॒व ई॑यते। य॒जुर्वे॑दे तिष्ठ॑ति मध्ये॒ अहः॑।
 सा॒मवे॑देना॒ऽस्तम॑ये मही॑यते । वेदै॑रशून्यस्त्रि॒भिरे॑ति॒ सूर्यः॑।
 ऋ॒ग्भ्यो जा॒तां सर्व॑शो मूर्ति॑माहुः। सर्वा॑ गति॑र्याजु॒षी है॒व
 शश्व॑त्॥४९॥

सर्वं॑ तेजः॑ सा॒मरूप्य॑ हं शश्व॑त्। सर्वं॑ हे॒दं ब्रह्म॑णा
 है॒व सृ॑ष्टम्। ऋ॒ग्भ्यो जा॒तं वैश्यं॑ वर्ण॑माहुः। य॒जुर्वे॑दं
 क्ष॒त्रिय॑स्या॒ऽऽहु॒र्योनि॑म्। सा॒मवे॑दो ब्रा॒ह्मणा॑नां प्र॒सूतिः॑।
 पूर्वे॑ पूर्वे॒भ्यो वच॑ ए॒तदू॑चुः। आ॒द॒र्शम॑ग्निं चि॒न्वा॒नाः।
 पूर्वे॑ वि॒श्वसृ॑जोऽमृ॒ताः। श॒तं व॑र्षसह॒स्राणि॑। दी॒क्षिताः॑
 स॒त्रमा॑सत॥५०॥

तप॑ आसीद्गृह॑पतिः। ब्रह्म॑ ब्रह्मा॒भव॑त्स्वयम्। स॒त्यं

ह॒ होतै॑षामासीत्। यद्वि॑श्वसृज॒ आस॑त। अ॒मृत॑मेभ्य॒
उद॑गायत्। स॒हस्रं॑ परि॒वत्स॑रान्। भू॒तः॑ हं प्र॒स्तो॒तैषामासी॑त्।
भ॒विष्य॑त्प्रति॒ चा॒हरत्। प्रा॒णो अ॑ध्व॒र्युर॑भवत्। इ॒दः॑ सर्व॒ः
सिषा॑सताम्॥५१॥

अ॒पा॒नो वि॒द्वाना॒वृतः॑। प्र॒ति॒प्रा॒तिष्ठ॑दध्व॒रे। आ॒र्त॒वा
उ॒पगा॑तारः। स॒द॒स्यां ऋ॒तवो॑ऽभवन्। अ॒र्ध॒मा॒साश्च॑
मासा॑श्च। च॒म॒साध्व॑र्यवोऽभवन्। अ॒शः॑ स॒द्वह्म॑ण॒स्तेजः॑।
अ॒च्छा॒वा॒कोऽभ॑वद्यशः। ऋ॒तमे॑षां प्र॒शा॒स्ताऽऽसी॑त्।
यद्वि॑श्वसृज॒ आस॑त॥५२॥

ऊ॒र्ग्राजा॑न॒मुद॑वहत्। ध्रु॒व॒गो॒पः स॒हो॑ऽभवत्। ओ॒जो॒ऽभ्य॑ष्टौ॒
द्वा॒व्णः॑। यद्वि॑श्वसृज॒ आस॑त। अ॒प॒चि॒तिः पो॒त्रीया॑मयजत्।
ने॒ष्ट्रीया॑मयज॒त्त्विषिः॑। आ॒ग्नी॒द्धाद्वि॑दुषी॒ स॒त्यम्। श्र॒द्धा
है॒वाय॑जत्स्व॒यम्। इ॒रा प॒त्नीं वि॒श्वसृ॑जा॒म्। आ॒कू॒तिर॑पि॒न॒
डु॒विः॥५३॥

इ॒ध्मः॑ ह॒ क्षुचै॑भ्य उ॒ग्रे। तृ॒ष्णा चाऽऽव॑हतामु॒भे। वा॒गे॒षाः॑
सु॒ब्रह्म॑ण्याऽऽसीत्। छु॒न्दो॒यो॒गान् वि॑जान॒ती। क॒ल्प॒त॒त्राणि॑
तन्वा॒नाऽहः॑। स॒ः॒स्थाश्च॑ सर्व॒शः॑। अ॒हो॒रा॒त्रे प॑शुपा॒ल्यौ।
मु॒हूर्ताः प्रे॒ष्या॑ अभवन्। मृ॒त्युस्त॑द॒भव॑द्वा॒ता। श॒मि॒तो॒गो वि॒शां
प॒तिः॥५४॥

वि॒श्वसृ॑जः प्रथ॒माः स॒त्रमा॑सत। स॒हस्रं॑समं प्र॒सु॑तेन॒ यन्तः॑।
ततो॑ ह॒ जज्ञे॑ भु॒व॒न॒स्य गो॒पाः। हि॒र॒ण्म॒यः श॒कुनि॑र्ब्रह्म

नामं। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान्
 योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानं
 सम्पराये। एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते
 नो कर्नीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते
 पापकेन। पञ्चपञ्चाशत्स्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः
 पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशतं
 एकविंशतिः। विश्वसृजां सहस्रसंवत्सरम्। एतेन
 वै विश्वसृजं इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त।
 तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः सायुज्यं
 सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।
 सार्ष्टितां समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये
 चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः॥५६॥

[९]

॥ ॐ ॥

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः

समाप्तः॥ ३ ॥

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः ॐ ॥

